



UNIVERSITETET I
NORDLAND

MASTEROPPGAVE

***«Opgaven må være å bevare landets fred og
nøytralitet. For den oppgave må alt annet vike.»:
Holdninger til det nasjonalsosialistiske regimet i
Tyskland 1933-1940 uttrykt gjennom tre lokalaviser i
Nordland.***

Master i Historie - H320S
Høst 2015

Universitetet i Nordland
Fakultetet for Samfunnsvitenskap

Hanne Alvilde Olsen



Førord:

Ting blir ikke alltid som man har planlagt, og noen ganger må man gi slipp og la livet gå videre.

Først og fremst vil jeg takke Daniel Percy Iversen – hadde det ikke vært for din utrettelige støtte på alle områder hadde det aldri blitt noen oppgave. Doll.

Takk til min veileder Svein Lundestad som har hjulpet meg med problemstillinger, litteratur og spørsmål angående artikler. Jeg benyttet meg ikke nok av hans kunnskap og veiledning da jeg hadde muligheten, men jeg setter stor pris på den hjelpen han ga meg.

Ellers vil jeg takke Steinar Aas, Linda Haukland og Miriam Tveit ved Universitetet i Nordland for tips og hjelp.

Takk til Ragnar Vold ved Helgeland Museum som først ga meg idéen til oppgaven.

Takk til mine medstudenter – dyktige Ida, verbale Arild og John Anders – den evige nihilist.

Takk til Stig Morten som har pushet på og vært åpen for en mellomkrigstidsdebatt i ny og ne.

Takk til familien min som har støttet meg på ulike vis.

Og takk til alle de som sørget for at jeg endelig kom i mål.

Hanne Alvilde Olsen

Fauske, 16. november 2015.

«Ofte har jeg hørt dere snakke om en som begår en urett,
som om han ikke skulle være en av dere, men en fremmed
blant dere og en inntrenger i deres verden.»

Kahlil Gibran, Profeten

Innholdsfortegnelse

Forord:	2
Innholdsfortegnelse	4
1. Innledning.....	7
Hvorfor denne oppgaven?	7
Problemstillinger:	7
Utvalg og kilder:.....	8
Tidligere forskning:.....	9
Gangen i oppgaven.....	12
Litt om metode	12
Kildekritikk	15
Begreper:	18
Forkortelser i oppgaven.....	19
2. Bakgrunn	20
Om Dunderlandsdølen:	20
Rana.....	20
Redaktør Redvald Knudtson	22
Dunderlandsdølen.....	23
Om Nordlandsposten:.....	25
Bodø	25
Redaktør Thorgrim Røed:	27
Nordlandsposten:.....	28
Om Helgelands Blad:	29
Sandnessjøen:	29
Redaktør Kristofer Forfang:	31
Kalf Forfang	33
Helgelands Blad:	34
3. Helgelands Blad og <i>Den internasjonale jøde</i>	36
4. Hitlers maktovertakelse, riksdagsbrannen og nazistenes konsolidering av makten:.....	41
Dunderlandsdølen.....	41
Hitlers maktovertakelse og konsolidering av makten:	41
Riksdagsbrannen	43
Nordlandsposten.....	43

Hitlers maktovertakelse og konsolidering av makten:	44
Riksdagsbrannen:	45
Helgelands Blad	46
Hitlers maktovertakelse og konsolidering av makten:	46
Riksdagsbrannen	48
5. Den andre italiensk-etiopiske krig.....	50
Dunderlandsdølen.....	50
Den andre italiensk-etiopiske krig.....	50
Nordlandsposten.....	50
Den andre italiensk-etiopiske krig.....	50
Helgelands Blad:	53
Den andre italiensk-etiopiske krig.....	53
6. Den spanske borgerkrig og sommerolympiaden i Berlin:	55
Dunderlandsdølen.....	55
Den spanske borgerkrig:.....	55
Sommerolympiaden i Berlin:	56
Nordlandsposten:.....	57
Borgerkrigen i Spania:	57
Sommerolympiaden i Berlin:	59
Helgelands Blad	59
Borgerkrigen i Spania:	59
Sommerolympiaden i Berlin:	60
Annet:	60
7. Anschluss	64
Dunderlandsdølen.....	64
Nordlandsposten:.....	65
Helgelands Blad	67
8. Munchenavtalen	70
Dunderlandsdølen.....	70
Nordlandsposten.....	72
Helgelands Blad	77
9. Krystallnatten	80
Dunderlandsdølen.....	80

Nordlandsposten.....	81
Helgelands Blad	83
10. Utbruddet av den annen verdenskrig.....	85
Dunderlandsdølen.....	85
Nordlandsposten.....	86
Helgelands Blad	91
11. "Altmark"-affæren og Tysklands invasjon av Norge	92
Dunderlandsdølen.....	92
"Altmark"-affæren.....	92
Nordlandsposten.....	93
"Altmark"-affæren.....	93
Helgelands Blad	95
"Altmark"-affæren.....	95
Tysklands invasjon av Norge	96
Dunderlandsdølen.....	96
Nordlandsposten.....	98
Helgelands Blad	105
12. Funn.....	107
Hvilke holdninger kom til uttrykk i avisene og hvordan begrunner avisene holdningene sine?.....	107
Hva kan forklare disse holdningene i ettertid?.....	116
Kan man skjelne endringer over tid?.....	120
Hvor interessert var ei lokalavis i Nordland i utviklingen i Tyskland 1933-1940?	121
13. Avslutning	122
14. Ettertanke:	124
15. Litteraturliste	127

1. Innledning

Hvorfor denne oppgaven?

«Blir vi aldri helt ferdig med krigen?»¹, spør Dag Skogheim. Han skrev i 1990 at man aldri bør bli ferdig med krigen så lenge viktige aspekter av den enda ikke er kommet for dagen. Forskningen om krigens tabuiserte sider har siden den gang økt, med bøker om de såkalte «tyskertøsene» og «tyskerungene», Nasjonal Samling og kollaboratører og Norges behandling av jødene. Den omdiskuterte trilogien *Nådeløse Nordmenn* av Erik Veum er et godt eksempel på dette. For meg personlig er mellomkrigstiden uløselig knyttet til krigen, og kan ikke ses isolert.

Utgangspunktet for denne masteroppgaven var en forespørsel fra Ragnar Selnes ved Helgelands Museum. Selnes mener nordmenn har sett på seg selv som utpreget moralske i forhold til krigen, og ville ha en kartlegging av holdninger i norske aviser. Dette utviklet seg videre til en idé om en masteroppgave basert på dette premisset der jeg ville gi et innblikk i norske meninger omkring den politiske og militære utviklingen i Tyskland i mellomkrigstiden – fra Hitlers inntreden som rikskansler til angrepet på Norge.

Man kan lett komme til å dømme holdninger uttrykt rundt 80 år tilbake i tid, men det er viktig å huske at dagens nordmenn sitter med fasiten. Vi kjenner et Norge som har *hatt* krigen, som har *hatt* en viss holdning til tyskerne, som har *sett* dem som fienden. Dette var ikke tilfellet for avisene i mellomkrigstiden.

Problemstillinger:

Mitt hovedfokus vil vær å belyse holdninger til det nasjonalsosialistiske regimet i Tyskland 1933-1940 uttrykt gjennom lokalaviser i Nordland. Jeg vil også undersøke hvilke holdninger det er det snakk om, og hvilke endringer man kan skjelve endringer underveis. Avisens egne begrunnelser for sine holdninger vil bli presentert, og jeg vil forsøke å utrede hvordan kan man i ettertid forklare disse holdningene? Hvor opptatt var ei lokalavis i Nordland av det som skjedde i Tyskland 1933-1940?

Selv om det ikke er spesifisert i oppgaveteksten, vil jeg også fokusere på holdningene til jødene stilling under det nasjonalsosialistiske regimet. Norsk politikk vil også komme inn i bildet, da den internasjonale politikk i flere tilfeller hadde meget å si for den norske.

¹ Årbok for Helgeland: Skogheim: 7

Med et så omfattende kildemateriale kunne man ha reist mange flere spørsmål og dratt inn flere perspektiver, men dette har ikke latt seg gjøre i en oppgave på 100+ sider.

Utvalg og kilder:

Hovedkildene i denne oppgaven er de tre nordlandsavisene Dunderlandsdølen (Dd), Nordlandsposten (Np) og Helgelands Blad (HB) i perioden 1933 til 1940, i tillegg til Helgelands Blad 1927. Avisene ble valgt ut fra deres ulike politiske utgangspunkter i et håp om å finne et bredt spekter av holdninger. Dunderlandsdølen var ikke offisielt tilknyttet arbeiderpressen, men var et *de facto* arbeiderpartiorgan, Nordlandsposten var høyreavis og Helgelands Blad var en selverklært uavhengig avis med sympatier i retning av Bondepartiet og Høyre. Den spesifikke grunnen til at jeg valgte Helgelands Blad var redaktørens gjengivelse av *Den internasjonale jøde* i 1927. Jeg valgte så ut visse andre hendelser for å kartlegge avisenes innhold i tiden rundt disse, og forhåpentligvis være i stand til å spore tendenser i dette.

Periodene jeg har undersøkt utgjør tidsrommet rundt de holdningsutløsende begivenheter jeg har valgt ut:

Helgelands Blads gjengivelse av *Den internasjonale jøde* mellom 26. februar og 28. juni 1927.

Hitlers maktovertakelse og konsolidering av makten ca. 30. januar til 1. juli 1933.

Riksdagsbrannen 27. februar 1933.

Italias angrep på Etiopia 2. oktober 1935. Tidsrom undersøkt: ca. 2. september til 30. oktober 1935.

Den spanske borgerkrig 17. juli 1936. Tidsrom undersøkt: ca. 14. juli til 18. august.

Sommerolympiaden i Berlin 1. august til 18. august 1936..

Anschluss 12. mars 1938. Tidsrom undersøkt: ca. 1. mars til 7. april.

Münchenavtalen 29. september 1938. Tidsrom undersøkt: ca. 15. september til 15. oktober.

Krystallnatten 9. og 10. november 1938. Tidsrom undersøkt: ca. 15. oktober til 19. november.

Tysklands invasjon av Polen 1. september 1939. Tidsrom undersøkt: ca. 17. august til 14. september.

"Altmark"-affæren 16. februar 1940. Tidsrom undersøkt: ca. 16. februar til 27. februar.

Tysklands invasjon av Norge 9. april 1940. Tidsrom undersøkt: ca. 28. mars til 25. april.

Tidsrommene kan variere på grunn av ulikheter i avisenes frekvens og utgivelsesdager.

Skjevheter i kildetilfang

Det er viktig å huske at de tre nordlandsavisene i undersøkelsen hadde ulik frekvens og ulikt antall sider i hver utgave. Dunderlandsdølen kom ut én dag i uken med fire sider og Helgelands Blad ut tre dager i uken med fire sider, mens Nordlandsposten kom ut hele seks dager i uken med seks sider pluss lørdagsbilag. Dette betyr et vesentlig forskjellig kildetilfang for hver avis, og har for eksempel gjort det lettere å skjelve Nordlandspostens holdninger. Det er også viktig å være oppmerksom på at jeg i 1927 kun har trukket frem stoff fra Helgelands Blad, og det knytter seg kanskje en viss urimelighet til å fokusere på enkelte deler av én avis og ikke de andre.

Tidsånd og bakgrunn:

Jeg har brukt bøker som Arne Stais *Norsk kultur- og moraldebatt i 1930-årene*, Hans Fredrik Dahls *De store ideologienes tid* og samlingsverket *Norsk tro og tanke* for å få et innblikk i hva som rørte seg i det norske samfunnet på 1930-tallet. Jeg har også tatt en kikk på norsk utenrikspolitikk, men dette har vært av begrenset omfang.

Bakgrunnsstoffet om aviser og redaktører er hentet hovedsakelig fra Kåre *Hansens Dæsto' i avisa: Bruddstykker fra Helgelands Blads avishistorie og utviklingen på Ytre Helgeland i periodene ca. 1911-1920 og 1951-1960*, Øyvind Hirstis *Folkets røst i 90 år: Dunderlandsdølen, Helgelands Fremtid, Rana blad 1902-92 og Start pressen! : avisene i Bodø gjennom 150 år* av Wilhelm Karlsen, Svein Lundestad *et al.*

Stoffet om avisenes respektive opphavssteder er hentet fra flere kilder, men hovedverkene er Hilde Gunn Slottemos *Malm, makt og mennesker - Ranas historie 1890 – 2005*, og *Forvandlingen* (bind 3 av Bodøs historie) av Steinar Aas. Sandnessjøen og Alstadhaugs historie er hentet fra Lillegaard og Mentzonis *Alstahaugboka II: Mellom to kriger* og diverse årbøker for Helgeland av Helgeland Historielag.

Til metode og kildekritikk har jeg støttet meg til Edvard Bull Sr., Søren Toft-Hansen, Hans Fredrik Dahl, Hallvard Tjelmeland, Knut Kjeldstadli og H.P. Clausen.

Tidligere forskning:

Tre undersøkelser som berører mitt tema er Kjetil Braut Simonsens masteroppgave *"Den store jødebevægelse" Antisemittiske bilder av jøden i bondeavisene Nationen og Namdalen, 1920-1925* (2009), Bjørn Pleyms hovedoppgave *Norsk bondepresse og den tyske nazismen* :

seksbondeavisers holdning til Tyskland i tidsrommet 1933-1940 (1976) og Tormod Valakers bok «*Litt fascisme, hr. statsminister!*»: *Historien om den borgerlige pressen og fascismen* (1999) Simonsen ønsket å undersøke hvilken betydning antisemittismen hadde i Nationen og Namdalen, samt hva disse holdningene sa om bondebevegelsens politiske og ideologiske orientering i første halvdel av 1920-årene. Han studerte her hvordan avisene uttrykte sin antisemittisme, hvordan «jøden» ble konstruert, og hva som formet disse forestillingene. Dessuten har han sett på disse konstruksjonenes formål. Simonsen fant at begge avisene var preget av ytterliggående, men tidstypiske antisemittiske holdninger. I «Jøden» brukt som en forklaring på modernitetens negative sider, i tillegg til å stå bak den russiske revolusjon og operere i internasjonale renkespill. Han manglet «nasjonale røtter» og ledet an i det kapitalistiske system. Konstruksjonen ble brukt i angrep mot Arbeiderpartiet, mens bondebevegelsens politikk var en frihetskamp mot «*økonomisk avhengighet av overnasjonale «jødiske» kapitalkrefter*». ² Simonsen fant at konstruksjonen av «jøden» ble benyttet som virkemiddel i kravet om å beskytte bondesamfunnet som nasjonens grunnlag. Jøden ble en negasjon av det nasjonale – det norske, og må sees i sammenheng med bondebevegelsens politiske og ideologiske anskuelser. Det var utvilsomt antisemittiske strømninger i bondepressen, og de manglende motreaksjoner viser at disse ble akseptert i bondebevegelsens ledelse. ³

Bjørn Pleym har undersøkt seks bondeaviser fra de forskjellige landsdeler, og tar sikte på å klarlegge holdningene til Nazi-Tyskland fra 1933 til 1940. Pleym finner store variasjoner i avisenes meninger, men legger også frem grunnleggende likheter i avisgruppens uttrykk. Bondebladene er positive til nasjonalsosialistenes maktovertakelse i Tyskland i funksjon av en motsetning til kommunistisk styre, men han finner også kritikk av nazistene (dog med en bemerkning om at Sovjetunionen er like ille). Det tar tid før kritikken av regimet kommer, og jødernes skjebne blir ikke spesifikt problematisert. Visse sider av det nasjonalsosialistiske regime har sympati hos de fleste avisene, men det manes til nøytralitet for å holde Norge ute av en eventuell krig. Bevaringen av freden er det viktigste. Tyskernes ekspansjonspolitik blir lenge akseptert, men dette forandrer seg i 1939. Pleym mener holdningene til Nazi-Tyskland formes gjennom frykten for kommunismen, selv om disse endres over tid. ⁴

² Braut Simonsen 2009: 109

³ Kjetil Braut Simonsen - «*Den store jødebevægelse*» *Antisemittiske bilder av jøden i bondeavisene Nationen og Namdalen, 1920-1925* (2009).

⁴ Bjørn Pleym - *Norsk bondepresse og den tyske nazismen: seksbondeavisers holdning til Tyskland i tidsrommet 1933-1940* (1976).

Tormod Valaker har undersøkt den borgerlige presses holdninger til fascismen i perioden 1930 til 1940, og fant at flere av disse var sammenfallende. Den eneste avisen som skilte seg ut blant de store, borgerlige avisene var Dagbladet. Avisene så på Nasjonal Samling som en gjeng amatører, Mussolini som en hedersmann og Hitler som den som gjenreiste et Tyskland knust av den urettferdige Versaillestraktaten. Avisene lot Tysklands forsvarere komme til orde, og Valaker mener de fungerte som en velvillig agent for de nazistiske idéer.

Han legger også vekt på disse avisenes definisjonsmakt på 30-tallet; de satte dagsorden, og var lite villige til å slippe til meninger som motstred deres egne. Det at Norge kunne betrakte de store begivenheter i Europa på avstand er også et viktig poeng. Det var enkelt å forholde seg ukritisk til de fascistiske strømninger, så lenge man slapp å føle dem på kroppen. Selv da de kalde fakta om situasjonen i Mellom-Europa forelå, ble de møtt med skepsis av de store borgerlige aviser, og refleksmessig rettferdiggjort gjennom stadige referanser til den blodige revolusjonen i 1917. Valaker legger Norges tidligere så nære tilknytning til Tyskland til grunn for den graden av forståelse som uttryktes i avispolemikken.

Spørsmålet om innvandring og rase hadde også en sentral plass i avisspaltene, og det er ingen tvil om at flere aviser var preget av jødefiendtlighet og det han kaller *”forakt for de svake”*.

Hitler og hans bedrifter ble lenge ansett som et nødvendig onde for den viktige tyske gjenreisning. Han styrte med hard hånd, men han fikk i det minste jobben gjort. Ufordelaktig stoff om nazistynet hadde en tendens til å bli bortgjemt i avisene, hvis det i det hele tatt kom med. Hvilket valg hadde vel Tyskland? Av de to diktaturer, det marxistiske og det nazistiske, hadde de valgt det de trodde ville fungere på sikt. Man måtte bare vente og håpe. Dette var innstillingen i mange av de borgerlige avisene. 30-årene blir framstilt som en tid preget av konflikt og holdninger som grenset til ren fanatisme. Valaker mener avisene i dette tiåret la grunnlaget for det som skulle betegne krigsårenes presseliv.⁵

Krystallnatten, november 1938, skapte sterke reaksjoner i den norske presse, og skulle bli en oppvåkning for dem som tidligere hadde stilt seg tvilende til rapportene om omfattende jødeforfølgelser i Tyskland. sannheten kom for en dag, men etter hvert ble det likevel gjort forsøk på å forsvare nazistenes handlinger.⁶

Simonsen, Pleym og Valakers undersøkelser og funn er verdifulle bidrag til forskningen om mellomkrigstidens avisholdninger. Disse behandler imidlertid hovedsakelig aviser fra Trøndelag og sørover (bortsett fra bondebladet Nordland i Pleym's undersøkelse). Jeg ville

⁵ Tormod Valaker - «*Litt fascisme, hr. statsminister!*»: *Historien om den borgerlige pressen og fascismen* (1999).

⁶ *ibid.*

gjærne sett en bred undersøkelse av nordnorske avisers holdninger – gjærne av flere historikere – for å avdekke variasjoner over den langstrakte landsdelen. Denne oppgaven er mitt meget ydmyke bidrag til en slik undersøkelse.

Gangen i oppgaven

Etter en kort gjennomgang av metodiske problemer og kildekritikk i innledningen, vil jeg presentere bakgrunnsstoff for avisene, deres redaktører og utgivelsessteder. Deretter kommer en ganske omfattende bolk som presenterer og delvis utreder avisstoffet, etterfulgt av en presisering av holdningene. Jeg vil så se på avisens egne begrunnelser for sine holdninger, og forsøke å klargjøre hvordan man i ettertid kan forklare disse. I tillegg til dette vil jeg vurdere nordlandsavisenes interesse for nyheter om Nazi-Tyskland, og følger opp med et avslutningskapittel. Som et ekstra element har jeg lagt til et refleksjonskapittel til slutt.

Litt om metode

En betydelig del av arbeidet med denne oppgaven bestod av innsamling av enorme mengder empiri. Etter å ha bestemt meg for hvilke aviser jeg ville undersøke, og hvilke artikler jeg var interessert i, gikk det uante mengder tid på å lete frem stoffet på mikrofilm, skrive det ut, lese det om igjen for å hente ut det viktigste, samle det viktige til en tekst og utforme empirien til noe sammenhengende og forståelig. Artikkene er lest om og om igjen og kokt ned til et minimum – men utgjør fortsatt en litt for stor del av oppgaven. Denne gjentatte lesingen og skrivingen har selvsagt implikasjoner for oppgaven. For det første har jeg fått god kjennskap til stoffet – bedre og bedre for hver gjennomlesning – noe som også har økt min forståelse. Dette er et eksempel på den såkalte hermeneutiske spiral, en fortolkende erkjennelsesprosess der man beveger seg inn i materialet og opparbeider seg ny kunnskap og forståelse. For hver gang akkumulerer man ny dybde og innsikt, og blir fortrolig med historien.⁷

På andre vil jeg påstå at skrivingen, omskrivingen og parafraseringen er en del av forskningsprosessen – en del av analysen. Problemet med dette er at gjentatte omskrivninger kan gjøre at noe av den opprinnelige mening eller kontekst går tapt.

En svakhet med oppgaven er mangelen på kvantitativ metode, som blant annet kunne vært nyttig til å påvise avisenes interesse for nyheter om det nasjonalsosialistiske regime

⁷ Kjeldstadli 1999: 123-124.

Hva uttrykker en avis' holdninger?

Avisene vil i dette tilfellet bli brukt som levning. I motsetning til å bruke kilden som beretning, der man søker sannhetsverdien i det kilden uttrykker, vil man her se på kildens tilblivelse og eksistens, hva som ligger bak denne, og hva den sier om miljøet den var en del av.⁸ En aviskommentar vil for eksempel brukes til å vurdere holdninger og ideologi, ikke ut fra gehalten i det som skrives.⁹

I denne perioden var avisen et interesseorgan for meninger og politikk. Avisens redaksjonelle artikler og kommentarer var i hovedsak inngangen til svarene jeg søkte, i tillegg til enkeltstående kommentarer, artikler som blander nyhet og kommentar og haleheng til nyhetsartikler. Man skal være forsiktig med å ta ikke-redaksjonelt stoff til inntekt for avisens standpunkt, men man kan likevel se mønstre i hva som gjengis og hvem som får komme til orde. Det kan for så vidt nevnes at Bjørn Pleym tar med gjengitt stoff i sin undersøkelse av bondepressen.

Min oppgave er preget av det Knut Kjeldstadli kaller «myke», kvalitative forskningsteknikker som hermeneutikk og tekstanalyse. Tekstanalysen vurderer ladde ord, synsvinkler og retoriske grep, forfatters motiv og tekstens intensjon. Et annet viktig aspekt ved arbeidet med avisene er å «lese nøyaktig»; å stadig være oppmerksom på dynamikken mellom tid, sted og rom. Teksten og historien står i nær relasjon til hverandre, akkurat som formen og innholdet. Boken *Tekst og Historie* vektlegger tekstens egenskap som ytring – en kulturell konstruksjon. For virkelig å kunne forstå teksten, må man ha en viss innsikt i de kulturelle omstendighetene denne ytringen ble uttrykt under. Den må få sin plass i historien, så historien kan hentes ut av den. Teksten er et produkt av den kulturen den er skapt innenfor og er gjenstand for diskusjon og splid.¹⁰

Det er vanlig å kombinere den kvalitative og den kvantitative metode når man bearbeider historisk stoff, men dette kan igjen skape metodiske vanskeligheter, og gi ulike resultater. En mening er formet av flere faktorer, og må ses i konteksten av den spesifikke situasjon, av hvilken mottaker den var bestemt for, hvilken effekt vedkommende ønsket å oppnå og av tidligere meningsutsagn. Enkelte artikler er vanskelige å tolke grunnet vag retorikk.

Journalisten forsøker å unngå direkte henvisninger ved å bruke eufemismer og diffuse formuleringer. Et meningsuttrykk er ofte mangefasettert, og kan lett bli tolket utenfor sin rette

⁸ Tjelmeland 2004: 114, 121

⁹ Hansen 2001: 4

¹⁰ Asdal et al. 2008: 11, 29, 35, 41, 45

sammenheng. Alle har vel på et eller annet tidspunkt blåst opp sin retorikk eller overdrevet sine meninger for å få frem et poeng? Historikerens egen bakgrunn og politiske farge kan selvsagt også påvirke tolkningen av en ytring. Dahl mener en historiker bør være *både* objektiv og subjektiv når han tolker fortidens meninger. Det er umulig å registrere det uvanlige og unike i en tekst uten en subjektiv tilnærming. Man *skal* sette seg i leserens sted og oppleve avisen som det den er; en kilde til opplysning og underholdning.¹¹

Det ligger makt i å gjengi andres ord, enten å integrere andres tekster og sitater i sin egen tekst, eller bare å parafasere. Det ligger også makt i hva man velger å gjengi.¹²

Utfordringen er altså å tolke det som står skrevet. Er det snakk om rasisme eller fordommer, eller er det språklige vendinger og oppfatninger som på 1930-tallet ikke hadde samme betydning som i dag? Kan man finne mening i at avisen utelater en side av en sak? Eller at en annen side blir overeksponert? Er meningen jeg finner nær den opprinnelige, eller er den resultatet av en moderne innfallsvinkel? Egne politiske standpunkter kan legge seg som et forstyrrende filter mellom den faglige objektivitet og materialet, og man kan forsøke å være var for anakronismer, men:

Ingen historisk framstilling er skriven føresetnadslaust – det vil alltid vera eit mer eller mindre medvite styringsprinsipp i det arbeidet vi gjer som historikar.¹³

I alle tilfeller kreves en viss ydmykhet og respekt overfor kildene.

Bakgrunnsstoffet

Bakgrunnsstoffet består av en kortere oversikt over avisens historie, utgivelsessted og redaktør, og skal fungere som kontekst til holdningene som uttrykkes. Denne delen av oppgaven skaper en følelse for miljøet og samfunnet, og hvilke sosiale og politiske mekanismer som kan ha vært med på å forme meninger. Avisene jeg undersøkte var også i den utvalgte perioden preget av sterke redaktører med relativt stor innflytelse på avisproduktet, så et innblikk i deres bakgrunn kan også være fruktbart for forståelsen av holdningene. Bakgrunnsstoffet blir på denne måten en del av selve argumentasjonen. Hans Fredrik Dahl mener en historiker må bli kjent med menneskene som levde i fortiden, og beskriver et slikt bekjentskap med aktørene og deres verden som et ”*spesialkrav i historisk*

¹¹ H.F. Dahl 2004: 61-68

¹² Asdal et al. 2008: 95-96

¹³ Tjelmeland 1982: 219

behandling av et fenomen”.¹⁴ En studie av periodens tidsånd vil langt på vei gi historikeren noe av den kontekstuelle tyngde til å forstå og vurdere det han leser.

Kildekritikk

Avisen som kilde:

Uendelig og ustoppelig til stede i samfunnet, er det som om mediene unnsår seg historisk utprøving nettopp fordi de farer så hurtig forbi, noe som lett blir en utfordring til den elementære historiske forståelse.¹⁵

Hovedkildene i denne oppgaven er naturlig nok aviser. Aviser behandles som andre historiske kilder, men har også sine spesialkrav til metode.

Avisen er utvilsomt en omfattende og verdifull kilde som kan gi innsikt i forskjellige politiske aspekter. Man får et inntrykk av hvordan politiske synspunkter har oppstått og hva de går ut på. Politiske begivenheter spiller seg ut over spaltene, og man får en viss forståelse av den «*psykologiske virkning*»¹⁶ disse har hatt. Man kan også avlese endringer i politiske konjunkturer og klima, tidsånd og atmosfære, i tillegg til opplysninger man vanskelig finner andre steder.¹⁷ Avisstoffets betydelige omfang kan dog by på tidsmessige utfordringer.¹⁸

Hva kan påvirke en avis?

Det er flere forhold som kan påvirke både utformingen, stoffvalget og holdningene som uttrykkes i en avis, og som dermed må tas med i vurderingen når man bruker denne kilden.¹⁹ Stoffet, særlig telegrammene, kan ha gjennomgått utvalgs- og omarbeidingsprosesser i flere ledd før det ender opp i avisen. Journalister og redaktørens arbeidsforhold – stress, tidspress og jakten på den gode historie – kan også være med å sette sitt preg på stoffet.²⁰

Økonomiske forhold kan også influere avisens stoff. Avisen kan være utsatt for press fra økonomiske organisasjoner, banker og enkelte private interessenter, i tillegg til leserne og

¹⁴ H.F. Dahl 2004: 61

¹⁵ Dahl 2004: 27

¹⁶ Clausen 1962: 5

¹⁷ Clausen 1962: 5, 12; Kjeldstadli 1999: 165; Tjelmeland 2004: 114

¹⁸ Hansen 2001: 21 jf. Tjelmeland 2004:116

¹⁹ Clausen 1962: 22

²⁰ Bull 1929: 21; Clausen 1962: 19-20; Hansen 2001: 7

annonsørene som skal tas hensyn til. Hans Fredrik Dahl skriver at det finnes flere eksempler på at aviser har måttet drive selvsensur for å føye sine annonsører, og legger til at trusler om boikott ville vært vanskelig ikke å ta hensyn til i mellomkrigstiden da mange aviser slet økonomisk.²¹

Konkurransen med andre aviser kan også ha innvirkning på stoffet, da en konkurrents nyhet eller synspunkt kan møtes med fortieelse eller med refleksmessige motforestillinger. Urolige og vanskelige tider, valgkamp og konflikt kan også gjøre avisens holdninger mer ytterliggående enn vanlig.²²

Om avisen er tilknyttet et politisk parti vil dette naturligvis legge styring på det som skrives. Likevel er ikke dette et entydig (bilde). Avisene kan tidvis gå på akkord med partiet, interessene og samfunnsklassen de representerer, men i følge Edvard Bull sr. vil det

i regelen [...] være en naturlig tendens til overensstemmelse mellom avisen, det politiske parti, den tilhører, og det publikum, den skriver for, og et forsøk på her å granske hjerter og nyrer vil bare i sjeldnere tilfelle være nødvendig eller kunne føre til resultater.²³

Sist men ikke minst er det redaktøren og hans medarbeideres personligheter som setter sitt preg på stoffet som presenteres, og det kan derfor være hensiktsmessig å finne bakgrunnsstoff om disse.²⁴

Kildekritikk av annen litteratur:

Et verk jeg vil ta for meg under kildekritikk er Leif B. Lillegaards *Alstahaugboka II: Mellom to kriger* (1989). Da det var vanskelig å finne annet bakgrunnsstoff om Sandnessjøen (historiker Kåre Hansen kaller Sandnessjøen et u-land når det gjelder lokalhistorie), ble jeg nødt til å benytte meg av denne boken. Dette byr på flere problemer, da Lillegaard selv skriver at verket er lite vitenskapelige preg. Lillegaard skriver om levekårene og menneskene i mellomkrigstidens Sandnessjøen, og kaller det selv «*et ærlig forsøk på å beskrive og billedføre en så stor del som mulig av alt som ikke står i bokverk*»²⁵ - han skriver ut fra observasjon. Min oppfatning av boken er at den er preget av en subjektiv og nostalgisk romantisering av fortiden – og ikke minst av Sandnessjøen; hans *locus amoenus*. Han hopper frem og tilbake i tid, og er selvmotsigende og inkonsekvent i sine uttalelser. Man må også

²¹ Bull 1929: 13-14, 16-17; Dahl 2004: 124

²² Bull 1929: 21, 24

²³ Bull 1929: 14

²⁴ Clausen 1962: 19

²⁵ Lillegaard og Metzoni (1989): 5

tenke på at Lillegaard var mellom 12 og 22 år i 1930-årene, og at boken ble skrevet rundt 50 år senere. Likevel er han et øyevitne fra denne tiden, og hans fortellinger kan bidra med samfunnsskildringer man ikke finner andre steder.

Jeg vil også gjøre oppmerksom på særegenheter ved Øyvind Hirstis bok om Dunderlandsdølen *Folkets røst i 90 år: Dunderlandsdølen, Helgelands Fremtid, Rana blad 1902-92* (1992). Denne boken gir inntrykk av å være en hyllest til avisen, og ikke minst redaktør Redvald Knudtson. Hirsti går så langt som å kalle Knudtson «*moralsk uangripelig*».²⁶ Dette preget reflekteres også i mitt bakgrunnsstoff.

Som et siste punkt vil jeg minne om at deler bakgrunnsstoffet om Nps redaktør Røed er tatt fra hans dødsannonse i 1941. Dødsannonser er i høy grad preget av en høytidelig respekt for avdøde, noe stoffet mitt vil gjenspeile.

²⁶ Hirsti 1992: 24

Begreper:

Holdning

I følge *Store Norske Leksikon* er en holdning en:

betegnelse for vedvarende beredskap til å reagere positivt eller negativt overfor spesielle objekter, ideer og verdier [...]. Holdninger kommer til uttrykk gjennom oppfatninger og meningsytringer, som følelsesmessige reaksjoner, og i handlinger. De kan være basert på kunnskap eller være ervervet gjennom erfaringer, men er ofte overtatt relativt ureflektert fra foreldre, venner og andre grupper man har valgt å identifisere seg med. En særlig unyansert og lite saklig begrunnet holdning kalles fordom (f.eks. rasefordom). Fordi holdningen inngår i en sosial sammenheng og lett blir en del av individets selvoppfatning, er den ofte motstandsdyktig mot forandring. [...] I det hele tatt etableres og endres holdninger gjennom mange mulige mekanismer [...].²⁷

²⁷ Teigen, K.H. (2012, 18. november). Holdning. I Store norske leksikon. Hentet 11. november 2015 fra <https://snl.no/holdning>.

Forkortelser i oppgaven

A.P. – Arbeidernes Pressekontor

Ap – Arbeiderpartiet

Dd – Dunderlandsdølen

HB – Helgelands Blad

Np – Nordlandsposten

NF – Nordlands Fremtid

NS – Nasjonal samling

2. Bakgrunn

Om Dunderlandsdølen:

Rana

For å få innsikt i 30-årenes Rana-samfunn kan det være fruktbart å se på mekanismene som omformet området fra et tynt bebygget område med små gårder og tradisjonelt jordbruk, til et industrisamfunn med en radikaliseret arbeiderklasse.

Før 1890 var Mo herred et isolert bygdesamfunn med 4000 innbyggere, dårlig utbygde veier og den til tider gjenfrosne Ranfjord som hovedåre til omverdenen. En kombinasjon av primærnæring og håndverk var vanlig, og gjorde det enkelte hushold mindre sårbart i vanskelige tider. I tillegg foregikk det omfattende handel og bytting av varer.

Leilendingsvesenet var upopulært, men fortsatt levende i området. Mange fikk oppleve matmangel og nedverdigelser, og man var langt fra en tilfredsstillende grad av sosial sikkerhet. Samfunnet bestod av en stor og relativt egalitær gruppe husmenn og leilendinger, med en liten overklasse bestående av embetsmenn og handelsfolk. Både den nasjonale og lokale valgdeltakelsen var dårlig, og den lokale politikken gjenspeilet i høy grad den nasjonale. Presten, sorenskriveren og handelsmannen L. A. Meyer hadde lenge hatt en ledende posisjon i Mo-samfunnet²⁸, og sistnevnte skal ha hatt minst like stor innflytelse som lokalpolitikere.²⁹

Mo-området hadde endret seg lite de siste århundrene³⁰, men denne uforanderligheten skulle komme til å bli kraftig utfordret de neste årtiene.

Den industrielle revolusjon hadde skapt et umettelig behov for malmer og mineraler, og konkurransen mellom de største internasjonale aktørene førte til en kamp om andre lands ressurser. Det hadde lenge vært kjent at det fantes verdifulle mineraler i Rana-fjellene, og man hadde håp om at gruvedriften skulle bli et lønnsomt foretak. Det begynte med skjerping og forsiktig prøvedrift, før man i 1890-årene trappet opp disse forsøkene. Svenske konsul Nils Persson kjøpte opp eiendommer og rettigheter i Dunderlandsdalen og Båsmoen, som ble solgt videre til internasjonale selskaper med tung kapital i ryggen. Mo herredsstyre ønsket ikke utenlandsk innflytelse over industriutbyggingen, men fikk ikke gjennomslag for sine

²⁸ Slottemo 2007: 24-26, 28, 32, 35, 36, 38, 83, 106

²⁹ http://nbl.snl.no/Lars_Aagaard_Meyer/utdypning

³⁰ Slottemo 2007: 38

protester. Det var duket for et møte mellom en innestengt, nordnorsk bygd og den industrielle revolusjon representert av utenlandske kapital, ingeniører, klassekamp og rallare.³¹

Driften av Dunderland Iron Ore Company (DIOC), som på dette tidspunkt tilhørte Edison-syndikatet³², krevde en transformasjon av Rana-samfunnet. Det var behov for blant annet kaianlegg, jernbane og boliger, og firmaet Standard Construction Corporation (SCC) ble satt til denne oppgaven. Det skulle vise seg at de utenlandske ingeniørene ikke var forberedt på det nordnorske klima og topografi, noe som førte til flere problemer og ulykker, samt sprengte tidsrammer.³³ Redvald Knudtson var en av dem som mente SCC nedprioriterte arbeidernes sikkerhet, men han ble dessverre ikke hørt.³⁴ I en spesielt alvorlig rasulykke i 1902 ble flere arbeidere skadd og fire omkom. DIOCs første driftsperiode fra 1906 til 1908 ble en økonomisk og teknisk flopp.³⁵

En av de største utfordringene for Rana-samfunnet var den massive innflyttingen anleggsarbeidet og bergverksdriften forårsaket i den første moderniseringsfasen, 1890-1940. Kommunens innbyggertall vokste fra 1900-1910 fra 4369 innbyggere til 6005, noe som utgjør 27%. Ikke bare skapte mengden innflyttere boligproblemer, men også nye klasseskiller og kulturkonflikter. Noen av variablene i disse konfliktene var geografisk bakgrunn, inntekt, yrkesstilling, livsstil, tilhørighet til næring eller klasse, fagutdanning og organisasjon. Hovedskillene gikk mellom borgerskapet, bøndene og de sagnomsuste rallarne. Disse grupperingene kunne være skarpt avgrensede, men det finnes også eksempler på både horisontale og vertikale sympatier. Konflikten mellom de omreisende rallarne og de stedfaste bøndene som jobbet i industrien, dreide seg ofte om fagorganisasjon. Bøndene, som ofte hadde primærnæringene å falle tilbake på, identifiserte seg ikke med den tanken om å stå samlet mot en arbeidsgiver og ble dermed en trussel mot rallaren som ønsket å skape et enhetlig, solidarisk arbeiderkollektiv. Rallaren, på sin side, løste ofte arbeidsstrider ved å si opp og reise videre til neste jobb. Dette mildnet konsekvensene ved streik, men hindret samtidig organisering og ga arbeidsgiver frihet i forhold til lønnsnivå, ansettelser og oppsigelser.³⁶

³¹ Slottemo 2007: 26, 45, 46, 48, 50, 51

³² <http://www.mip.no/mo-industripark/tidlighistorie>

³³ Slottemo 2007: 52, 53, 55, 57

³⁴ Hirsti 1992: 14

³⁵ Slottemo 2007: 57

³⁶ Slottemo 2007: 52, 71, 75, 76, 85, 86, 88, 89, 98

Rallaren/slusken var både fryktet og beundret; fryktet for sin noe frivole livsstil, beundret for sine evner som arbeider. Særlig ungdommen lot seg fascinere, og mange ønsket å kopiere deres koder og skikker. På denne måten ble disse skikkene integrert i bygdesamfunnet.³⁷

Redaktør Redvald Knudtson

«Jeg er ikke født til verden for at være et uselvstendig væsen, der kryper og slikker støv foran den eller hin selvbestaltet smaakonge. Jeg lever for mine idealer og sier rett ut hva jeg finder rett og riktig.»³⁸

Da Redvald Knudtson i 1902 ble sendt til Mo i Rana som oppsynsmann ved Dunderland Iron Ore Company (DIOC) ble han pålagt den overveldende oppgave å skape en sterk arbeiderorganisasjon. Han innså raskt at dette var umulig uten en grunnleggende sosialistisk opplæring av arbeiderne, og bestemte seg for å starte en avis egnet til dette formål.³⁹

Født 1870 i Gudbrandsdalen, vokste Knudtson opp i fattigligse husmannskår i et tradisjonelt standssamfunn. Over halvparten av Sør-Frons innbyggere levde i 1870 under disse forholdene, og den unge Redvald fikk på nært hold se hva skeivhetene i samfunnet førte til: storbønder og skogseiere som beriket seg på småkårsfolkets slit. Husmennesenes liv var preget av fattigdom, ufrihet, pliktarbeid, alderdom på legd og liten sosial mobilitet.⁴⁰

Han søkte tidlig arbeid, og hadde vært innom anleggsarbeid, veg- og skogsarbeid og hadde erfaring som formann og kontrollør da han gikk inn i rollen redaktør for Dunderlandsdølen (Dd). Knudtson fikk først sansen for journalistikk og trykkeridrift da han jobbet som subagent i Social-Demokraten.⁴¹

Mye er sagt om opphavsmannen til Dunderlandsdølen, og han har utvilsomt hatt en prominent stilling i Mo-samfunnet fra han startet avisen i 1902 til sin død i 1956. I tillegg til sin stilling som redaktør var Knudtson fagforenings- og partileder, og står oppført som medstifter av både det regionale og lokale arbeiderparti, i tillegg til Norsk Arbeidsmandsforbund. Han satt

³⁷ Slottemo 2007: 78

³⁸ Hirsti 1992: 20 (Knudtson skriver dette i en artikkel)

³⁹ Hirsti 1992: 8

⁴⁰ Årbok for Rana 1996: Beitrusten: 94-96

⁴¹ Hirsti 1992: 12, 13 jf. Årbok for Rana 1996: Beitrusten: 96

også som varamann i Stortinget for Nordre Helgelands krets 1916-1918, og var ordfører på Mo fra 1917-1922.⁴²

I følge journalist Øyvind Hirsti gikk Knudtson helhjertet inn for sine kampsaker, det være seg avholdssaken, arbeiderbevegelsen eller debatten om republikk eller monarki, og motgang så ut til å gjøre ham sterkere. Han satte sin ære i sitt rykte som en prinsippfast og ærlig avismann, og kunne bite fra seg med syrlig penn om noen påstod det motsatte. Knudtson var også kjent som et arbeidsjern, og han greide å holde avisen i drift i de trangeste økonomiske tider. Privat levde han et nøysomt liv, og det kunne virke som om alle hans ambisjoner var på arbeiderbevegelsens vegne. Han er blitt beskrevet som begavet, stillferdig og fredelig mann som foretrakk reform foran revolusjon og som ikke kunne godta vold som politisk middel. Dette er trolig en av grunnene til at han ble værende i DNA da kommunistene forlot partiet. Denne pasifismen kombinert med en urokkelig likhetstanke førte til en naturlig aversjon mot mellomkrigstidens fascistiske strømninger i Europa. Han rettet også kritikk mot den borgerlige presse for deres ambivalente holdning til fascismen og nazismen. Knudtson ble arrestert og avhørt av den tyske okkupasjonsmakten, men ble sluppet fri etter kort tid. Også sønnen Roald satt i tysk fangenskap under 2. verdenskrig.⁴³

Redvald Knudtson ser ut til å ha betydd mye for Mo, og byen har hedret ham med både portrett og byste.⁴⁴

Dunderlandsdølen

”Vi har reist den røde fane mellom disse mørke fjelde”⁴⁵

Anleggsarbeiderne i Dunderlandsdalen lyktes med sin første streik i 1902, men på grunn av den svake organisasjonen ble neste konfrontasjon med ledelsen en fadese, og fagforeningen ble etter hvert oppløst. Redvald Knudtson tolket dette som et bevis for det manglende grunnlaget for organisasjon blant arbeiderne, og ville bøte på dette med en avis som skulle sørge for sosialistisk skoloring. Dunderlandsdølen var første avis på Mo, og den første

⁴² http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlName=&lan=&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse&UtakNr=33&person=11646

⁴³ Hirsti 1992: 7-9, 13, 15-18, 20, 52, 63, 65, 67

⁴⁴ Hirsti 1992: 19, 24

⁴⁵ Hirsti 1992: 23 (Knudtson skriver dette i en artikkel fra 1904)

sosialistiske avis i Helgeland. Avisen oppstart kom i en periode med politiske spenninger og nye ideologiske strømninger, noe som kan ha virket til dens fordel.⁴⁶

Dunderlandsdølen skulle i følge Knudtson gi arbeidere og småkårsfolk en mulighet til å uttrykke sine meninger, ytre sine krav, ivareta sine krav og belyse urettferdighet i samfunnet. La ikke skjul på at avisen var et politisk middel.⁴⁷ Likevel skulle avisen være et organ for «*aaben og saglig Diskussion*»⁴⁸ for hele befolkningen.

Avisen ble spesielt populær blant idustriarbeiderne, men ble sett som en trussel mot det lokale borgerskapet. Selv om Knudtson var en moderat arbeiderpartimann⁴⁹ og avisen var et «*socialdemokratisk blad*»⁵⁰, ble den sett på som et radikalt organ på denne tiden. Redaktøren mente det ble spredt løgnhistorier om Dunderlandsdølen, og at maktmennesker i samfunnet ville stanse avisen. Det var nok et snev av sannhet i dette, da man vet at trykkeriet ble presset til å si opp kundeforholdet med avisen, og store annonsører som Meyer og Standard Co. boikottet avisen. Det var ikke stort å tjene på avisdriften, og pengemangelen gjorde at mange betalte med jordbruksprodukter, ved og lignende. Avisen hadde trang økonomi gjennom alle år, og Knudtsons barn hjalp blant annet til i trykkeriet.⁵¹

I 1916 ble Dunderlandsdølen partiavis for Arbeiderpartiet, og i 1918 fikk den det midlertidige navnet Helgelands Fremtid. Enkelte mente avisen ikke var nok preget av partipolitikk og sosialisme, og etter fire år kom avisen på Redvald Knudtsons hender igjen. Avisen var for radikal for borgerskapet og samtidig for moderat for Arbeiderpartiet. Knudtson drev avisen i de kriseutsatte årene 1921 til 1941, da den ble stanset av den tyske okkupasjonsmakten.⁵² Knudtson hadde helseproblemer, og mellomkrigsårenes artikler bar preg av at engasjementet ikke var like stort. Etter krigen startet han likevel opp igjen sammen med sønnene Roald og Sverre, i den siste driftsperioden fra 1945 til 1947. Storebror, den borgerlige avisen Helgeland, hadde latt seg nazifisere under krigen, og hadde nå vokst seg enda større, noe som skapte bitterhet i «Dølen».⁵³

I 1947 tok A/L Rana Dagblad over, og Arbeiderpartiets sentralstyre kjøpte forlagsretten.⁵⁴

⁴⁶ Hirsti 1992: 9, 15

⁴⁷ Hirsti 1992: 7, 8

⁴⁸ Hirsti 1992: 25

⁴⁹ Slottemo 2007: 151

⁵⁰ Ottesen (red.). 2010: 37

⁵¹ Hirsti 1992: 21, 23, 35, 58

⁵² Hirsti 1992: 55, 57, 58, 64, 67

⁵³ Hirsti 1992: 64, 67

⁵⁴ Hirsti 1992: 68, 69

Om Nordlandsposten:

Bodø

Da Bodø by ble grunnlagt var den hovedsakelig tenkt som et handels- og omsetningssted for Nordland. Jordbruket i omlandet ga muligheter for jevn omsetning. Det varierte næringslivet og samarbeidet mellom byens næringsmessige, merkantile og administrative elementer ga også stabilitet.⁵⁵ I 1862, samme år Saltens første avis Nordlands Amtstidende (senere Nordlandsposten) ble etablert og før sildeårenes vekstperiode, var Bodø en liten by med 400 innbyggere i et grisgrendt fylke der størsteparten av befolkningen hadde sitt levebrød tilknyttet primærnæringene.⁵⁶ Bodø var en viktig kullstasjon for dampskip og lå strategisk til for lofotfisket, sildefisket og handel. Byen hadde imidlertid behov for en moderne havn, og etter en lang kamp mot Stortinget kom havnen på plass i Bodø med offisiell åpning i 1904. Havna skulle komme til å bety meget for Bodø – for byutviklingen, for ekspansjonen i marine og maritime næringer, for nye initiativer i næringslivet, for handelen og for Bodø som sjøfartens knutepunkt – og skapte med lokale båtruter økt forbindelse mellom byen og omlandet.⁵⁷

Bodø by og det mer rurale omlandet var preget av ulike næringer. Mens mange i Bodø var beskjeftiget i allsidige bynæringer som handel, offentlig forvaltning og selvstendig tjenesteytende næringsvirksomhet, dominerte tradisjonelle primærnæringer og naturallusholdning i omlandet. Da mange menn reiste bort for å arbeide på nyetablerte gruve- og industrianlegg i Nordland, ble det et overskudd av kvinner i Bodø – og mange arbeidsplasser for kvinner.⁵⁸ I 1920 var det mange små forretninger i byen. Bodøs funksjon som administrasjonssentrum kombinert med mengden selvstendig næringsdrivende, sørget for gode lønninger og relativt lav arbeidsledighet.⁵⁹ Steinar Aas kaller Bodø en «*kremmerby*»⁶⁰, et handelssentrum i Nordland med mangfoldig varesortiment. Varene ble distribuert ved båt til omlandet, og den nye havnen fremmet regelmessig trafikk og besøkshyppighet.⁶¹

Bodø ble et sentrum på flere områder: Fylkessenter for Nordland, kommunikasjons- og administrasjonssenter, handels- og distribusjonssenter, senter for private og offentlige tjenester, knutepunkt for fiskere i nord og sør, landsdelssenter for helsetjenester og regionalt

⁵⁵ Coldevin 1966: 406

⁵⁶ Karlsen og Lundestad 2012: 247

⁵⁷ Aas 2014: 74-75, 80-81, 86-87, 89, 94, 101, 339

⁵⁸ Lundestad i Karlsen og Lundestad (2012): 37; Aas 2014: 134, 136, 161, 164

⁵⁹ Coldevin 1966: 408

⁶⁰ <http://old.uin.no/Pages/Fremtid-for-professor-i-historie.aspx>.

⁶¹ Aas 2014: 101-102

senter for psykiatriske tjenester. I tillegg var Bodø den største sjøfartsbyen i Nord-Norge.⁶² Byen fikk viktige offentlige kontorer og etater, hadde et stort kooperativt meieri, fikk i 1886 fylkets første postkontor, i 1888 ble Bodø Fiskerimuseum stiftet, i 1902 ble datidens nordligste psykiatriske sykehus Rønvik Asyl tatt i bruk og i 1927 fikk byen nytt sykehus.⁶³ Rundt århundreskiftet var ikke utdanningsmulighetene store i Bodø, men dette bedret seg etterhvert og lokket nordnorske ungdommer til byen.⁶⁴ Sildeårene fra 1864 til 1885 var viktig for byutviklingen, ga økte inntekter og stor tilflytting.⁶⁵ Mellom 1900 og 1920 stagnerte folketallet, men perioden 1930 til 1939 fikk man imidlertid ny sterk vekst. Tidsrommet 1890 til 1930 var i det hele tatt preget av folkemobilitet.⁶⁶ Første verdenskrig skapte gode økonomiske vilkår for Bodø på grunn av handelen med de krigførende land. Byens næringsliv blomstret på grunn av stor etterspørsel, økt eksport, økt produktivitet og høyere lønninger. Denne veksten ble imidlertid avbrutt av kriseårene på 1920-tallet, der mange Bodø-firma fikk problemer. Det var en periode med tiltagende arbeidsledighet i industrien og dårlig fortjeneste i primærnæringene. Byens økonomi hentet seg ikke inn før slutten av tiåret, men hadde sluppet lettere fra krisen enn andre byer. Bodøs redning var fraværet av aksjespekulasjon – det var ingen aksjemeglere i byen. Selv om krisen generelt sett virket hemmende på næringslivet, fantes det likevel tegn til utvikling, blant annet utstrakt boligbygging.⁶⁷ Det tok tid før det offentlige engasjement gjorde seg gjeldende i Bodø, og valgdeltakelsen var lenge dårlig. Mange stemte ikke fordi kommunen «ikke eksisterte»⁶⁸ - den brukte ikke penger. Valgreformer og utvidet stemmerett, partiaviser, partikultur og en mer aktiv kommune stimulerte folk til å bruke stemmeretten sin, og valgdeltakelsen økte mellom 1900 til 1936. Bodø var lenge en borgerlig orientert by, og det var disse partiene som styrte byen fra 1905 til 1933.⁶⁹ Klasseskillet hadde økt i byen mellom 1900 og 1930, og den varierende boligstandarden var like før krigen nær ved å dele befolkningen.⁷⁰ Arbeiderbevegelsen fikk likevel her større vansker med å feste grepet enn i mange andre byer⁷¹, blant annet på grunn

⁶² Aas 2014: 86, 101, 107, 122, 301, 302, 334, 337

⁶³ Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 67; Aas 2014: 82-83, 107, 149; https://snl.no/Salten_Museum; <http://bodonu.no/derfor-fikk-bodo-verdens-nordligste-asy/>.

⁶⁴ Aas 2014: 108, 118

⁶⁵ Coldevin 1966: 225; Aas 2014: 92, 115, 149

⁶⁶ Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 37; Aas 2014: 125, 147.

⁶⁷ Coldevin (1966): 377; Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 61; Aas 2014: 122-125

⁶⁸ Professor Steinar Aas: Foredrag Nordlandsmuseet 14.3.2013.

⁶⁹ Aas 2014: 174, 172, 176, 179, 191-192, 222

⁷⁰ Aas 2014: 55, 69-70

⁷¹ Coldevin 1966: 374; Aas 2014: 223

av radikalisering, indre konflikter, svak organisasjon, avholdssakens dominans på det sosiale område og «snever klasseanalyse». ⁷² På 1930-tallet bedret situasjonen seg, da bevegelsen skiftet fokus fra klasseperspektiv og revolusjon til reformer og handlekraftige tiltak mot krisen. Den nye fremtoningen tok Nordland med storm – til og med fiskerne – og Arbeiderpartiet slo endelig igjennom i Bodø. ⁷³ Oppslutningen om Nasjonal Samling var nesten ikke-eksisterende før krigen, og partiet fikk bare 15 stemmer i Bodø ved stortingsvalget i 1936. ⁷⁴

Bodø var også hjem for frimurerlosjen, religiøse organisasjoner og mange og allsidige foreninger. Disse både samlet og splittet, synliggjorde og avhjalp problemer og var trolig også opinionsdannere i byen. ⁷⁵

For Bodø var perioden 1890 til 1940 preget av omfattende endringer og modernisering. ⁷⁶ Utbyggingen av havnen ser ut til å ha skapt en positiv dominoeffekt for samfunnets mange aspekter. Bodø var et godt eksempel på et *sentralsted* – et sted som

inngår i et hierarki etter kor viktig funksjonane overfor omlandet er. For desse byane er det «handelsoppland» eller «sirkumferens», byanes lokale eller regionale omland, som karakteriserte byens økonomiske funksjonar. [...] [og] som i tillegg til å betjene omlandet sitt med varer også hadde viktige administrative funksjonar. ⁷⁷

Dampskipstrafikken mellom byen og omlandet styrket Bodøs funksjoner som sentralsted. ⁷⁸

Redaktør Thorgrim Røed:

Som sønn av en gårdbruker, ble Thorgrim Røed født i Gjerstad ved Risør 1870. Han tok artium i 1894, juridisk embetseksamen 1899 og var sakførerfullmektig i Oslo og overrettsakfører i Risør og Hønefoss. I 1906 førte hans interesse for pressearbeid ham til Bodø og Nordlandsposten (Np), der han var redaktør fra 1906 til 1940. Under Røeds lederskap utviklet Np seg til en moderne dagsavis med bred leserbasis, og redaktøren skal ha hatt stor

⁷² Aas 2014: 203. Hans referanse: Svein Lundestad 1988: *Arbeiderbevegelsens politiske gjennombrudd i Nordland og Troms: en sammenlikning mellom to ulike fylker med særlig vekt på vilkår for oppslutning om politiske partier i perioden 1900-1940*. Bodø. (s. 91-93, 113-114.)

⁷³ Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 73

⁷⁴ Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 83; professor Steinar Aas: Foredrag Nordlandsmuseet 14.3.2013.

⁷⁵ Aas 2014: 225-226, 230, 245, 254-255

⁷⁶ Aas 2014: 337

⁷⁷ Aas 2001: 174 (Hans ref: Jan Eivind Myhre – Byernes hamskifte (1992).)

⁷⁸ Aas 2014: 96

betydning for Bodøs utvikling.⁷⁹ I tillegg til sin rolle som redaktør var Rød i løpet av sin livstid medlem av ligningskommisjonen i Risør, formann i Bodøs folkeakademi og folkeboksamling, stortingsvaramann for Nord-Norges byer, formann i Bodø og Omegns Turistforening, styremedlem i Nord-Norges presseforening og varamann i Norsk Presseforbunds hovedstyre, og hadde i 1906 journaliststipendium til Danmark og Tyskland.⁸⁰ I 1933 stilte Rød på andreplass for Høyre og ble vararepresentant på Stortinget.⁸¹ Thorgrim Rød blir omtalt som en «*pressens gentleman*»⁸², som hadde ydmykhet og lidenskap for pressearbeidet, et arbeid han ofret mye tid og energi. Han var en kunnskapsrik mann som skrev godt funderte artikler og forfektet et redelig og nøkternt ordskifte. Han skal også ha vært lokalpatriot med interesse for bøker, jakt og friluftsliv.⁸³ Rød ble avsatt av okkupasjonsmakten i juli 1940, og døde av en hjertelidelse i 1941. I redaktørens nekrolog antydes det at de siste år begivenheter forverret sykdomstilstanden.⁸⁴

Nordlandsposten:

Nordlandsposten ble, som førte avis i Nordland, stiftet i 1862, da under navnet Nordlands Amtstidende med undertittelen «*Et Blad med særdeles Hensyn til de Næringsdrivende i Nordland.*»⁸⁵ Avisen var i utgangspunktet et talerør for en konservativ elite, men påberopte seg i starten ingen politisk retning, ønsket å fungere som et forsonende element i konflikter og skulle etter hvert henvende seg til et bredere publikum.⁸⁶ Med partisystemets fremvekst på 1880-tallet ble avisen tilknyttet Høyre, og skiftet navn til Nordlandsposten. I 1919 ble avisen den eneste dagsavis i Nordland, og skulle bli Bodøs eneste dagsavis frem til 1937. Selv om avisen representerte Høyre, henvendte den seg til alle borgerlige partier, og historiker Svein Lundestad mener dens funksjon som høyreavis hovedsakelig gjorde seg gjeldende rundt valgene. Np skulle bli Bodøs ledende avis helt frem til 1989, men ble fra 1913 utfordret av arbeideravisen Saltens Fremtid (senere Nordlands Fremtid) som flyttet til byen fra

⁷⁹ Nordlandsposten 13.1.1941: (Røeds nekrolog.) og http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=33&person=12509.

⁸⁰ Nordlandsposten 13.1.1941: (Røeds nekrolog.) og http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=33&person=12509.

⁸¹ Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 77

⁸² Nordlandsposten 13.1.1941: (Røeds nekrolog.)

⁸³ *ibid.*

⁸⁴ Nordlandsposten 13.1.1941: (Røeds nekrolog.) og http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=33&person=12509.

⁸⁵ Svein Lundestad i Flo (red.) 2010: 243

⁸⁶ Svein Lundestad i Flo (red.) 2010: 243; Karlsen og Lundestad 2012: 248

industriestedet Sulitjelma. Disse to skulle kjempe en lang, hard kamp om hegemoniet i Bodø, til avisene gikk sammen i 2002 som Avisa Nordland.⁸⁷

I mellomkrigstiden ledet Nordlandsposten an i avismarkedet, noe som trolig kan knyttes til Høyres medbør i Nordland. Likevel var 1920-årene vanskelige tider for avisbransjen, noe også Np bar preg av. Inntektene var dårlige, og man forsøkte å spare der det var mulig.⁸⁸

Denne perioden var preget av redaktørenes innflytelse, og det var ofte få ansatte i redaksjonene. Nps spalter var spekket med nasjonale, og ikke minst internasjonale nyheter, i tillegg til frontaledebatter, næringslivsnytt, referater fra de regionale herredstyre og artikler fra Høyres Pressekontor, men inneholdt også mer variert stoff som egne spalter for sjakk, husflid, speiderbevegelsen og stoff spesielt rettet mot kvinner og ungdommer. Avisen kom til og med et «*lørdagstillegg*» - et allsidig bilag som kunne interessere mange - og forsterkningen av bemanningen på 1930-tallet beriket avisinnholdet ytterligere, blant annet med bilder og reportasjer. Np hadde sannsynligvis betydelig bedre økonomi enn de andre bodøavisene, hadde flere sider og flere ansatte, og Nordlandsposten fikk også en sterk konkurrent i et Nordlands Fremtid med Arbeiderpartiets fremgang i ryggen⁸⁹.

Nordlands selvproklamerte idealer i perioden 1933 til 1940 var dannelse i debatten, saklighet, presse- og meningsfrihet, demokrati, folkeretten og nøytralitet når det gagnar Norges internasjonale stilling.

Om Helgelands Blad:

Sandnessjøen:

I følge Leif B. Lillegaard startet den virkelige utviklingen da Hurtigruten fikk anløpssted i Sandnessjøen 1893⁹⁰ og Det Helgelandske Dampskibsselskap flyttet sin administrasjon til stedet i 1899.⁹¹ Dette førte til økt bebyggelse, som igjen førte til arbeidsplasser.

Sandnessjøen hadde 290 innbyggere rundt 1900, og var blitt et viktig trafikkknutepunkt for Helgeland, samt tilholdssted for fogden, distriktsfengselet og betydelige forretningsvirksomheter.⁹² Da sykehuset kom til Sandnessjøen i mellomkrigstiden fremskyndte dette utbygging av lys, strøm og vann, og gjorde stedet til et medisinsk

⁸⁷ Svein Lundestad i Flo (red) 2010: 243; Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 37-38, 72, 74; Karlsen og Lundestad 2012: 249

⁸⁸ Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 60, 63, 68-69; Karlsen og Lundestad 2012: 250

⁸⁹ Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012:60-61, 73-74; Karlsen og Lundestad 2012: 250

⁹⁰ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 19

⁹¹ Lillegaard 1967: 76-77

⁹² Hansen 2004: 10

sentrum.⁹³ I 1910 fikk Sandnessjøen kino og nytt postkontor, og ved starten av Første verdenskrig økte kravet om at arbeidet med Nordlandsbanen måtte påbegynnes.⁹⁴

Lillegaard skriver at mellomkrigstiden stimulerte tilflytting til Sandnessjøen og utvikling på flere områder, som forretningsliv, gater, kloakk, villabebyggelse, utdanning, kaier og tankanlegg, skogplanting, bureising, nybrott og bankvesen.⁹⁵ Helgelands kystdistrikter var likevel svært avhengige av den lokale dampskipsfarten.⁹⁶ Sandnessjøen slapp ikke unna mellomkrigstidens kriser. Helgelands Blad slet med driften i 1920-årene⁹⁷ og i 1923 ble Sandnessjøen Privatbank satt under administrasjon.⁹⁸

Under Første verdenskrig hadde Sandnessjøens arbeiderklasse det vanskelig. Det var mangel på arbeid, materielle goder, skolegang og adekvate hjem, og familier ble revet opp av tuberkulosen. Kampen for livsoppholdet ble kjempet uten sosialhjelp eller trygder. Leif B. Lillegaard mener tanken på revolusjon var nærliggende også i Sandnessjøen i denne perioden. En større sosial, politisk og økonomisk utjevning fant sted i løpet av 30-tallet, og arbeideryrket fikk høyere anseelse. Lillegaard mener dette var resultatet av internasjonale konjunkturer og arbeiderbevegelsens innsats, men også konkurser og dårlig tilpasningsevne i næringslivet.⁹⁹

Utdannings- og arbeidsforhold ble ofte bestemt av familiens inntekt. Akademiske yrker var åpne for de som hadde råd til det, mens det ofte var tilfeldig hvilket arbeid andre endte opp i – valget var betinget av de få muligheter som bød seg. I det vanskelige økonomiske klima i mellomkrigstiden hadde også folk i høyere stillinger dårlig råd.¹⁰⁰ Til tross for sosiale og materielle forskjeller var det mindre skiller og en «sosial respekt» i Sandnessjøen - forskjellene kom ofte frem ved høytider. Lillegaard beskriver en «politisk fordragelighet» til tross for «krakilskhet» rundt valgene, og nevner i denne sammenheng at Sandnessjøen aldri har hatt «den store industriarbeidertyngden som kunne true den borgerlige fred».¹⁰¹ Lillegard

⁹³ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 335, 31

⁹⁴ www.nrk.no/nordland/fylkesleksikon/index.php/1900-tallet-i-Alstahaug Artikkelen ble nylig fjernet, men finnes gjengitt på Sandnessjøen Idrettslags sider: http://www.silfotball.no/articles/2012/20120603_historiske_hendelser.php

⁹⁵ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 19, 26, 344

⁹⁶ Årbok for Helgeland 1990: Skogheim: 7

⁹⁷ Hansen 2004: 33

⁹⁸ www.nrk.no/nordland/fylkesleksikon/index.php/1900-tallet-i-Alstahaug Artikkelen ble nylig fjernet, men finnes gjengitt på Sandnessjøen Idrettslags sider: http://www.silfotball.no/articles/2012/20120603_historiske_hendelser.php

⁹⁹ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 331, 379, 382

¹⁰⁰ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 313,347, 358

¹⁰¹ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 330, 332, 245, 249

mener også at man på stedet ikke var preget av krigsfrykt på slutten av 30-tallet, da man anså Norge som en svært nøytral nasjon med svakt forsvar.¹⁰²

Befolkningen i mellomkrigstidens Helgeland var i følge forfatter Dag Skogheim preget av «*hardt arbeid, karrige livsmiljøer, nøyksomhet og stor utholdenhet*» og manges økonomi var basert på en kombinasjon av natural- og pengehusholdning. Det hadde vært store politiske konflikter, arbeidsløsheten var fortsatt stor, og Skogheim påpeker at Helgeland slett ikke var ute av mellomkrigstidens kriser da Andre verdenskrig brøt ut.¹⁰³ Gunnar Berntsen fra Helgeland Historielag skriver at de fleste på Helgeland i 1930-årene levde i grendesamfunn og arbeidslivet var klart kjønnsfordelt. I tillegg til å drive fiske og jordbruk fantes det for menn enkelte muligheter for anleggsarbeid og å «*gå til sjøs*», mens kvinner ofte kunne ha jobb som onnehjelp og tjenestepike før de ble husmødre. I følge Berntsen var hverdagen kjennetegnet av både det moderne og det tradisjonelle

et samfunn med tydelige røtter i en lang fortid, men med noen trekk av en ny tid med andre måter å tenke på og nye krav til tilpasning, et samfunn i oppbrudd, men ennå ikke nytt.¹⁰⁴

Leif B. Lillegaards beskrivelse av situasjonen i Sandnessjøen stemmer overens med Dag Skogheims når han forteller om småbrukernes og fiskernes bitre kamp for livsoppholdet, men påpeker samtidig at små kår ikke behøver være ulykkelige kår¹⁰⁵:

Ulykkelige år? Akademisk kan man spørre: Hva er så lykke? Vi hadde en slik lykke av den enkle grunn av at vi var fornøyd med lite. Men for mange stod fattigkassen som den svarte natten bak ryggen, det var riset bak speilet, det var selveste ondskapen, men måtte så være. Til gjengjeld fikk man i arbeidsløshetens tid en innsatsvilje som vi ikke skal kalle lykke, men humør. Sandnessjøen har alltid beholdt humøret, både i fattigkassens og industrikatastrofenes tid. Og fra humør til lykke er det i grunnen ikke lange veien.¹⁰⁶

Redaktør Kristofer Forfang:

Kristofer Kristoffersen Forfang ble født 1868 i Stod (i dag i Steinkjer kommune), Nord-Trøndelag, og døde desember 1939. Forfang var bondesønn og utdannet meierist som flyttet til Trondheim og ble handelsmann, før han ved århundreskiftet inntok byens avisbransje. Han arbeidet blant annet for Dagsposten og Adresseavisen, men kom på kollisjonskurs med

¹⁰² L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 345

¹⁰³ Årbok for Helgeland 1990: Skogheim: 7

¹⁰⁴ Årbok for Helgeland 1990: Berntsen: 61-62

¹⁰⁵ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 271, 345-346

¹⁰⁶ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 30

sistnevntes redaksjon over unionspolitikk.¹⁰⁷ I 1904 slo han seg opp som redaktør i Helgelands Blad (HB) i Sandnessjøen, et voksende tettsted som frem til dette tidspunkt ikke hadde en egen avis.¹⁰⁸

Forfang engasjerte seg i mange framtidsrettede prosjekter i Sandnessjøen som vindkraftverk og vannverk¹⁰⁹, og tok til orde for motorisering av fiskeflåten, i en tid da andre tvilte.¹¹⁰ Han drev frem det lokale Ny Jord-prosjektet (nybrott og bureising)¹¹¹, drev privat vinproduksjon¹¹², hadde eget lysverk¹¹³ og var grensevakt ved unionsoppløsningen i 1905. I tillegg til dette var han mannen bak det lokale venstrepartiet, satt i herredstinget og Nordlands amtsting, og var mellom 1917 og 1919 ordfører fra Nord-Alstens demokratiske parti.¹¹⁴ Forfang skrev også en avhandling om språkutvikling¹¹⁵ og var en av stifterne av Nord-Norges Bladeierforening.¹¹⁶ En får inntrykk av at redaktørens kreativitet, driftighet og mange meninger skapte bølger i Sandnessjøen, men han ble også oppfattet som en primus motor for utviklingen på stedet. Han hadde både sterke støttespillere og bitre motstandere, noe som kunne ende med opphetede avisdebatter og til og med rettssaker¹¹⁷. Leif B. Lillegaard mener Forfang var fryktet¹¹⁸. Dette var trolig på grunn av den makten han satt på som redaktør for stedets lengstlevende avis, en avis han tidvis benyttet som talerør for sine meninger.

Kåre Hansen og Leif B. Lillegaard har brukt mange adjektiver om Helgelands Blads redaktør i sine bøker. Hansen kaller ham «*meget fargerik*», «*sterkt politisk engasjert*»¹¹⁹ og «*uredd, kontroversiell, engasjert og oppfinnsom*» og påpeker at disse kvalitetene var nødvendige for å lykkes i en sterkt konkurranseorientert profesjon, der mange aviser bukket under.¹²⁰

Lillegaard framstiller naturlig nok Forfang som en profil i Sandnessjøen hele den tiden han levde der¹²¹, og mener han var «*usedvanlig iderik og modig*».¹²² Førstnevnte påstår for øvrig også at redaktøren til tider skrev leserbrev inn til sin egen avis, for så å svare på dem.¹²³

¹⁰⁷ Hansen 2004: 10

¹⁰⁸ Hansen 2004: 10

¹⁰⁹ L.B. Lillegaard og P. Lillegaard 1979: 283

¹¹⁰ Hansen (2004): 17

¹¹¹ L.B. Lillegaard og P. Lillegaard (1979): 241, 291

¹¹² L.B. Lillegaard og Mentzoi (1989): 270

¹¹³ L.B. Lillegaard og Mentzoi (1989): 117

¹¹⁴ Hansen (2004): 16, 25-26

¹¹⁵ Helgelands Blad 5.5.1936: «Et dyktig folks kamp mot krisen.» (Av sogneprest Sigurd Skaarberg.)

¹¹⁶ Hansen 2004: 26

¹¹⁷ L.B. Lillegaard og P. Lillegaard (1979): 213, 329

¹¹⁸ Hansen (2004): 10

¹¹⁹ Hansen 2004: 48

¹²⁰ Hansen 2004: 10

¹²¹ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 20

¹²² L.B. Lillegaard og P. Lillegaard 1979: 325

¹²³ Hansen 2004: 24

Forfang selv la vekt på å virke ærlig og uavhengig, satte pris på livlige debatter angående samferdsel og misligheter i næringslivet. Han støttet også småkårsfolkets interesser når han fant det for godt.¹²⁴

Kåre Hansen, forfatter av boken om Helgelands Blad *Dæ sto' i avisa* (2004), mener Forfang var en mangefasettert person som ble framtrædende i den nord-norske pressebransjen. Selv om redaktørens synspunkter vedrørende internasjonale forhold kan anses som kontroversielle, mener Hansen noen av disse holdningene overskygges av

hans mange positive sider og det enorme engasjementet han la ned til fordel for lokalsamfunnet gjennom avisa si.¹²⁵

Leif B. Lillegaard mener Sandnessjøens etterkommere er Forfang en takk skyldig for at han gjennom tale og skrift fikk Ny Jord til stedet.¹²⁶

Forfang var politisk konservativ, svært negativt innstilt til sosialismen og kommunismen, og advarte på 1920-tallet mot jødernes verdenskonspirasjon på lederplass.¹²⁷ Han kjøpte også rettighetene til det antisemittiske skriftet *Den internasjonale jøde* som ble gjengitt i 1927.¹²⁸

Kalf Forfang

Selv om Kristofer Forfang var ansvarlig redaktør frem til sin død i 1939, hadde hans sønn, Kalf, fra 1927 overtatt mye av administrasjonen i Helgelands Blad. Kalf Forfang var mer interessert i kultur og historie enn politikk, og var en kunstnersjel med forkjærlighet for litteratur og teater. Kåre Hansen kaller ham «*en mann av «små bokstaver»*».¹²⁹ Etter en tid i Kristiania flyttet han til Bodø for å skrive for Nordlandsposten, og returnerte så til Sandnessjøen i 1921 for å jobbe i sin fars avis, og i 1927 kjøpte han forlagsrettigheten til avisen. Kalf Forfang arbeidet for Helgelands Blad til 1993, og ble samme år tildelt Kongens Fortjenestemedalje for sine over 70 år i avisen.¹³⁰

¹²⁴ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 28; Hansen 2004: 10, 25

¹²⁵ Hansen 2004: 10, 26, 29 (bildetekst).

¹²⁶ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 272, 278

¹²⁷ Braut Simonsen 2009. Hentet fra referanse 10, side 4.

¹²⁸ Hansen i Flo (red.) 2010: 170

¹²⁹ Hansen 2004: 49

¹³⁰ Hansen 2004: 31-34, 49, 51

Helgelands Blad:

Helgelands Blad kom først ut i 1904 i Sandnessjøen et spirende handelssted som manglet lokalavis, under et politisk program som oppfordret til å nyttiggjøre norske naturressurser og kjøpe norske varer.¹³¹ Avisen proklamerte videre:

I alle Spøragsmaal vil Bladets Redaktion forholde sig upartisk redererende. Partipolitiske eller Bygdepolitiske Standpunkter kan forfegtes af Indsendere, der af Redaktionen vil blive givet Plads i den udstrekning, som Spalterummet tillader, uden Hensyn til Parti.¹³²

Avisen startet opp med vaklende drift og trange kår i et skomakerverksted, men etter hvert stabiliserte forholdene seg og foretaket kunne flytte inn i nye lokaler. Etter at Helgelands Blad i 1936 inngikk avtale med NTB, ble også tilgangen til avisstoff bedre og mer stabil.¹³³

Leif B. Lillegaard, som arbeidet for avisen fra 1935 til 1942, kaller redaksjonen et «*åndelig sentrum*»¹³⁴ og skriver at familiebedriften var et sted unge mennesker kunne få en karrierestart.¹³⁵ Avisen skulle i utgangspunktet dekke lokale og nasjonale nyheter¹³⁶, men redaktør Forfang var utvilsomt også interessert i internasjonale spørsmål.

Da krigen kom til Norge bestemte Kalf Forfang, som på dette tidspunkt hadde overtatt redaktørjobben fra sin far, for å fortsette avisdriften under sensur med tysk propaganda. Avisens opplag økte fra 1500 i 1939 til 2800 i 1945, og under avisoppgjøret i etterkant av krigen anbefalte Erstatningsdirektoratet at Helgelands Blad skulle betale en erstatning på 5000 kr. Denne saken ble imidlertid henlagt.¹³⁷

Helgelands Blad kan være vanskelig å plassere politisk sett. Kjetil Braut Simonsen skriver i sin masteroppgave fra 2009 at Helgelands Blad var bondebevegelsens avis i Nordland¹³⁸ på 1920-tallet, noe som stemmer med at Nordlands Bondeblad etterhvert gikk opp i avisen.¹³⁹ I tillegg stod redaktør Forfang bak det lokale venstrepartiet, og var mellom 1917 og 1919 ordfører fra Nord-Alstens demokratiske parti.¹⁴⁰ Samtidig lar avisen fra midten av 1930-tallet

¹³¹ Hansen 2004: 10, 14

¹³² Hansen 2004: 14

¹³³ Hansen 2004: 29

¹³⁴ L.B. Lillegaard og P. Lillegaard 1979: 325

¹³⁵ L.B. Lillegaard og Mentzoni 1989: 358

¹³⁶ Hansen 2004: 14

¹³⁷ Hansen 2004: 35, 43, 45

¹³⁸ Braut Simonsen 2009. Hentet fra referanse 10, side 4.

Bjørn Pleym skriver imidlertid i sin oppgave om bondepressen mellom 1933 og 1940 at bladet Nordland var den eneste bondeorganet i Nord-Norge. (Pleym 1976: 6.)

¹³⁹ Hansen 2004: 19. Kristofer Forfang var også redaktør for Nordlands Bondeblad.

¹⁴⁰ Hansen 2004: 25-26

Høires Centralstyre komme til orde i spaltene, og man finner utklipps-kuponger for å melde seg inn i Høyre. Ut fra dette kan man anta at det har skjedd en dreining i avisens politiske standpunkt. Likevel står ikke Helgelands Blad under høyrepressen i 1935.¹⁴¹ Avisen har da også alltid hevdet sin partiuavhengighet.¹⁴²

Fra 1911 til skrivende år har avisen kommet ut 3 ganger i uken.¹⁴³

¹⁴¹ Ottosen (red.) 2010: 55

¹⁴² Hansen 2004: 14

¹⁴³ Hansen 2004: 15

3. Helgelands Blad og *Den internasjonale jøde*.

Som naturen innkapsler det skadelige fremmedlegeme i kjødet, danner en vegg rundt det, således har nasjonene funnet det hensiktsmessig gjøre med jødene.¹⁴⁴

Grunnen til at jeg inkluderer året 1927 i mine undersøkelser av Helgelands Blad, er det faktum at avisen gjenga ”*Den internasjonale jøde*», en rekke antisemittiske artikler i Henry Fords avis, The Dearborn Independent. Disse var fordelt over hele 48 utgaver i perioden 26. februar til 28. juni i avisen. Skriftene inneholder en rekke krenkende teorier og grove angrep på det han kaller «*den internasjonale jøde*»; en krigsstifter av mytisk karakter, en abstraksjon av jødedommen. Det må også nevnes at Forfang publiserte disse artiklene samme år som Henry Ford selv tilbakekalte sine angrep på jødene og solgte ”The Dearborn Independent”.¹⁴⁵ Den amerikanske avisens egen begrunnelse for å publisere artiklene er å informere sine lesere om det såkalte «jødospørsmålet», og samtidig vise den «vanlige jøde» hvordan hans ledere har ført ham bak lyset.¹⁴⁶ Samtidig tar de æren for å ha åpnet en fri diskusjon om dette spørsmål, at det nå er lov «å kalle en jøde en jøde». ¹⁴⁷ Stoffet bli kalt en undersøkelse basert på fakta, og at dette garanterer en objektiv fremstilling. De har mottatt protester fra finansmenn og kakser, og brev fra jøder som påstår de ikke kjenner til denne planen om verdensherredømme. Dette overrasker ikke avisen, da den autokratiske jødedommen ikke vil innvie den «*almindelige jøde*» i disse planer. Det fortelles også at de i sin jakt på sannheten har blitt kalt sneversynte og fordomsfulle, og at artiklene har vekket en «*jammerklage om forfølgelse*». ¹⁴⁸

Jødospørsmålet er i følge avisen en trussel for fremtiden, og favner spørsmål om jødenes fremtredende posisjoner i handel, presse og politikk. ¹⁴⁹ En undersøkelse av spørsmålet vil bety å belyse omstendighetene rundt jødenes suksess. Selv om det å påta seg denne oppgaven vil påkalle beskyldninger om jødehat, manes det til nøytralitet og humanitet i søken etter

¹⁴⁴ Helgelands Blad 12.3.27: «Anti-semitismen i Tyskland.»

¹⁴⁵ Gelderman, C.W. *Henry Ford*: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/213223/Henry-Ford>.

¹⁴⁶ Helgelands Blad 16.6.27: «Jødospørsmålets betydning for bonden.»

¹⁴⁷ Helgelands Blad 23.4.27: «Det historiske grunnlag for jødernes imperialisme.»

¹⁴⁸ Helgelands Blad 19.3.27: «Er jødospørsmålet drøm eller virkelighet?», og 16.6.27: «Jødospørsmålets betydning for bonden.»

¹⁴⁹ Helgelands Blad, 26.3.27: «Vil anti-samitismen komme til De Forenede Stater?»

sannheten.¹⁵⁰ «Fordom og hat er nettop hvad en vitenskapelig undersøkelse av jødespørsmålet vil forebygge.»¹⁵¹ Dette idealet følges i liten grad gjennom artiklene.

Når det gjelder artiklenes fremstilling av jødens egenskaper, er det spesielt to faktorer som står frem; penger og makt. Jødens uinnskrenkede makt og misbruk av denne går som en rød tråd gjennom artiklene. Han er en hersker, en «overkonge» og imperialist som setter nasjonene opp mot hverandre for å fremme sine egne interesser.¹⁵² Han fremstilles som en usynlig skikkelse i kulissene, den som trekker i trådene for å fullbyrde sin like usynlige plan om å skaffe den jødiske rase verdensherredømme. Han er en konspiratør som fremmer krig og motarbeider fredsbestrebelse, og lederen for «jøde-bolsjevik-revolusjonen»¹⁵³ i Russland. Den jødiske makt omfatter både de høyeste politiske sfærer, reguleringen av folks liv, pressen og til og med kontrollen over tanker. Idéen om verdenskontroll blir i tillegg fremhevet som noe spesielt «jødisk», noe ingen annen «rase» idealiserer.¹⁵⁴

Det er ofte snakk om jøden som den griske finansmannen, kapitalisten og dansen om gullkalven. Han kontrollerer verdens finanser, og vet hvordan han skal utnytte gulletts makt, blant annet ved jødens «almindelige» bestikkelsespraksis.¹⁵⁵ Han foretrekker spekulasjon foran produksjon og hardt arbeid, og er kjent for å dra nytte av andres ulykke ved ågervirksomhet.

Vi kristne har lidt mer under jødeforfølgelsene enn jødene, for efterat forfølgelsene var over, var vi like meget i villrede som før, mens jødene ganske enkelt atter gjenoptok sin århundrelange marsj mot et mål (...) Hvordan enn så dette er, så må den revolusjon, som måtte til for etterpå å befri verden for jødernes herredømme antakelig bli likeså radikal som de attentat jødene har iverksatt for å oppnå sitt herredømme.¹⁵⁶

«Den internasjonale jøde» er en samling antisemittiske artikler preget av brokede budskap, selvmotsigelser og stereotyper. I forordet kan man lese at stoffet ikke er basert på fiendtlighet, og at man bruker «sannheten» til å forsvare sine synspunkter. Skriftene presenteres som faktabaserte, men fremstår lite vitenskapelige.

¹⁵⁰ Helgelands Blad 26.3.27: «Vil anti-samitismen komme til De Forenede Stater?», 19.3.27: «Er jødespørsmålet drøm eller virkelighet.»

¹⁵¹ Helgelands Blad 9.4.27: «En New-Yorker-redaktør iler jødene til undsetning.»

¹⁵² Helgelands Blad bl.a. 1.3.27: «Den internasjonale jøde: Verdens mest fremskutte problem.»

¹⁵³ Helgelands Blad 21.6.27: «Leder jødene verdenspressen?»

¹⁵⁴ Helgelands Blad 22.3.27: «Er jødespørsmålet drøm eller virkelighet?»

¹⁵⁵ Helgelands Blad 9.6.27: «Er den jødiske «kahal» det moderne Sovjet?»

¹⁵⁶ Helgelands Blad 25.5.27: «Jødernes plan om å splitte samfundet ved ideer.»

Et interessant moment er artiklenes dikotomiske fremstilling av «oss kristne» og «jøden». Når det gjelder USA er det klart at jødens påståtte konspirasjoner i hovedsak rammer kristne angelsaksere. Jødene vil forme de kristnes tanker, de forderver ikke-jødene for sin egen berikelse¹⁵⁷ og er «*bevisste fiender av alt hvad angelsakserne mener med sivilisasjon*».¹⁵⁸ Menneskelige svakheter og adferdsmønstre blir «jødiske», og deres positive egenskaper blir ofte benyttet til å forklare de negative. Samtidig som bildet av jøden konstrueres, formes også et bilde av ikke-jøden som en nesten enfoldig, lettpåvirkelig karakter uten kritisk sans. Han har ikke evne til å konspirere, og kan heller ikke gjennomskue andres konspirasjoner. Ikke-jøden settes i rollen som et offer for jødens bedrifter.

Det som gjør artiklene til tidvis forvirrende lesning, er som tidligere nevnt selvmotsigelsene. En av disse består i at forfatter veksler mellom apologi og angrep i sin holdning til jødene. Forfatter skriver blant annet om jødene «glimrende egenskaper»¹⁵⁹, at deres forretningsmetoder slett ikke er uærlige eller samvittighetsløse, og at han har «*begavelsen, initiativet, og det gjennemtregende syn som nesten automatisk hever ham til toppen*».¹⁶⁰ Det påpekes at den skarpe kritikken i artiklene gjelder noen få, maktunge finansmenn og ikke den «rasen»¹⁶¹, men skriver også at jødene lenge har vært foraktet og at også de fattige har sin misjon i planen om verdenskontroll.¹⁶²

Jøden er ikke anstøtelig i sin person, tro eller rase. Verden deler hans åndelige idealer. Men allikevel blanner han sig ikke med andre. Ved sin tilbakeholdenhet fremelsker han følelsen av at han ikke «hører til».¹⁶³

Artiklene omhandler «den internasjonale jødes» påståtte bedrifter på verdensbasis, med hovedfokus på Russland, Tyskland og USA. Jødene blir pålagt skylden for Tysklands sammenbrudd, og forfatter går så langt som å skrive at «*jødene maktmisbruk har brendt sig inn i Tysklands erindring som et glødende jern*».¹⁶⁴ Forholdene i forfatterens hjemland USA får naturlig nok særlig behandling, og «jødens» allerede sterke posisjon i landet, kombinert med bekymringen for en kommende bølge jødiske emigranter, ser ut til å være en av de

¹⁵⁷ Helgelands Blad 17.5.1927: «Jødisk vurdering av andre folks menneskelige natur.»

¹⁵⁸ Helgelands Blad 26.2.1927: «Den internasjonale jøde.»

¹⁵⁹ Helgelands Blad 2.4.1927: «Vil anti-semitismen komme til De Forenede Stater?»

¹⁶⁰ Helgelands Blad 19.3.1927: «Er jødespørsmålet drøm eller virkelighet?»

¹⁶¹ Helgelands Blad 5.3.1927: «Den intrnasjonale jøde.»

¹⁶² Helgelands Blad 12.3.1927: «Anti-semitismen i Tyskland.», 17.3.1927: «Jødene historie i De Forenede Stater.»

¹⁶³ Helgelands Blad 17.3.1927: «Jødene historie i De Forenede Stater.»

¹⁶⁴ Helgelands Blad 10.3.1927: ««Anti-semitismen i Tyskland.»

drivende faktorer bak artiklene. I følge Ford er jødene i høy grad medbestemmende i presidentens anliggender, de gjør seg gjeldende i krigsorganisasjonene og vil snart eie hele USA. I tillegg ville det i det skrivende år (1920) komme en million jødiske emigranter med økonomisk støtte fra «*det europeiske jøderede*»¹⁶⁵, og med seg ville de bringe samfunnsfiendtlige tanker, en sterk rasebevissthet og en livsanskuelse som utpekte ikke-jøden som arvefienden.¹⁶⁶ Ford mente jødene ville få enda sterkere innflytelse, og advarte mot en «*fullstendig judaisering*» av landet.¹⁶⁷

Artiklene er åpenbart skrevet for å ramme jødene, men kan i egenskap av sitt normative, moraliserende preg også leses som en kritikk av samtiden.

Perioden før Fords utgivelse av artiklene, kalles i USA *the Progressive Era*. Denne perioden, fra 1890 til 1920, var først preget av økonomisk krise, streiker og sosiale spenninger, og gikk etter hvert over i en sterk vekstperiode med radikale reformer.¹⁶⁸ Rasisme var utbredt, spesielt i sørstatene, og det var til tider umenneskelige forhold for deler av den afro-amerikanske befolkningen. Innvandringen økte, og i denne bølgen kom mange emigranter fra Sør- og Øst-Europa. Bare 10 prosent av disse var jøder, men de skulle få større innflytelse på det amerikanske samfunnet enn antallet tilsa. Dette blant annet på grunn av deres erfaringer fra et liv i landflyktighet og medfølgende tilpasning til nye omgivelser. Jødernes vektlegging av utdanning gjorde at mange endte opp innenfor vitenskap, medisin, presse og skolevesen, i tillegg hadde mange jøder erfaring på det økonomiske område.¹⁶⁹ Dessuten hadde enkelte jøder innflytelse på høyt politisk nivå. Louis D. Brandeis var president Wilsons rådgiver og høyesterettsdommer, journalisten Walter Lippman stod bak Wilsons 14 punkter til fredsoppgjøret i Versailles, mens Bernard Baruch blant annet hadde ansvaret for å tilrettelegge USAs rustningsproduksjon til første verdenskrig, noe som ikke falt i god jord hos bilprodusenter som Henry Ford.¹⁷⁰

USA var en demokratisk pionér med radikale og reformvillige presidenter i Theodore Roosevelt og Woodrow Wilson, og Erling Bjøl skriver at den «*viktorianske moral knaket i sammenføyingene*». Likevel var landet preget av rasisme, og etter revolusjonen i Russland spredte det seg en kraftig motvilje mot bolsjevismen.¹⁷¹

¹⁶⁵ Helgelands Blad «Den Internasjonale jøde. Verdens mest fremskutte problem», 1.3.1927.

¹⁶⁶ Helgelands Blad «Vil anti-semitismen komme til De Forende Stater?», 31.3.1927

¹⁶⁷ Helgelands Blad, «Jødisk vurdering av andre folks menneskelige natur», 14.5.1927

¹⁶⁸ Bjøl 2011: 224, 226, 228, 231, 233, 240, 246

¹⁶⁹ Bjøl 2011: 222-223, 234, 255

¹⁷⁰ Bjøl 2011: 264-265, 277, 280

¹⁷¹ Bjøl 2011: 249, 260, 283-284

Flere av disse forholdene kan ha vært med på å forme Henry Fords inntrykk av jødernes utilbørlige mengde makt i samfunnet, det moralske forfall, de liberale og sosialistiske idéer og ikke minst; frykten for de hvite, kristne angelsaksernes fremtid. Han kan ha sett likheter mellom protokollenes profetier og strømningene i det amerikanske samfunnet.

Henry Ford ga også ut skriftene som bok, *The International Jew: The World's Foremost problem*, som ble svært populær verden over. I 1927 trakk Ford tilbake boken og kom med en offentlig unnskyldning, men da var skaden gjort: stoffet hadde fått et skjær av legitimitet gjennom bilprodusentens bifall.¹⁷²

¹⁷² Håkon Harket i Eriksen et al. 2005: 375

4. Hitlers maktovertakelse, riksdagsbrannen og nazistenes konsolidering av makten:

Dunderlandsdølen

Hitlers maktovertakelse og konsolidering av makten:

Utover 1933 ser man en økende oppmerksomhet rundt begivenhetene i Tyskland, og 24. mai er hele forsiden viet til Hitlers regime. Dunderlandsdølen har ikke de største overskriftene når Hitler kommer til makten, men uttrykker likevel overraskelse over at «*rabalderføreren*»¹⁷³ ble utnevnt til rikskansler. Nazistenes suksess forklares som et resultat av de tyske borgerlige partiers støtte, ikke frafall fra arbeiderpartiene.¹⁷⁴

Avisen reagerer sterkt på nazistenes videre tiltak mot regimets motstandere. Når sosialister og kommunister blir utsatt for vold, arresteres og blir fratatt sin presse og sine rettigheter til å drive valgagitasjon, reagerer avisen med avsky. De nazistiske villmennene befester ustraffet sitt diktatur med tortur, mord og brann. Når det meldes at tyske politikere har begått selvmord, konkluderer Dd at disse heller ville dø enn å leve under nazistenes terrorstyre.¹⁷⁵

Hermann Göring fremstilles som en bokstavelig talt mentalt syk mann i hvis kjølvann vold og destruksjon følger. Dd mener overklassen ser opp til menn som Göring og ønsker nazistenes regjeringsform i Norge med Quisling som leder.

Utviklingen i Tyskland skaper også frykt for hva fremtiden vil bringe når nazister og fascister får ture frem, og man har liten tro på at situasjonen vil bedre seg med det første. Likevel stiller avisen seg noe skeptisk til franske avisers spådom om en kommende storkrig med Frankrike, Storbritannia, Russland og Polen alliert mot Tyskland, Italia, Østerrike og Ungarn. Scenarioet er dog ikke helt utenkelig for Dd.

Dunderlandsdølen benytter også begivenhetene i Tyskland som brennstoff i sin politiske agitasjon mot den borgerlige side, noe som trolig ble forsterket av det faktum at 1933 var valgår. Avisen skriver at høyrepressen «*vrir og vender paa sig for aa dekke over raaskapen*»¹⁷⁶ mot arbeiderne i Tyskland, og ønsker å stemple rapportene som preget av den sosialistiske og kommunistiske agenda. Det vises også til den borgerlige presses løgnhistorier

¹⁷³ Dunderlandsdølen 2.2.1933: «Regjeringskrisen.»

¹⁷⁴ Dunderlandsdølen 9.3.1933: «Hitler får flertall.»

¹⁷⁵ Dunderlandsdølen 23.2.1933: «Hitler befester sitt diktatur.», 16.3.1933: (notis), 23.3.1933: «Hitler løslater morderne.», 30.3.1933: «Den tyske redselsperiode.»

¹⁷⁶ Dunderlandsdølen 6.4.1933: «Høirepressen og fascismen i Tyskland.»

om Sovjetunionen. I forbindelse med valget benytter avisen seg av flammende retorikk i sin omtale av sine borgerlige rivaler:

Den reaksjonære bølge [...] fører «smitte» i sitt [spor] og kan bli en fare for demokratiet i hele verdensdelen. Selv her i vort land hvor folkestyre skulde synes aa være mest grundfestet, er man ikke lengere trygg for Hitleraanden. Quislings Leding og mange andre utvekster er et tidens tegn på reaksjonens mullvarparbeide. Tilsynelatende er storborgerpressen her i landet ikke noe begeistret for fascismen og nazistdiktaturet i Tyskland, men det skal ingen ta for alvor. I bund og grund er baade høire og bondepartiet gjennomsyret av fascismen. Dette er tydelig kommet til kjenne ved at høire- og bondepressen i tykt og tynt har forsvart Quisling og Hundseids mange reaksjonære paafunn. Selv innen venstre er der fascistbasiller naar det gjelder smaakaarsfolkets vel og ve. [...] Kun den politiske og faglige arbeiderbevegelse kan demme op mot den mørke fare og holde den i tømme. [...] I tilfelle at smaakaarsfolket mannet sig op ved forestaaende stortingsvalg og stemte kun paa Arbeiderpartiets kandidater, vilde fascistspirene her i landet bli feiet vækk som dugg for solen. [...] Vær med itide og avverg faren.¹⁷⁷

Dd mener Arbeiderpartiet kan være nært regjeringmakten og skaper et klart fiendebilde av et Høyre som nærmer seg fascisme og svart reaksjon. Partiet utgjør i følge avisen en trussel for Norge, da vil knekke alle frihetsbevegelser og gjøre landet om til et militærdiktatur.¹⁷⁸

Flere av Dds artikler knytter begivenhetene i Tyskland til sine politiske motstandere. I slutten av april skriver Dd at Hitler har besøkt paven og fått velsignelse for sin innsats i Tyskland. Avisen skriver med et sting av sarkasme at paven nå har gjort det klart at fascismen er i overenstemmelse med kristendommen, og nå vil kanskje Vidkun Quisling, Norges egen Hitler, reise til paven for å få velsignelse for sine «peppermetoder».¹⁷⁹

Når Dd skriver om brenningen av utyske, jødiske og marxistiske bøker i Tyskland blir hendelsen knyttet til Quisling, Bondepartiet og andre konservative som ønsker fascismen, men som samtidig er så kristne at de vil forby oppsettingen av skuespillet *Guds grønne enger*¹⁸⁰ om en «primitiv negerbefolkning»s¹⁸¹ gudedyrkelse. I følge Dd er dette bevis på

¹⁷⁷ Dunderlandsdølen 20.4.1933: «Vær med å avverg faren!»

¹⁷⁸ Dunderlandsdølen 27.4.1933: «Den hensynsløse», 29.6.1933: «Om høires program.»

¹⁷⁹ Dunderlandsdølen 27.4.1933: «Paven og Hitler.» (Quisling blir assosiert med pepper pga. et påstått overfall i 1932, der gjerningsmannen skal ha kastet pepper i øynene hans (Brevig 1979: 18-19))

¹⁸⁰ *Guds grønne enger* av Marc Connelly, et skuespill som ble omstridt i Norge da det av enkelte ble ansett som blasfemisk. I anledning Nathionalteaterets oppsetting av skuespillet, kom bondepartiets Jens Hundseid og Venstres Nils Salvesson Belland i 1933 med en henstilling til regjeringen om å «påse effektiv overholdelse av gr.lovens bestemmelser om dem, som viser eller tilskynder til ringeakt mot religionen [...]»

(<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Saksside/?pid=1925-1934&mtid=153&vt=a&did=DIVL148182>. (2015-04-08))

hykleri og bedrag fra den politisk konservative fløy. Avisen trekker også paralleller mellom Quisling og Nasjonal Samling og nazistene, og mene deres partipolitiske plan sikter på et samarbeid med Hitler.¹⁸²

Dunderlandsdølen dekker jødernes situasjon gjennom nyhetsmeldinger og gjengitte artikler, men temaet blir ikke spesifikt problematisert i de redaksjonelle artikler. Det kan se ut som det er sosialistene og kommunistenes skjebne som er i hovedfokus. Avisen viser også at gamle, velkjente fordommer også var levende på den sosialistiske side når den skriver at nazistene ble nødt til å innstille sin planlagte boikott mot jødene, da det er denne folkegruppen som raar om en betydelig del av pengene i landene og en boikott mot pengeskapene maa nok selve nazisthøvdingen falle tilfote.¹⁸³

Riksdagsbrannen

Dunderlandsdølen har ingen rent redaksjonelle artikler om riksdagsbrannen, men dekker begivenheten gjennom nyhetsartikler og gjengitte artikler. Disse artiklene fokuserer på behandlingen av sosialister og kommunister i etterkant av brannen, og allerede påfølgende uke gjengir avisen stoff som sår tvil om gehalten i naziregjerings offisielle forklaring. I en av disse artiklene uttrykker den sosialistiske politikeren og presse mannen Olav Scheflo sin overbevisning om nazistenes skyld i riksdagsbrannen. Udåden var en foranledning til å legge skylden på hele den sosialistiske bevegelse, forby dens presse og sikre seg seieren ved nyvalget. Scheflo frykter også en katastrofe av uante proporsjoner i nazistenes spor.¹⁸⁴

Nordlandsposten

Nordlandspostens utenriksstoff var i de første månedene av 1933 preget av en sterk agitasjon mot Sovjetunionen, kommunisme og sosialisme. Tysklands politiske og økonomiske utvikling fikk stor oppmerksomhet, og aksjonene mot den nazistiske regjerings politiske motstandere var godt dekket. Avisen publiserte også flere artikler som dementerte volden i Tyskland, og skrev konsekvent om de «påståtte» jødeforfølgelser. Skrekkhistoriene fra Sovjetunionen ble derimot aldri moderert på denne måten.

¹⁸¹ Dunderlandsdølen 18.5.1933: «Kjetterbål i Tyskland.»

¹⁸² Dunderlandsdølen 9.3.1933: «Quisling i Hitlers fotspor.», 1.6.1933: «Nu skal det bli greier!»

¹⁸³ Dunderlandsdølen 6.4.1933: «Der maa Hitler gi op.»

¹⁸⁴ Dunderlandsdølen 9.3.1933: «Hitlerfascistene provokatører.» (Av Olav Scheflo.)

Agitasjonen mot sosialismen og kommunismen kan også sees i det politiske innenriksstoffet, og flere artikler omhandler «fagforeningsterroreren» og det de beskriver som sosialistenes hykleri. Svært ofte ble Arbeiderpartiet knyttet til Sovjetunionen, og påpekte dets revolusjonære program og et «sterkt kommunistisk»¹⁸⁵ anstrøk. Avisen mente også at Ap prøvde å hindre de borgerlige partienes initiativ til å avhjelpe arbeidsledigheten, og Norges svake forsvar ble knyttet til Arbeiderpartiets undergravingsarbeid. I sin skarpe kritikk av Arbeiderpartiet og dets presse, tydde Np ofte til flisespikkeri når det gjaldt retorikk og semantikk – et enkeltstående ord kunne benyttes til å vise partiets mentalitet – og slik ble en fjær ofte til fem høns. Bodøs egen arbeiderpartiavis, Nordlands Fremtid, var også et yndet mål for den politisk motiverte kritikken. NF så imidlertid ut til å slå minst like hardt tilbake.

Hitlers maktovertakelse og konsolidering av makten:

De første dagene etter Hitlers maktovertakelse omtales saken gjennom nyhetsartikler. De tyske myndigheters foranstaltninger mot sosialdemokrater og kommunister og deres presse ble også dekket, og det ble skrevet at den kommunistiske terror vil bli møtt med skarpe mottiltak.¹⁸⁶

Nordlandsposten brukte også utviklingen i Tyskland som et virkemiddel i sin kritikk av sin lokale avis konkurrent, arbeiderpartiavisen Nordlands Fremtid. Np mener avisen legger all skyld for volden og sammenstøtene i Tyskland på nazistene, når telegrammene viser at kommunistene som oftest står bak urolighetene.¹⁸⁷ A-pressen har heller ingen rett til å uttrykke sin «dydige indignasjon»¹⁸⁸ over nazistenes bedrifter, da de selv har støttet diktaturet i kommunistisk form og fortier dets utslag i Sovjetunionen. Avisen påpeker at Np selv ikke har spesielle sympatier for nazistenes bedrifter, men at det er viktig å få frem alle sider av saken. Likevel fremheves den nazistiske styreform som et mindre onde enn det kommunistiske.

Np nevner at mye av informasjonen fra Tyskland etter Hitlers maktovertakelse er løgnpropaganda fra sosialistisk og kommunistisk hold. Avisen har forståelse for at dette har vakt anstøt i Tyskland, og skriver at informasjonen i all hovedsak er oppdiktet. De tyske

¹⁸⁵ Nordlandsposten 28.2.33: «Et håpløst eksperiment.»

¹⁸⁶ Nordlandsposten 21.2.1933: «De tyske statsfiendtlige organisasjoners virksomhet.»

¹⁸⁷ Nordlandsposten 25.2.1933: «Sannhetens fornektelse.»

¹⁸⁸ Nordlandsposten 24.3.1933: «Kjærringa mot strømmen.»

makthavere har i følge Hermann Göring grepet inn overfor både voldsutgytelse og jødeforfølgelser, og Np ser ut til å slå seg til ro med denne forsikringen.¹⁸⁹

Np har flere nyhetsartikler om de tyske jøders situasjon i denne perioden, men tar foreløpig ikke redaksjonelt stilling til dette aspektet ved nazistenes nyetablerte regime.

Av Nordlandspostens gjengitte artikler om Hitlers maktovertakelse, vil jeg trekke frem et stykke av Unge Høyre fra 30. mars. Den borgerlige ungdomsorganisasjonens omtaler reaksjoner på Hitlers maktovertakelse, og avslører samtidig noen av sine tidlige holdninger overfor det nazistiske regime.

Etter at Dagbladet kritiserte den politiske utviklingen i Tyskland omtales denne reaksjonen som «*nær beslektet med den følelse et fra fødselen av degenerert individ helt naturlig må fornemme, når det ser sig stillet overfor et ekstra sundt og kraftig eksempel av arten homo sapiens*».¹⁹⁰ Unge Høyre påpeker at artikkelen ikke må leses som et forsvar for nasjonalismen, men at de oppfatter Hitlers mål om å knuse kommunismen i Tyskland som noe som vil være av særdeles stor historisk betydning. Kampen mot kommunismen er en kulturkamp, og om han lykkes bør hele Europa være ham takknemlig. Han vil da redde den europeiske sivilisasjon, noe som også vil ha betydning for Norge. Unge Høyre håper «*stormen stadig [vil] tilta i styrke og hensynsløst gjøre sin gjerning i det tyske folk til verket er fullbragt*».¹⁹¹

Riksdagsbrannen:

Første nyhetsartikkel om riksdagsbrannen slås opp som et kommunistkomplott. Dette følges dagen etter opp med avsløringer om et «*revolusjonært kupp med terror efter russisk mønster*»¹⁹², der riksdagsbrannen skulle fungere som innledningen til opprør og borgerkrig. Det skulle også finnes beviser for at kommunistene og sosialdemokratene nå dannet en felles front mot nazistene.

Np benytter igjen muligheten til å inkorporere hendelsene i Tyskland i sin kritikk av arbeiderpartipressen. Avisen forholder seg til telegrammenes meldinger om kommunistenes skyld i riksdagsbrannen, og mener arbeiderpressens påstander om at det er de nazistiske makthaverne som selv står bak er absurde. Np ser imidlertid intet oppsiktsvekkende i

¹⁸⁹ Nordlandsposten 29.3.1933: «Kampen mot løgnpropagandaen mot Tyskland.»

¹⁹⁰ Nordlandsposten 30.3.33: «Kulturkampen i Tyskland.» (av Unge Høyre)

¹⁹¹ *ibid.*

¹⁹² Nordlandsposten 1.3.33: «Nye sensasjonelle avsløringer om det planlagte kommunistkupp i Tyskland.»

påstanden om en kommunistisk konspirasjon, da revolusjon, vold og destruksjon alltid følger i kommunistenes kjølvann.¹⁹³

Helgelands Blad

Hitlers maktovertakelse og konsolidering av makten:

Helgelands Blad har ikke de største overskrifter om Hitlers maktovertakelse, men omtaler hendelsen som oppsiktsvekkende.¹⁹⁴ Sammenstøtene mellom kommunister og nazister gjør at enkelte tror en revolusjon er i emning, men HB tror disse spådommene kommer fra mennesker som selv ønsker en slik utvikling.

Sandnessjøavisen stiller seg kritisk til sannhetsgehalten i nyhetsstrømmen fra Tyskland, og de såkalt borgerlige aviser overfylles av kommentarer av sensasjonell art. HB ber publikum ta dette stoffet med et visst forbehold.¹⁹⁵

Hva foregår i Tyskland nu? En nasjonal bølge går over landet og man har valgt som sin leder en mann hvis første opgave er å slå ned på og utrydde marxismen – hatets, ufredens og arbeidskyhetens religion. [...] Hvad er sant og hvad er usant om Hitlers «jødeforfølgelse»? Det er påfallende hvor forskjellig avisenes referater av dagens Tyskland er. Og sosialist- og kommunistpressen er så bloddryppende at den er rød i dobbelt forstand.¹⁹⁶

Avisen påpeker at dette ikke skrives for å forsvare jødeforfølgelser, da HB tar avstand fra alle former for brutale tiltak uansett hvem de måtte ramme, men reagerer på at borgerlige aviser lar seg utnytte til å videreformidle disse voldsomme overdrivelsene. Det gjøres oppmerksom på at den russiske revolusjon og Japans angrep på Kina har vært behandlet med stor varsomhet av pressen, og spør hvor den bitende forargelsen da var hos de som nå «*velter sin forakt ut over germanske stammefrender*».¹⁹⁷ Avisen tror historien vil dømme den russiske revolusjon annerledes enn samtiden.

Når en svensk avis legger frem en påstand om at Göring skal ha vært på psykiatrisk sykehus, svarer HB at et berlinertelegram melder at en jødisk lege skal ha forsøkt å gjøre Göring til morfinist etter en skuddskade. HB skriver videre at arbeiderpressens spekulative fremstillinger ofte er tatt fra svenske, såkalt borgerlige aviser, men at «*værdien herav kan*

¹⁹³ Nordlandsposten 4.3.33: «Provokasjon.»

¹⁹⁴ Helgelands Blad 31.1.1933: «Hitler rikskansler.»

¹⁹⁵ Helgelands Blad 30.3.1933 og 11.4.1933: «Erendsvender.»

¹⁹⁶ Helgelands Blad 11.4.1933: «Erendsvender.»

¹⁹⁷ *ibid.*

*lettere forstås når man vet, at angjeldende «borgeraviser» underholdes av finansjøden Wallenberg».*¹⁹⁸

De amerikanske jøders mottiltak i forbindelse med Tysklands jødeboikotter, beskrives i HB som et resultat av at verdenspressen har gitt en eksessivt blodig fremstilling av nazistenes handlinger, og man spør om tyskerne nå vil komme i økonomisk krig med «kapitalist-jødene» – en krig som kan vise seg å bli «den evige krig mellom den farende «evige» handelsjøde og den boende dyrkende og arbeidende befolkning i verden».¹⁹⁹

Helgelands Blad bekymrer seg også for at nazistregimet i Tyskland skal føre til en jødisk flyktningestrøm til et Norge med høy arbeidsledighet og store utgifter for stat og kommune, og mener man må stenge grensene. Det påpekes også at det allerede er over 10 000 jøder og jødiske etterkommere i landet, og man frykter at landet skal bli et samlingssted for «internasjonale opviglere og andre lite ønskelige individer».²⁰⁰ Avisen skriver den ikke vil ta stilling til det nasjonalsosialistiske styre i Tyskland, og heller ikke

komme nærmere inn på en uttalelse i disse dager av Norges fremste raseforsker, dr Mjøen, om at det vesentlig var jødisk kapital som finansierte verdenskrigen, og som satte bolsjevikrevolusjonen i Sovjet i sving i hvilket siste land forøvrig jøder, under et eller annet påtatt navn, helt siden da har vært ledende.²⁰¹

Seks år etter at avisen publiserte *Den internasjonale jøde*, trekker Helgelands Blad en av artiklene fra det antisemittiske skriftet frem for å vise at deler spådommene er gått i oppfyllelse i Tyskland:

Det såkalte proletariske diktatur er i praksis egentlig jødernes diktatur. Men – «Så plusselig [sic] får tyskerne øinene åpnet. Så stormende indignert har reaksjonen vært, at der er utgått beskjed til de tyske jøder om å trekke sig tilbake til den annen skyttergravstilling. Og plusselig har alle de jødiske embedsmenn som lik paddehatte myldret frem under revolusjonen, trukket sig tilbake da de i embeds medfør kom i direkte kontakt med publikum. Men dermed har de riktignok ikke overtatt makten (pengesekken). Hvad som vil hende i Tyskland vet man ikke. Noen beklagelsesverdige ting er dog skjedd, men tyskerne vil uten tvil vise sig å være høide

¹⁹⁸ Helgelands Blad 30.3.1933: «Mistanken mot jødefødt leger.»

¹⁹⁹ Helgelands Blad 4.4.1933: «Meldingene fra Tyskland.» (Her nevnes også det «internasjonale jødesamfund» og dets enorme kapital.)

²⁰⁰ Helgelands Blad 8.4.1933: «Misforstått toleranse.»

²⁰¹ *ibid.*

med situasjonen ved å opfinne metoder for kontrol, som på en og samme tid er både ulastelig og effektiv».²⁰²

Av gjengitt stoff kan nevnes en artikkel fra den sterkt nazistisk pregede avisen *Fronten* som anklager den norske hovedstadspressen for å videreformidle stoff fra sosialistiske og kommunistiske kilder i Tyskland. *Fronten* mener denne pressen har «gitt sig kulturbolsjevismen i vold» og skal helt siden nasjonalsosialismens gjennombrudd i 1930 ha spredt løgnaktige vrengebilder av denne frihetsbevegelsen.²⁰³

Et par korrespondanser til HB omtaler Tysklands nye tollforhøyninger og omtaler dem som mottiltak mot den internasjonale rovdriftskapital og overstatlige makter. Den tysk-nasjonale oppmarsj «bekjempes med kjempeklør» av snedige «klodyr», men grensene stenges.²⁰⁴ En økonomisk artikkel om internasjonal økonomi, tollpolitikk og den ujevne fordelingen av gullet, spørres det om amerikanerne må oppgi sin finansielle isolasjon. Artikkelen har imidlertid fått overskriften «Må pengejødene oppgi sin finansielle isolasjon?».²⁰⁵

En korrespondanse fra Oslo til Helgelands Blad beskriver nasjonalsosialistenes maktovertakelse som kanskje den mest gledelige av dagens nyheter. Dette betyr et gjennombrudd for germansk reisning, noe som også vil få betydning for nordmenn som folk av «den arisk-germanske folkestamme».²⁰⁶ Artikkelforfatter skriver at jødernes regime er over, og at tyskerne endelig har våknet fra sitt slaveri under dette. Det påpekes også at jøder og «halvjøder», med storfinansens støtte, førte Tyskland inn i 1. verdenskrig.

HB publiserer også et amerikabrev fra pastor Ottar Hofstad fra Dønnes på Helgeland, der han blant annet beskriver New Yorks jøder som tallrike, og mange av dem vennlige, flinke og vel ansette borgere.²⁰⁷

Riksdagsbrannen

I perioden jeg undersøkte fant jeg i Helgelands Blad ingen redaksjonelle artikler om riksdagsbrannen, men den første nyhetsartikkelen er vinklet i retning av et kommunistkupp som skulle munne ut i blodig revolusjon. Flyktende kommunister påstår kupplanene var

²⁰² Helgelands Blad 8.4.1933: «En profeti fra 1931.» (Gjengitt fra «Den internasjonale jøde».)

²⁰³ Helgelands Blad 4.2.1933: «Asfaltpressen.» (Hentet fra *Fronten*.)

²⁰⁴ Helgelands Blad 8.2.1933: «Tysk krigserklæring mot den internasjonale rovdriftskapital.» og 21.2.1933: «Den tys-nasjonale oppmarsj motvirkes med kjempeklør.»

²⁰⁵ Helgelands Blad 31.1.1933: «Må pengejødene oppgi sin finansielle isolasjon?»

²⁰⁶ Helgelands Blad 2.2.1933: «En isvannsdusj over trontalerne.» (Korrespondanse fra «Korridor».)

²⁰⁷ Helgelands Blad 22.4.1933: «Amerika er atter fortrolig med forholdene.» (Av pastor Ottar Hofstad.)

forfalsket av nazistene, men det skrives at det ikke er grunn til å tro på disse påstandene. Ser man på deres tidligere bedrifter i Tyskland forstår man at kommunistene neppe er uten skyld.²⁰⁸ Likevel trykker HB i april en artikkel fra Manchester Guardian som legger frem en påstand om at det trolig var den tyske regjeringen som selv stod bak riksdagsbrannen.²⁰⁹

²⁰⁸ Helgelands Blad 4.3.1933: «Tyskland.»

²⁰⁹ Helgelands Blad 29.4.1933: «Tyskland.»

5. Den andre italiensk-etiopiske krig

Dunderlandsdølen

Den andre italiensk-etiopiske krig

I sine artikler om den italiensk-etiopiske krig retter Dunderlandsdølen kritikk mot et Folkeforbund som taler og rådslår uten praktiske resultater. Forbundet viker tilbake for Mussolini som vil finne et påskudd for å gå inn i Etiopia og starte sitt «*massemyrderi*». Selv om spenningen er stor, tror likevel ikke avisen italienerne ikke vil risikere krigen, da dette trolig vil bli deres siste krigstokt i Afrika.²¹⁰ Døden påpeker også at Norge som medlem av Folkeforbundet vil være forpliktet til å delta i eventuelle sanksjoner mot Italia.²¹¹

Av gjengitte artikler vil jeg trekke frem journalist og arbeiderpartipolitiker Gunnar Ouslands angrep på fascismen og de borgerlige partier. Ouslands kritikk er fremkalt av den italiensk-etiopiske krig, en krig han kaller «*den mest avskyelige overfallskrig verden har sett*»²¹², og innarbeider i denne sin kritikk av NS, Fedrelandslaget, og andre norske partier med fascistisk anstrøk. Italias angrep på Etiopia avslører fascismens

bloddryppende vesen som forherliger all volds- og barbarpolitikk [...] et ekte krigsfoster, født av alle onde makter som skapte verdenskrigen.[...]. Nå må alle se den og forferdes. Og nu må da alle mennesker med sund fornuft i vårt land vende sig fra disse papegøiepartier herhjemme som efteraper fascismen og vil ha den omplantet i norsk jordbunn.²¹³

Nordlandsposten

Den andre italiensk-etiopiske krig

3. september uttrykker Np sin skuffelse over at man ikke har greid å sette en stopper for nye internasjonale spenninger, og at man igjen står i fare for en ny verdenskrig. Folkeforbundet har både mistet sin styrke og sine mektigste medlemmer, og mangler i alvorets time den makt

²¹⁰ Dunderlandsdølen 5.9.1935: «Ingen avgjørelse i Geneve.», 12.9.1935: «Etiopia-konflikten.», 19.9.1935: «Italia vil ha massemyrderi.»; 26.9.1935: «Begynner Italia å se det ulikt?»

²¹¹ Dunderlandsdølen 17.10.1935: «Norge i krig med Italia.»

²¹² Dunderlandsdølen 8.10.1935: «Brennmerket.» (Av Gunnar Ousland.)

²¹³ *ibid.*

som kreves for å stanse en eventuell krig. Det har opptrådt unnvikende, og kun bidratt med virkningsløse, irettesettende resolusjoner.

Nordlandsposten er overrasket over at Det Norske Arbeiderparti, som tidligere har forkynt sitt pasifistiske standpunkt, ønsker at Folkeforbundet skal sette militær makt bak sine trusler mot Italia. Avisen påpeker at «*en nødvendig konsekvens av dette endrede standpunkt til Folkeforbundet er, at partiet også må endre sitt standpunkt til forsvaret.*»²¹⁴ Begrunnelsen er at alle Folkeforbundets stater forventes å kunne bidra til eventuelle militære sanksjoner – også Norge, og i forlengelsen av dette må partiet innse behovet for et sterkt norsk forsvar.

Pasifisme og krav til militære aksjoner er en umulig kombinasjon, og det nytter lite med bare verbale angrep mot krigerske nasjoner. Np kritiserer også Italia og Mussolini som har erklært sin intensjon om å handle uten forbundets samtykke. Mussolinis fremferd vekker bedrøvelse og sinne hos dem som ønsker fred, ikke minst i fredelige Norden.²¹⁵

I begynnelsen av september 1935 arrangerte arbeiderpartiene i Bodø og Bodin en fredsdemonstrasjon i byen, med Nordlands Fremtids redaktør Braseth som taler. Np skriver i etterkant at saken har et universelt budskap, og reagerer på at arrangørens misjonsiver er preget av en partipolitisk agenda. Da alle i bunn og grunn ønsker fred er slike fredsappeller også overflødige.²¹⁶

Nordlandsposten fordømmer også Nordlands Fremtids bruk av krigstrusselen og striden mellom Italia og Etiopia i sin partipolitiske agitasjon. NF uttrykte dagen i forveien sin lettelse over at det var Arbeiderpartiet som satt i regjering i slike usikre, spente tider, da en borgerlig regjering kunne satt Norges sikkerhet på spill. Np tar kraftig til motmæle mot denne påstanden, og hevder at arbeiderpressen vet at dette ikke er tilfellet. En borgerlig regjering holdt Norge utenfor 1. verdenskrig, og vil også holde det utenfor en kommende storkrig. Avisen påpeker igjen selvmotsigelsen i kombinasjonen av avrustningsagitasjon og appeller om at Folkeforbundet skal intervenere militært mot Italia.²¹⁷

Nordlandsposten antyder at også kommunistene har et motsetningsfylt forhold til fredsspørsmålet og skriver en uke senere at Bodøs kommunister ivrig agiterer mot krig og fascisme, mens Stalin sender rasjoner til de italienske tropper i Etiopia.²¹⁸

²¹⁴ Nordlandsposten 3.9.1935: «Krigsskyen.»

²¹⁵ *ibid.*

²¹⁶ Nordlandsposten 4.9.1935: «Antikrigsdemonstrasjonen her i Bodø i går.» og 7.9.1935: «Spillet om krig og fred.»

²¹⁷ Nordlandsposten 10.9.1935: «Tomme tønner.»

²¹⁸ Nordlandsposten 17.9.1935: «Prinsipper og profitt.»

Etter at det italienske angrepet på Etiopia var et faktum i oktober, skriver Np at den italienske ledelse latterliggjør seg ved å påstå at krigen er et sikringstiltak mot et etiopisk angrep, og kaller det et pinlig forsøk på å rettferdiggjøre sine handlinger. Avisen tror heller ikke Folkeforbundet vil overleve om det ikke tar grep mot Italia.²¹⁹

I anledning nasjonalsosialistenes partikongress i Nürnberg i september 1935, publiserte Np flere nyhetsartikler angående de lover og bestemmelser som ble vedtatt for å regulere jødernes liv i Tyskland. Nordlandsposten selv karakteriserer lovbestemmelsene som drastiske, og mener de gjør jødene til en pariakaste. I perioden jeg undersøkte kom ikke bodøavisen med en egen redaksjonell artikkel om jødernes stilling, men gjenga i denne forbindelse en artikkel fra Tidens Tegn:

Artikkelforfatter fordømmer her de nye jødelovene, avfeier tyskernes raseteorier som vitenskapelig uholdbare og mener verken raseaspektet eller menneskelig ondskap kan forklare situasjonen i Tyskland. Årsaken er trolig a nasjonal art, idet jødene er blitt mange og mektige uten virkelig å bli en del av staten, men av et internasjonalt frimureri. Forfatter presenterer dette som ugjendrivelige fakta som kan forklare situasjonen i Tyskland, men rettferdiggjør den likevel ikke. Norge med sin beskjedne jødebefolkning ikke kan sette seg inn en slik situasjon og dømmer derfor tyskerne for hardt. Assimilasjon er til syvende og sist trolig den beste løsningen.

Den evige jøde har spøkt i Europa i snart tusen år. Og vi blir aldri kvitt ham før den dag , vi glemmer, at det er jøder til.²²⁰

Første oktober publiserer Np en omtale av David Abrahamsens bok *Jeg er jøde*.

Redaksjonssekretær i Nordlandsposten, Johan M. Ellingsen, skriver her at denne boken vil forandre lesernes syn på jødene, og vil vise at også Norge har et «jødespørsmål» og fordømmer mot jøder. Dette mener han er uverdige forhold man burde gjøre slutt på.

Man skulle tro at vi snart skulde være kommet så langt i kulturell utvikling, at man betraktet alle som mennesker uansett tro eller rase, men de siste tids foretelser viser at det ennå er langt igjen.²²¹

²¹⁹ Nordlandsposten 7.10.1935: «Krigen.»

²²⁰ Nordlandsposten 21.9.1935: «Ghetto.» (Fra Tidens Tegn.)

²²¹ Nordlandsposten 1.10.1935: «En bok om jødene i Norge og folket uten landegrenser.» (Bokomtale av redaksjonssekretær Johan M. Ellingsen.)

Helgelands Blad:

Den andre italiensk-etiopiske krig

Det var mange nyhetsartikler fra den italiensk-etiopiske krigen og daglige bilder, men knapt en eneste redaksjonell uttalelse i perioden jeg undersøkte.

Helgelands Blad bekymrer seg for at Folkeforbundets sanksjoner mot Italia skal ramme Norges tørrfisktransport til landet. Når Norge «*som medlemmer av Folkeforbundet må stanse denne transport ser det ikke lovende ut for fiskeriene*». ²²² I midten av oktober skriver HB at meldingene fra krigen trolig er sterkt overdrevne – ja, kanskje ren løgn. Avisen mener sannheten kan ligge et sted mellom de stridende parters kunngjøringer. ²²³

Av gjengitt stoff vil jeg nevne en artikkel fra Aftenposten skrevet av journalist og forfatter Eugène Olaussen ²²⁴ som påpeker at antimilitaristenes hykleri når de ønsker nedrustning av Norge, samtidig som de ønsker at Etiopia skal forsvare seg med alt de har.

Men det som er riktig for Etiopia – ja, så selvvinnlysende riktig – det er altså ikke riktig for Norge! – Norge er med andre ord ikke så meget verd for oss som Etiopia for etiopierne! Eller [er] vi så meget mer uduelige til å forsvare vårt fedreland. Vårt kraftfulle, intelligente og stålsatte bonde-, arbeider-, fisker- og sjømannsfolk skulde ligge efter de halvville stammer i Etiopia! ²²⁵

I anledning nazistenes partikongress i Nürnberg publiserer HB to artikler fra den utflyttede sandnessjøværingen og redaktør Kristofer Forfangs gode venn ²²⁶, Stein Barth-Heyerdahl. Her skildres det han kaller et ledd i kampen for Tysklands frigjørelse, og landets militære og åndelige kraft beskrives i flatterende ordelag. Han ramser også opp Tysklands byrder siden Første verdenskrig, og hvordan disse har gjæret i folkets bevissthet til Hitler kom som deres frigjører. Jødelovene beskrives som en seier for den sympatiske Julius Streicher, og er i følge Barth-Heyerdahl et gode for jødene da deres forhold endelig er regulert ved lov. Nazistene vil først og fremst fordrive jødene som kom til Tyskland etter første verdenskrig, men å jage dem

²²² Helgelands Blad 16.10.1935: «Knekke nøtter.»

²²³ Helgelands Blad 14.10.1935: «Etiopia består fremdeles.»

²²⁴ Eugène Olaussen var tidligere kommunist og arbeiderpartipolitiker som etterhvert nærmet seg ytre høyre fløy. I 1947 ble Olaussen dømt til over to års fengsel på grunn av samarbeid med okkupasjonsmakten under krigen. (https://nbl.sn.no/Eug%C3%A8ne_Olaussen.)

²²⁵ Helgelands Blad 11.9.1935: ««Det-nytter ikke»-sludret.» (Av Eugene Olaussen i Aftenposten.)

²²⁶ Hansen 2004: 30. Barth-Heyerdahl var opptatt av raseteorier og bejublet nazismens gjennombrudd i Tyskland. Han og redaktør Kr. Forfang skal en gang ha studert en eske med glassøyne som ble brukt til å fastslå arisk avstamning.

til nabolandene vil gjøre dem til en landeplage der og skape et nytt jødeproblem. Barth-Heyerdahl mener et eget jødisk rike er den beste løsning, og foreslår at Etiopia kan brukes til dette.²²⁷

Helgelands Blad fortsetter i 1935 sitt angrep på «den internasjonale jødedom». Når det fra Sovjetunionen meldes at Stalin skal skrive ut alminnelige valg og avskaffe diktaturet til fordel for demokratiet, skriver avisen:

Det stadfester isåfall hvad «Helgelands Blad» ofte har fremholdt, at når den nytutklekkede overklasse tror ha tiltvunget sig den nødvendige autoritet og fått denne fastnaglet til folkementaliteten, vil de ikke mer høre tale verken om sosialismen eller kommunismen. Den jødefødte overklasse setter sig da på den gamle zars trone og de gamle adelsrettigheter og regjerer land og rike efter eget hode. Det heter nemlig også i meldingen, at Stalin kan ventes valgt til Russlands konstitusjonelle president eller zar.²²⁸

Etter at Lev Trotskij skal ha vært innlagt ved Ullevål under navnet Sedof, har han etter sigende påstått at dette er hans rette navn. I forbindelse med dette skriver HB at *«Trotsky er et påtatt og således det egentlig falske navn hvorunder han har spilt sin rolle for all verden. Begynner man snart å forstå jødedommens vesen i forhold til moral og nordisk hedersbegrep?»*²²⁹

²²⁷ Helgelands Blad 25.9.1935: «Partidagen i Nürnberg.» og 16.10.1935: «Tysklands nye adelsmerke er arbeidet.» (Begge av Stein Barth-Heyerdahl.)

²²⁸ Helgelands Blad 18.10.1935: «Fullbragt!»

²²⁹ Helgelands Blad 30.10.1935: «Verre og verre.»

6. Den spanske borgerkrig og sommerolympiaden i Berlin:

Dunderlandsdølen

Den spanske borgerkrig:

For Dunderlandsdølen ble den spanske borgerkrig en del av argumentasjonen mot de borgerlige partier og deres presse, trolig skjerpet av det kommende stortingsvalg. De borgerlige aviser beskyldes for hykleri og svindel når de bifaller opprøret mot den lovlige valgte spanske regjering og samtidig forfekter demokratiske idealer. Avisen uttrykker bekymring for at norske borgerlige partier ikke vil overholde demokratiets spilleregler, da den redselsfulle spanske borgerkrig har avslørt at Høyres forkjærlighet for folkestyret er null verdt.²³⁰ Dd mener også borgerpressen gir en skjev fremstilling av situasjonen i Spania, der regjeringstroppene blir tillagt all skyld for voldsutøvelsen i krigen. I følge Mo-avisen er begge de stridende parter like skyldige i udådene som begås.²³¹ Til tross for at den spanske regjering består av flere partier, fokuserer borgerpressen på de kommunistiske elementer.

Den borgerlige presse tror at bare den kan få satt kommunister eller revolusjonære sosialister i forbindelse med uroligheter så skal alt være i orden. Da skal de borgerlige avisers lesere være klar over hvor ansvaret skal legges og gamle tanter og skikkelige høirefolk skal fortsette sin fordømmelse av kommunisme og sosialisme og alt som ikke er god høirepolitikk. [...] I Spania er det 14 kommunister i nasjonalforsamlingen, men skulde en tro høirepressen så er det kommunistene som dirigerer det hele [...].²³²

I begynnelsen av august skriver Dd at krigen i Spania kan bli inngangen til en større konflikt med konsekvenser for hele Europa – ja, kanskje hele verden. Det som egentlig foregår i Spania er et oppgjør mellom demokratiet og nazistenes diktatur, og en seier i Spania vil gi Hitler og Mussolini en verdifull plattform for videre ekspansjon.²³³

Av gjengitt stoff vil jeg trekke frem en artikkel fra Arbeidernes Pressekontor som også kritiserer borgerpressens dekning av den spanske konflikten, og hevder at dennes interesse for konflikten har dabbet av fordi fascistene ikke har klart å avgjøre den til sin fordel. I følge

²³⁰ Dunderlandsdølen 13.8.1936: «Tro ikke dem som tender hatets flamme.»

²³¹ Dunderlandsdølen 13.8.1936: «Borgerkrigens redsler likelig fordelt.»

²³² Dunderlandsdølen 13.8.1936: «Løgnen om Spania.»

²³³ Dunderlandsdølen 6.8.1936: «Det blir broket i Middelhavet.»

artikkelforfatter begrunner borgerpressen krigen med «*folkets lave kulturnivå*»²³⁴ for å unngå å berøre konflikten virkelige kjerne: Kampen mellom demokrati og reaksjon.

Sommerolympiaden i Berlin:

Dunderlandsdølen publiserte ikke én eneste artikkel fra sommer-OL i Berlin mens det pågikk, og det kan se ut som at avisen boikottet arrangementet fullstendig. I etterkant av olympiaden gjengir Dd riktignok en artikkel relatert til sportsbegivenheten, men denne henviser kun til dens økonomiske underskudd.²³⁵

Avisen rettet flere angrep mot de borgerlige partier og deres presse, og advarer mot at de representerer en storkapital som anser folkestyret en «*vederstygghet*»²³⁶. Slik blir stortingsvalget 1936 et valg mellom diktatur og demokrati – mellom «*arbeiderklassen med sin livslinje eller fascismen med sin dødslinje*». Et nederlag for arbeiderpartiet vil bety fare for fascisme og reaksjon også her i Norge. [...] De borgerlige partier her i landet gir nemlig ikke noen sikkerhet for demokratiet lenger. For hver tid som går glir de mer og mer over i fascismen – av frykt for selv å bli distansert av fascistene aksepterer de mer og mer både av fascistenes ideer og metoder.²³⁷

Dunderlandsdølen mener den borgerlige presse unnskylder og rettferdiggjør nazistenes maktmisbruk, samtidig som ethvert diktatur ønskes velkommen med utilslørt glede.²³⁸ Avisen viser til den borgerlige politiker Hermann Harris Aall²³⁹ som har sagt at arbeiderpartiet skal slås tilbake med alle midler, de borgerlige partier skal begå et statskupp, gjøre endringer i grunnloven og sette fagforeningene under et råd. Valget er ifølge avisen skjebnesvangert, og man mener spørsmålet er om nordmenn har styrke og dømmekraft nok til å bortvise den reaksjonære åndsretning. Arbeiderpartiet har gjennom sin avvisning av Komintern vist at det er grunnleggende demokratisk innstilt, og vil heller ikke la seg forlede av nazistisk eller fascistiske krefter.²⁴⁰

²³⁴ Dunderlandsdølen 30.7.1936: «Borgerpressen og oprøret i Spania.» (Gjengitt fra Arbeidernes Pressekontor.)

²³⁵ Dunderlandsdølen 20.8.1936: «15 millioner mark underskudd på nazi-olympiaden.» (Gjengitt fra NP (usikker på hva det står for).)

²³⁶ Dunderlandsdølen 6.8.1936: «Diktatur eller folkestyre?»

²³⁷ Dunderlandsdølen 20.8.1936: «Hvem skal styre landet?»

²³⁸ *ibid.*

²³⁹ H.H. Aall var NS-politiker.

²⁴⁰ Dunderlandsdølen 20.8.1936: «Hvem skal styre landet?»

Nordlandsposten:

Borgerkrigen i Spania:

Mellom 13. og 23. juli 1936 meldes det om vold, drap og politiske brytninger i Spania, og de mange nyhetsartikler i Nordlandsposten skildrer dramatikken fra dag til dag.

Mange av de rene nyhetsartikler i Nordlandsposten gir inntrykk av å være nøytrale, men i noen av artiklene vedrørende den spanske borgerkrig kan man se en endring i denne praksisen. Kommunistenes gjerninger fremheves enkelte ganger med fet skrift, som for å understreke hvor ansvaret for det spanske kaos virkelig ligger.²⁴¹

En uke etter borgerkrigens utbrudd kommer Nordlandspostens redaksjonelle uttalelser i denne forbindelse, og disse er ofte fremprovosert av Nordlands Fremtids dekning av begivenhetene. Np anklager NF for å mistolke telegrammene fra Spania når de påstår at det er opprørerne som har skylden for de mange drap i løpet krigen (20-25 000 i følge telegrammet). Np trekker frem det aktuelle telegram i sin opprinnelige utgave for å vise at ingenting tyder på at bare opprørerne står bak drapene, men mener ansvaret sannsynligvis ligger hos begge partene. Np kaller NFs fremstilling av saken «*vrøvl*», og at de skyldspørsmål krigen bringer med seg er mer kompliserte enn arbeiderpartiavisen hevder. Dessuten bemerker avisen at man ikke kan stole på det oppgitte antall døde, da mange av meldingene fra Spania har vært motstridende. Nordlandsposten mener det lenge har vært en form for borgerkrig i Spania, med vekslende styrkeforhold og suksess. Folkefronten har ikke vært i stand til å temme sine radikale komponenter, noe som har ført til masse mord, angrep mot kirker, og streiker. Det påpekes også at drapet på Calvo Sotelo, som ble katalysatoren for opprøret, ble utført av regjeringens eget politi. Man kan vanskelig se med velvilje på en borgerkrig, uansett hvem som står bak eller hvem som lider under den, men for å dømme objektivt må man se hendelsene i sammenheng.²⁴² Np mener Nordlands Fremtid legger magert bevismateriale til grunn for sine påstander om borgerkrigen, og skriver at de som virkelig har fulgt med på begivenhetene i Spania vet at det er radikale krefter, de «*ytterliggående røde elementer*» som står bak regjeringens kamp mot de «*såkalte oprørere*».²⁴³

Nordlandsposten setter også spørsmålstejn ved NFs profesjonelle integritet da de stadig publiserer åpenbart misvisende nyheter. NF har påstått at Høyre sympatiserer med opprørerne i Spania, noe Np reagerer sterkt på. Høires Centralstyre har tatt klar avstand vold og opptøyer,

²⁴¹ Et eksempel på dette finnes i Nordlandsposten 30.7.1936: «Situasjonen i Spania.»

²⁴² Nordlandsposten 25.7.1936: «Nordlands Fremtid og borgerkrigen i Spania.»

²⁴³ Nordlandsposten 6.8.1936: «Borgerkrigen i Spania.»

mens Arbeiderpartiet ofte har fremmet det samme. Np fortsetter med å beskrive de uhyrligheter kommunistene begikk i forkant av krigen, og hvordan de borgerlige «*i selyforsvar og i kjærlighet til sitt land grep til våben for å redde det ut av de rødes klør.*»²⁴⁴ Arbeiderbevegelsens kompromissløse partitagen i den spanske konflikt kombinert med Arbeiderbladets henstilling til å støtte Sovjetunionen under en eventuell krig, gir også grunn til bekymring. Ved det viktige stortingsvalget samme høst er det viktig å huske at Høyre ønsker stabil fremgang innenlands og urokkelig nøytralitet i internasjonale konflikter, mens arbeiderbevegelsen kan komme til å vikle Norge inn i en krig.²⁴⁵

Np mener det er

altfor lettvindt å fremstille borgerkrigen i Spania som en kamp mellom det almindelige spanske folk og en flokk oprørere. I sin dypeste grunn er det en kamp mellom de nasjonale elementer og den røde internasjonale.²⁴⁶

Nordlandsposten gjengir også stoff fra større borgerlige aviser i forbindelse med den spanske konflikten. Artikkelen fra Tidens Tegn, Adresseavisen, Fredrikstad Blad og Aftenposten går hardt ut mot Folkefrontens radikale elementer og «*verdensbolsjevismen*»²⁴⁷, men kritikken er også rettet mot arbeiderbevegelsen. Adresseavisen mener det spanske demokratiet har tapt for diktaturet – uavhengig av hvilken side som seirer, og mener borgerkrigen er en tankevekker for borgerlige partier som vurderer samarbeid med marxister.²⁴⁸ Aftenposten fremstiller konflikten som et borgerlig samfunn som har våknet og forsvarer seg heltemodig mot den internasjonale marxisme, mens Moskva stigmatiserer alle politisk kontrære bevegelser som «*fascistiske*».²⁴⁹

Det er imidlertid artikkelen fra Fredrikstad Blad som får Nordlandspostens velsignelse, og omtales som et ypperlig motinnlegg til arbeiderpartipressens vrengebilde av den spanske borgerkrig. Østfoldsavisen ser heller intet annet resultat enn diktatur i den opphetede konflikten, og kritiserer arbeiderpressen for gjennomgripende bedrag når de presenterer de stridende parter som konstitusjonstro helter som kjemper mot en opprørske militærjunta. Avisen benytter også hendelsene i Spania som en advarsel til norske velgere: Der marxistene får makten «*slippes helvede løs.*»²⁵⁰

²⁴⁴ Nordlandsposten 13.8.1936: «Nordlands Fremtid bør tale så sakte.»

²⁴⁵ *ibid.*

²⁴⁶ Nordlandsposten 3.8.1936: «Borgerkrigen i Spania og det norske arbeiderparti.»

²⁴⁷ Nordlandsposten 5.8.1936: «To verdener.» (Fra Aftenposten.)

²⁴⁸ Nordlandsposten 23.7.1936: «Spanias Lenin og Hr. Hindahl.» (Fra Adresseavisen.)

²⁴⁹ Nordlandsposten 5.8.1936: «To verdener.» (Fra Aftenposten.)

²⁵⁰ Nordlandsposten 30.7.1936: «En advarsel i blod og flammer.» (hentet fra Fredrikstad Blad)

Sommerolympiaden i Berlin:

Nordlandsposten hadde god dekning av resultater fra olympiaden i Berlin, og stoffet ble hovedsakelig presentert deskriptivt og resultatorientert. Det faktum at lekene ble holdt i det nasjonalsosialistiske Tyskland under Hitlers utstrakte arm ble ikke problematisert, og det ble i det hele tatt ikke knyttet politiske spørsmål til arrangementet. Idrettsutøvere fra alle verdenshjørner ser ut til å ha stimulert et differensierende språk der man snakket om «*negerfenomenet*»²⁵¹ Jesse Owens og kalte japanske fotballspillere «*de gule*».²⁵² Mer ytterliggående uttalelser finner man i Nps gjengivelse av Adresseavisens olympiadeartikler. Kvartfinalen i fotball ble spilt mellom Peru og Østerrike, og dette er noe av det som ble skrevet:

Østerrerne stillet opp med et meget kraftig lag, spillerne var høye og kraftige, og spilte ren fotball. [...] Perus lag var en merkelig blanding av alt mulig, fra apekatter til ordinære mennesker. Så omtrent da. Venstre back og indre høire så ut som de nevnte skogens dyr. Om de har vært det før, eller vil bli det siden, vil jeg ikke uttale meg om, men begge hadde disse runde lemmer som ellers kjennetegner orangutangen. For øvrig fant man flere negrer på laget. [...] Ut i annen omgang kom Peru bedre igang, men først efter at venstre back og apekatt hadde lagt ned den ypperlige østerrikske ballbehandler. [...] plutselig langet indianeren i center inn et skudd som sang i stolpen. Ballen spratt ut igjen og til den lange negeren på i.v. som raskt ekspederte den i mål.²⁵³

Nordmannen Thoralf Kristiansen var dommer i kampen, og om dette skrev artikkelforfatter: Rundt omkring han gestikulertes det. Kristiansen skjønnte selvsagt ingenting av dette negersprog.²⁵⁴

Helgelands Blad

Borgerkrigen i Spania:

12. mai skriver HB at Spania er «*under overgang til Sovjet*»²⁵⁵, da det de siste 14 dager har vært mange streiker, bombeattentater, overfall, kirkebranner, drap og sårede. Avisen skriver samme høst at den spanske borgerkrig minner om forholdene under den russiske revolusjon og undrer om konflikten kan tilspisse det allerede betente konfliktstoff i Europa. Moskva

²⁵¹ Nordlandsposten 6.8.1936: «Det går dårlig for Norge i olympiaden.»

²⁵² Nordlandsposten 10.8.1936: «Svenskene måtte bite i gresset for de gule.»

²⁵³ Nordlandsposten 12.8.1936: «Peruanerne laget fotballskandale.» (hentet fra Adresseavisen under forfatternavnet «Niff»)

²⁵⁴ *ibid.*

²⁵⁵ Helgelands Blad 12.5.1936: «Spania.»

foranlediget borgerkrigen og støtter opp om sine, mens fascister og nazister støtter opprørerne – borgerkrigen er blitt en kamp mellom ideologier.²⁵⁶

Arbeiderpartiets partitagen i Spanias borgerkrig vil bli sett på som en norsk regjeringshandling, og fører den spanske borgerkrig til en storkrig vil Norge under arbeiderpartiregjeringen være forpliktet til å bidra med tropper. Avisen spør om dette er «*ondt eller blindt spill*» og henviser til andre avisers påstander om at det er den kommunistiske internasjonale som trekker i trådene gjennom overførsler av monetære midler. På samme vis fikk Komintern Folkefronten valgt i Spania, noe som førte til vold, ødeleggelser og borgerkrig. Bare et ekstraordinært storting kan nå styrte den norske arbeiderpartiregjeringen.²⁵⁷

Sommerolympiaden i Berlin:

Den første artikkelen fra olympiaden i Berlin skriver at publikumstallene er gode og at alle nasjoner er samlet, mens spanjolene «*driver idrett på sitt vis hjemme hos sig selv*».²⁵⁸

«Hakekorsene smeller fra en skog av flaggstenger sammen med de andre nasjoners flagg som er representert ved lekene. Lysluggede unge arier og Gretchener dukker op både her og der og ønsker utlendingene velkommen, likesom de mer tilårskomne og klassebevisste nasjonalsosialister har tatt søndagssmilet på og deltar med liv og lyst i denne mønstring av det nye Stor-Tyskland, som fremstiller sig for den besøkende som en glad nasjon med store reserver av ungdom med friskt pågangsmot.»²⁵⁹

Ellers blir det presentert resultater og bilder fra olympiaden. Avisen omtaler afro-amerikanske friidrettsutøveren Jesse Owens som en «*fenomenal neger*»²⁶⁰ og skriver at Towns, vinneren av 110 meter hekk, var «*naturligvis neger*».²⁶¹

Annet:

Over tre artikler i juli 1936 skildrer redaktør Kristofer Forfang Nasjonal Samlings riksmøte og propagandaturneé – som han selv var med på. Redaktøren medgir at han var medlem i partiet i 1933, men at han mistet troen på ledelsen.

²⁵⁶ Helgelands Blad 11.8.1936: «Den spanske borgerkrig skaper uro i Europa.»

²⁵⁷ Helgelands Blad 11.8.1936: «Stormannsgale disposisjoner.»

²⁵⁸ Helgelands Blad 4.8.1936: «Olympiaden i Berlin.»

²⁵⁹ *ibid.*

²⁶⁰ Helgelands Blad 6.8.1936: «Olympia-oversikt.»

²⁶¹ Helgelands Blad 8.8.1936: «Norge seiret 2-0.» (Forrest Towns var forøvrig hvit.)

Egentlig reiste jo ikke jeg som Nasjonal Samlingsmann til riksmøtet. Jeg var nok medlem i 1933, men 34 og 35 passerte uten medlemskap. I 1933 var vi mangesom ventet at Quisling skulde komme til Nordland også, og da ikke det blev, var vi jo henvist til de gamle folder. Fritt var det heller ikke for at vi menige kunde vente adskillig utlufting i de gamle kruer, både i en klarere nasjonal bevissthet og en sterkere vilje til borgerlig samling. Alle ventet vi større alvår i dette, når velgerne dog – tross marxistskredet i 1933 – hadde gitt borgerpartimenn flertall i 3-årsperioden. Vi tenkte oss simpelthen ikke muligheten av at partiene som stilingen nu var blitt, vilde undlate å lytte til flertallet til å trygde hvad vi enda har igjen av 17. mai- og 7. juni-årenes grunnleggende rettigheter.²⁶²

Forfang beskriver skuffelsen han og likesinnede opplevde da arbeiderpartiet kom til makten og de borgerlige partier ikke maktet å skape en samlet front mot sosialismen. Han har heller ikke tro på at det kommende stortingsvalget vil gjøre noen forskjell – at folk vil vise solidaritet og stemme borgerlig. Fremgangen er blitt stagget av «*nedbrytende krefter*» som har angrepet fra alle kanter, og i sin ynkelige ettergivenhet har de borgerlige elementer latt det skje.

Og da blir det i de meniges rekker ikke stort igjen av tilliten til ledelsen - til «dem som vakt skulde være» – hverken mellom partiene eller riksstyret.²⁶³

I den første artikkelen 21. juli, skriver Forfang at mange har bedt ham fortelle om sine inntrykk fra sin reise med NS, og han mener det er best å gjøre det i avisen. Han forteller at de overraskende nok ikke møtte motstand eller protester i Trondheim, noe som viste at de enda var «*i gamle Norge med yttrings- og demonstrasjonsfrihet – for Loke som for Thor.*»²⁶⁴

I den neste artikkelen fra propagandaturneén forteller Forfang om NS' bruk av vimpler, flagg, solkorset og store plakater på bilene, og selv om dette aldri har appellert til ham, opplevde han likevel økende forståelse for dette og innså at det trakk oppmerksomhet hos flere tusen mennesker som hilste dem med oppstrakt hånd. Han følte at kontakten med disse vakte solidaritet i ham og NS-folkene, og de ble mer sammensveide

[...] i felles tanker med et felles mål for øie, der vokste sig større efterhvert som vi fanget landet og hilsete landsmenn inn på ferden. Spør om hvordan et klasseløst samfund kommer til å fortone sig, og et billede av følget fra nonsrasten på fylkesgrensen mellom Sør-Trøndelag og

²⁶² Helgelands Blad 21.7.1936: «Den åpne hånds hilden «heil og sæl».» (Av Kristofer Forfang.)

²⁶³ *ibid.*

²⁶⁴ *ibid.*

Oplandene vilde ha vist det. Jo, det har sin betydning at mennesker i flokk med felles vilje og mål viser farge, navn og uttrykk for sin vilje.²⁶⁵

Da de kom til Hamar møttes deres «*åpne hånds hilsen*» med hevede knyttnever²⁶⁶, tilrop og demonstrasjoner. Under mønstringen på Torvet så Forfang at demonstrantene var barn som var plassert der av «*tre-fire voksne med forbryterfjes mellom to knyttnever. Skikkelige ansikter var ikke å se i den stilling.*»²⁶⁷

Forfang forteller så om et sammenstøt mellom NS-folkene og demonstrantene, der andre menn fra partiets kamporganer skal ha kommet de utsatte til unnsetning og fulgt dem tilbake til leiren. Forfang skriver at han

«fremstiller dette såvidt utførlig, først fordi det viser den solidaritet, ansvarfølelse og uforferdethet, som Nasjonal Samlings kamporganer allerede er øvet op til. Hvis flaggborgen hadde vært besjelet av almindelig sivil feighet og borgerlig undfallenhet, vilde den ha kommet nokså lett fra det ved å marsjere med fortroppen og la baktroppen gå op i massen. Men ikke tale om! [...] For det annet fordi jeg under optrinnet fikk se med mine øine hvad en folkemasse kan suggeres til ved at slette eller gode elementer tar ledelsen.»²⁶⁸

Den tredje artikkelen fra redaktør Forfang handler om reisen gjennom Oslo.

Gutter og piker i skoleårsalderen søkte å gjøre sig sterkt gjeldende med knyttnever, rop og skrål, men også her opstillet i grupper med en, to-tre svartsmuskede forbryterfjes mellom to knyttnever bak. Hvorfor ingen lyshåret eller blåøiet – med et internasjonalt judassmil på en slik post? Men der stod også folk dypt beveget og med tårer i øinene [...].²⁶⁹

Forfang forteller også at hovedstadspressen unnlot å dekke NS' opptog, og mener dette er både ussel og uklok praksis. Forfang mener slikt ikke går upåaktet hen hos publikum.

Hovedstadspressen må ikke bli forundret om den skulde begynne merke en stemmeendring. Provensbeboerne føler sig ikke enda som livegne under hovedstadens innpiskingsorganer. De har både æresbegreper, pliktfølelse og selvbevissthet til fornøden selvorientering.²⁷⁰

²⁶⁵ Helgelands Blad 23.7.1936: «Knyttnevene» (Av Kristofer Forfang.)

²⁶⁶ Den hevede knyttnever ble brukt som et sosialistisk og anti-fascistisk kampsymbol. (<http://www.bbc.com/news/magazine-17739105>.)

²⁶⁷ *ibid.*

²⁶⁸ *ibid.*

²⁶⁹ Helgelands Blad 28.7.1936: «Den «kårede» knyttnever.» (Av Kristofer Forfang.)

²⁷⁰ Helgelands Blad 30.7.1936: «Den «kårede» knyttnever.» (forts.) (Av Kristofer Forfang.)

Forfang avslutter det hele med å gjengi den svenske nasjonalsosialistiske avisen *Vår Kamps* artikkel om NS' opptog:

Da NS i et antall av 3000 marsjerte ned Carl Johans gate på vei til kjempemøtene i Birkelunden og Grønlands torv, blev man vidne til at en av de såkalte «folkets kårne» strakte den jødiske knyttneve ut mot oss fra stortingsbygningen. [...] Er det noen som tviler på at det trenges en grundig utluftning der i gården? – Den skal komme, vær sikker på det! – Vi skal seire!²⁷¹

Redaktør Forfang skriver 13. august at han har fått spørsmål om NS, men at HB har begrenset plass i spaltene, som må "*deles så noenlunde likelig mellem de løpende og kryssende interesser i leserkretsen*".²⁷² Derfor gjengir han heller Fredrik Prytz' fremstilling av det historiske grunnlag for Nasjonal Samling.

²⁷¹ *ibid.*

²⁷² Helgelands Blad 13.8.1936: «Det historiske grunnlag for Nasjonal Samling.»

7. Anschluss

Dunderlandsdølen

17. mars melder Dunderlandsdølen om Tysklands annektering av Østerrike. Avisen skriver at nazistene i forkant av disse begivenheter har «*drevet et muldvarparbeide og terrorisme*»²⁷³, og brukt tyske minoriteter i Østerrike som påskudd for å gripe inn. Hitler skal ha fått stanset en østerriksk folkeavstemming om Anschluss, for så å reise til Wien der han satte inn en marionettregjering og erklærte Østerrike som en del av Stor-Tyskland. Dd skriver at fascistene har tatt sin første europeiske stat, og Tsjekkoslovakia følger trolig etter.²⁷⁴ "Dølen" er ikke imponert over England, Frankrike og Sovjetsamveldets opptreden i forhold til annekteringen, og mener de konfererer og protesterer, mens lite faktisk blir gjort og fascistene får uhindret fortsette sitt voldsverk.²⁷⁵

En måned senere skriver Dd om folkeavstemningen om Østerrikes tilslutning til Tyskland, og ser på resultatet på 99,75 prosent i Hitlers favør. Avisen skriver at man på forhånd visste valget var avgjort på forhånd, men likevel ville høre hvordan «*heksemesteren*»²⁷⁶ skulle manipulere valgresultatet til nærmere 100 prosent. I følge Dd kaller valgresultatet en svindel, og påpeker at selv Hitler virket forbauset over det overveldende bifall fra det østerrikske folk. Avisen mener nazistene gjør seg til latter ved å presentere disse tallene, og viser til det østerrikske valg i 1930 som ga sosialdemokratene over 1,5 millioner stemmer. Dd påpeker det absurde at disse velgerne nå skal ha gått over til nasjonalsosialismen etter Tysklands deltakelse i den spanske borgerkrig, opprettelsen av konsentrasjonsleirer, og den økede krigsfaren Hitlers politikk har skapt. Dd fremlegger tre punkter som viser at resultatet av den østerrikske folkeavstemning trolig var manipulert: Det satt kun nazister i de lokale valgstyrene, det satt kun nazister i opptellingsstyrene og hovedlederen for valget var Hitlers mann Josef Bürckel.²⁷⁷

Dunderlandsdølen ser med vantro på verdens tilstand:

Verden ser på at Spania kverkes av Italia og Tyskland. [...] Stykke for stykke av Mellem-Europa legges under fascismens jernhæl. Hitlers panservogner rykker mot øst. Fra øst drønner japanske bombefly innover China, innover mot Sovjet-Samveldet. Japans sol-flagg vaier i

²⁷³ Dunderlandsdølen 17.3.1938: «Tyskland har anektert [sic] Østerrike.»

²⁷⁴ *ibid.*

²⁷⁵ *ibid.*

²⁷⁶ Dunderlandsdølen 21.4.1938: «99,75 pts.?»

²⁷⁷ *ibid.*

blodrød triumf. Østens og vestens barbari møtes i ruinene av tusen år gammel kultur. [...] Det er fascistenes tid, nasjonenes suverenitet er veket for voldsåndens verdens-omspennende suverenitet.²⁷⁸

Dd ser likevel håp for fremtiden: «*I et lamslått Europa heiser Norden demokratiets og kulturenes fane. Stolt og trossig skal den bæres gjennom en jerntid og minne folkene om menneskerett og menneskeverd*»²⁷⁹ Dunderlandsdølen ønsker intervensjon fra Vestmaktene før det er for sent, da trusler og rådslagning ikke vil stanse fascistenes herjinger. Hitler, Franco og Mussolini ekspanderer, og de «*undfalne knehøner*» må i etterkant godta voldsferdene.²⁸⁰

Dunderlandsdølen's gjengitte stoff er også preget av sterk kritikk av Anschluss – og borgerpressens dekning av begivenheten.

Utenrikskronikken fra Arbeidernes Pressekontor gir uttrykk for at tyskernes lettkjøpte seier i Østerrike gir dem en god plattform for videre ekspansjon mot Balkan, og det nevnes at det keiserlige Tyskland gjorde det samme under Første verdenskrig, da «*en rekke jødiske pengemenn [...] virket som forkjempere for den tyske imperialismen*».²⁸¹

En annen utenriksartikkel kritiserer Aftenposten for sin uttalelse om at Anschluss er en naturlig og bra løsning som ikke vil true den europeiske fred. Artikkelforfatter mener avisen «*stiller sig til tjeneste for den fascistiske propaganda*»²⁸², og samtidig unnlater å problematisere jødernes, katolikkenes og sosialistenes skjebne under Hitler. Aftenposten blir kalt en skam for det norske borgerskap og en åndsfelle av landssvikerer Seyss-Inquart.

Nordlandsposten:

I sin første redaksjonelle artikkel kaller Nordlandsposten hendelsen et statskupp som gjør Østerrike til en tysk filial, og muligens tatt opp i et stort tysk rike. Et svakt Østerrike ønsket etter 1. verdenskrig å tilknyttes Tyskland, men krigens seierherrer satte seg imot dette. Nasjonalsosialismens valgseier i Tyskland dempet imidlertid østerrikernes tyske svermeri, bortsett fra en sterk nasjonalistisk bevegelse – en bevegelse som ga Tyskland det påskudd de

²⁷⁸ Dunderlandsdølen 21.4.1938: «Frihet.»

²⁷⁹ *ibid.*

²⁸⁰ Dunderlandsdølen 31.3.1938: «Vil Frankrike endelig slå til?»

²⁸¹ Dunderlandsdølen 7.4.1938: «Tysklands fremstøt mot Balkan.» (A.P.s utenrikskronikk.)

²⁸² Nordlandsposten 24.3.1938: «Aftenposten og Østerrike.» (Underskrevet «S.».)

trengte for å intervensere. Np uttrykker også uro med henblikk på den tilspissede storpolitiske situasjon. Frankrike og Storbritannia har garantert et autonomt Østerrike, og en skarp protester er nedlagt mot Tysklands kupp. Avisen skriver at situasjonen ikke har vært «*så uhyggelig spendt noen gang siden like foran verdenskrigen.*»²⁸³ Den demokratiske verden vil ha sympati for president Miklas og Schuschniggs frihetskamp, og tilsvarende antipati mot de nådeløse kuppmakere, men slikt må kanskje påregnes når nasjonen er splittet.

To dager senere melder Nordlandsposten at Anschluss er gjennomført. Grunnen til at denne overgangen gikk relativt problemfritt, har i følge avisen å gjøre med den tyske majoriteten i landet, der flere har nazistiske sympatier. Np ser ingen grunn til å holde folkeavstemning etter kuppet, da resultatet allerede er gitt. Stormaktene vil ikke risikere å gå til krig over Østerrike, men man spør seg hva som vil skje om Tyskland ønsker å annektere Sudetlandet. Tyskland har erklært sine fredelige hensikter, og Np håper man kan ha tiltro til dette.²⁸⁴

Nordlandsposten uttrykker bekymring over den spente situasjonen i verdenspolitikken. Anschluss har skapt dystre og truende omstendighet, og frykter ytterligere dramatikk om tyskerne skulle angripe Tsjekkoslovakia. Dette vil kunne skje hvis sudettyskerne fremprovoserer Tysklands hjelp. Avisen kan være enig i at Storbritannias politikk overfor tyskerne er unnfallende, men forstår også at Chamberlain vil være varsom og beskytte sitt noe sårbare imperium. På dette tidspunkt er det tvingende nødvendig å opptre med aktsomhet i storpolitikken, da den minst feilsteg kan utløse en større europeisk konflikt.²⁸⁵

I begynnelsen av oktober publiserer Np en reiseskildring av «Wewe»²⁸⁶ som beskriver Østerrike etter Anschluss, med særlig fokus på jødernes situasjon. I følge reporteren ligger det såkalte jødekwarter i Wien øde, og de jøder som er å se i byen er de som står samlet og venter på å få utreisepapirene sine og medtatte jødiske tiggere som går mellom dem. For mange er destinasjonen Palestina, og det sies at mange allerede har reist dit. Stemningen beskrives som uhyggelig, og reporteren skriver at «*man kan tenke sig hvilke tragedier der er utspillet kanskje for hver og en som nu står her.*»²⁸⁷ Antisemittismen oppleves ikke på dagtid, bortsett fra de mange plakatene som erklærer at jøder ikke ønskes.

²⁸³ Nordlandsposten 12.3.1938: «Statskupet i Østerrike.»

²⁸⁴ Nordlandsposten 14.3.1938: «Det er fullbragt.»

²⁸⁵ Nordlandsposten 18.3.1938: «Den truende verdenssituasjon.»

²⁸⁶ «Wewe»s reiseskildringer fra Mellom-Europa finnes i både Nordlandsposten og Helgelands Blad, og det oppgis ikke om han/hun skriver på oppdrag fra en spesifikk avis.

²⁸⁷ Nordlandsposten 1.10.1938: «Glimt fra Wien idag – efter Anschluss» (Hentet fra Nordlandspostens lørdagstillegg. Denne artikkelen finnes også samme dato i Helgelands Blad.)

Helgelands Blad

HB skriver at begivenhetene i forbindelse med Anschluss har «*overskygget alt annet*».²⁸⁸ Og avisen har liten tro på at Tyskland nå vil respektere de tsjekkosllovakiske grenser. Det uttrykkes bekymring for at begreper om diplomati, rettferdighet og mellomstatlig respekt har mistet sin gyldighet, mens makt og vinning avgjør diktaturenes handlinger.²⁸⁹

Avisen tror De lange knivers natt var en måte å kvitte seg med de deler av hærledelsen som motsatte seg Anschluss, og det østerrikske kuppet var taktisk sett perfekt, da de andre stormaktene er svekkede. Spørsmålet om Tsjekkoslovakia er trolig det neste store tvistepunkt i storpolitikken.²⁹⁰

Likevel skriver Helgelands Blad senere:

Man kan si hva man vil om Hitler og hans tyske garde: Kan de bringe ro og orden i restene av det habsburgske rot gjennom århundrer uten blodsutgydelse, viser de sannelig verden noe nytt. Hva? Napoleon inngjød ved krigskunst, greier kanskje Hitler ved hjelp av åpen tale.²⁹¹

I en artikkel angående de urolige tidene og ustabile konjunkturer, skriver avisen at spenningen rundt den internasjonale politikken har tatt fokus fra økonomiske spørsmål. Østerrike har siden 1919 nærmest har vært et «*misfoster*»²⁹² av et land, så Anschluss kom trolig som en befrielse for landet. Dessuten vil tilslutningen også stimulere landene både økonomisk og psykologisk. Tysklands politiske fremstøt stimulerer også den internasjonale økonomi ved å øke opprustningen.

HB er også overrasket over at det er de liberale aviser som er mest krigerske i sin kritikk av Anschluss, men da disse er talerør for «*Høifinansen*» må de «*vise tendens*». Det samme gjelder de norske liberale organer som gir Chamberlain skylden for å ha gitt Hitler frie hender i Østerrike. HB skriver at Chamberlain helst ser at de rotete nasjonalgrensene Versaillestraktaten skapte «*under internasjonalernes listige påskudd*» blir ordnet opp på fredelig vis.²⁹³

²⁸⁸ Helgelands Blad 17.3.1938: «Nye tropper til Spania.»

²⁸⁹ Helgelands Blad 17.3.1938: «Det er sammenheng i alt som skjer.»

²⁹⁰ *ibid.*

²⁹¹ Helgelands Blad 17.3.1938: «Omkring Østerrike.»

²⁹² Helgelands Blad 22.3.1938: «Den politiske uro gjenspeiles i de usikre konjunkturforhold.»

²⁹³ Helgelands Blad 17.3.1938: «Omkring Østerrike.»

Avisen skriver videre at jødene var klar til å flykte da det østerrikske styret falt. Mange kom seg over til nabolandene før grensene ble stengt, mens det mandag «*stod flere tusen biler med jøder, banknoter og gull langs grensen, uten å komme lenger*». ²⁹⁴

Denne perioden både skriver og gjengir Helgelands Blad artikler inneholdende konspirasjonsterorier om den internasjonale jødedom under navn som «høifinansen», «det utvalgte folk» og lignende vagheter. Avisen henviser blant annet til «*en registrert internasjonal makt, som noen år senere sørget for å få verdenskrigen i stand*» og «*bringe seiren til «det utvalgte folk»*». ²⁹⁵

Når et rykte fra USA skal ha fortalt at «Høifinansen» har forberedt på å kjøpe opp og lagre råstoffer istedenfor gull, skriver Helgelands Blad at dette trolig skal

virke fluktuerende på vareprisene og skaffe spekulantene den profitt som «Guds utvalgte folk» ikke vil og kanskje ikke kan undvære. Den skulle heller ikke være dem misundt, hvis de ikke brukte så mye av den til å så split [sic] mellom klasser og nasjoner. ²⁹⁶

Avisen skriver også at de franske partier har vansker med å samarbeide om viktige oppgaver innen finans og industri, da riksstyret skal tjene «*den høifinansielle akse*». Riksstyret «*gjør intet for å styrke tilliten, i forventning om at Frankrike skal bli det nye Kanaan for ørkenfolkets erobring ved de gullkantede pantebreve*». ²⁹⁷

Over 1000 jøder har i følge HB utvandret fra Palestina til Polen og Tyskland mellom januar og oktober, og avisen skriver at

ganske i strid med profetiene kan rett-troenheten også blant jødene være mindre enn påregnet, men mest forunderlig er det dog at disse tusender finner sig bedre til rette i Tyskland og Polen enn i det forgjettede land. ²⁹⁸

Noen dager senere gjengir avisen stoff om leder for Selskapet Vaktårnet (Watch Tower Society), Joseph Franklin Rutherford, som i følge HB skal være kjent for deres lesere Rutherford skal i følge professor K. Haug ha

medvirket i en jødisk-kommunistisk hjelpeorganisasjon, bestemt til ved religiøse midler å bistå det jødiske teokratiets planer om å etablere et verdensherredømme. ²⁹⁹

²⁹⁴ *ibid.*

²⁹⁵ Helgelands Blad 22.3.1938: «Krigsgnister.»

²⁹⁶ Helgelands Blad 22.3.1938: «Den politiske uro gjenspeiles i de usikre konjunkturforhold.»

²⁹⁷ Helgelands Blad 29.3.1938: «Oksen som tersker må ikke tirres.»

²⁹⁸ Helgelands Blad 1.3.1938: Uten tittel.

²⁹⁹ Helgelands Blad 5.3.1938: «En gammel kjenning»

Han skriver også at Vakttårnets grunnlegger, Charles Taze Russell, er født jøde og at det er usikkert når han konverterte, men at han «*var og blev jøde i sinn og tankegang*».³⁰⁰

HB gjengir her stoff fra det antisemittiske nyhetsbyrået Welt-Dienst.³⁰¹

Antisemittismen kom også til uttrykk i leserbrev, for eksempel fra «Iakttaker» som tar for seg Lev Trotskijs bakgrunn, bedrifter og planer for fremtiden:

Nær knyttet som han er til sin stammes teokratiske presteskap, uten selv å være rettroende, mente han kunde utnytte vanviddånden, som hans rases eget presteskap hadde innpodet den russiske almue gjennom århundreders propaganda, i den offisielle kirke som ved summende sekter omkring denne kirkes dogmer. Kommen til makten skulde han nok ryste vanviddsånden av og etablere et samfund efter borgerlig mønster, men med teoretisk utdannede racefeller i alle ledende stillinger, alt underlagt Jehovas verdensregimente med patriarker, yppersteprester, tollfunksjonærer og skattekrevere. Men den mentalitet som var skapt ved århundreders propaganda var blitt sterkere enn Sions vise og Jehovas vidner hadde tenkt sig mulig. Da det russiske folks herskerklasse var utryddet og Lenin-Trotsky skulde sette tilrette tronstol og septer for den innvidde men ukjente verdenshersker, gjorde Stalin rent bord. [...] Og denne makt har Stalin beholdt i kraft av sin russiske mentalitet endog omgitt av fremmedes glupende racehund.

HB gjengir også den samme reiseskildring Nordlandsposten gjengir 1.10.1938: «*Glimt fra Wien idag – efter Anschluss*». (Se denne.)

³⁰⁰ *ibid.*

³⁰¹ Nyhetsbyrået Welt-Dienst samlet antisemittisk stoff verden rundt for distribusjon. Byrået var innflytelsesrikt, men er i dag i stor grad glemt. <https://www.antifainfoblatt.de/artikel/der-%C2%BBwelt-dienst%C2%AB-eine-antisemitische-nachrichtenagentur>. (Funnet 15.10.15).

³⁰² Helgelands Blad 8.3.1938: «Er Stalin russer?» (Leserbrev fra «Iakttaker».)

8. Munchenavtalen

Dunderlandsdølen

15. september skriver Dunderlandsdølen at konflikten mellom Tsjekkoslovakia og Tyskland har eskalert, til tross for at man hadde hatt tro på en fredelig utgang, og slovakere og jøder flytter nå fra Sudetlandet til Tsjekkoslovakia. Forhandlingene om en fredelig løsning har brutt sammen, og den intense spenningen minner om tiden før Første verdenskrig brøt ut.³⁰³

Uken etter skriver avisen at «*fascistgribbene*»³⁰⁴ får sin vilje idet Tsjekkoslovakia må lide Etiopias skjebne. Traktater og forsikringer fra Vestmaktene har vist seg å være virkningsløse når Hitler og Mussolini stiller sine krav. Krigsfaren er enda overhengende.³⁰⁵

I slutten av september spør Dunderlandsdølen om krigen vil bryte ut 1. oktober, da dette er datoen satt i Hitlers ultimatum.

Bøier ikke «bolsjevikene» i Praha kne for Hitlerguden i Berlin innen satte frist skal den tyske knyttneve lære dem nasikultur [sic]. Bare det ikke til slutt denne gang vil ende som sist Tyskland grep til våpen og skulde knuse de andre nasjoner med sin «pansrete neve».³⁰⁶

Avisen forteller videre at Tsjekkoslovakia har tilbakevist Hitlers krav og mobilisert hele sin armé. Tyskland vil få mange fronter å kjempe på om de angriper sin nabo i øst, og Dd spår en mer besværlig vei til Praha enn til Wien. Europa står krigsberedt.

Dunderlandsdølen spør om det fortsatt er muligheter for en fredelig løsning på den tysk-tsjekkoslovakiske konflikt, idet Mussolini har foreslått et nytt forhandlingsmøte mellom stormaktenes statsmenn i München. Mussolini ønsker muligens å unngå krig mot Vestmaktene, da dette kan gå ut over deres koloni i Øst-Afrika. Avisen tror stormaktsmøtet kan ende med en «*tuskhandel*» for å utsette en krig som ikke kan staggjes i lengden.

Nazismens natur gjør at man ikke er tilfreds med en fremforhandlet seier, men må vinne med heder og ære ved krig og blodutgytelse.³⁰⁷

En eventuell storkrig skaper også bekymring i forhold til Norges eksport, blant annet for det lokale gruveselskapet DIOC, da gruveråvarer vil komme under kontrabande.³⁰⁸

³⁰³ Dunderlandsdølen 15.9.1938: «Det er på krigspunktet.»

³⁰⁴ Dunderlandsdølen 22.9.1938: «Det går med Tsjekkoslovakia som med Etiopia; England og Frankrike firer for fascismen.»

³⁰⁵ Dunderlandsdølen 22.9.1938: «Flere om rovet.»

³⁰⁶ Dunderlandsdølen 29.9.1938: «Bryter krigen ut 1. oktober?»

³⁰⁷ Dunderlandsdølen 29.9.1938: «Mussolini som «fredsengel».»

³⁰⁸ Dunderlandsdølen 29.9.1938: «Bryter krigen ut»

Etter at Münchenavtalen er et faktum skriver Dd at Europa puster lettet ut, men at Storbritannia trolig har forspilt sin sjanse til å stanse diktaturenes fremmarsj. Det heter at freden bare skal være sikret et halvår, og Dd er overrasket at jubelen skulle stilne så raskt som den gjorde. I følge Mo-avisen oppfordrer Münchenavtalen bare videre opprustning, og det er ingen tvil om at storkrigen faktisk kommer. Avtalen er et resultat av britenes frykt, og det demokratiske Tsjekkoslovakia ble ofret for å understøtte Hitler. Dunderlandsdølen påpeker at den selv ble forhånet av borgerpressen da den gjorde oppmerksom på Chamberlains svik, og at den britiske statsministeren nå er nær ved å tilstå at løftet om langvarig fred var en nødløgn for å tilsløre hvilken skandale Münchenavtalen egentlig er. Håpet om fred svinner raskt, og Chamberlain kan glemme både fredspris og adling når krigen er et faktum.³⁰⁹ Avisen påpeker i tillegg det absurde i at noen ønsker Hitler som fredsprismottaker for å ha reddet Tsjekkoslovakia fra borgerkrig mellom tsjekkerne og sudettyskerne, da det var han som selv nøret opp under konflikten i utgangpunktet.³¹⁰

Dd nevner at A-pressen forfekter det syn at Tyskland gjennom spionasje hadde informasjon om at det i Vestmaktens regjeringer fantes vilje i til å etterkomme tyskernes betingelser. I følge Dunderlandsdølen vil disse reaksjonære elementer i Frankrike og England bli fordømt når detaljene blir kjent.³¹¹

Dunderlandsdølen tar også for seg C.J. Hambros uttalelser om at Münchenavtalen var en voldshandling, og mener han er en «*underlig politisk skrue*»³¹² da han i Norge er

konservativ og optrer alltid som motstander av sociale reformer til fordel for småkårsfolket og hevder kun storkapitalens interesser. [...] Men så snart det gjelder internasjonale spørsmål av voldsart likeoverfor de små og svake, ja, da optrer hr. Hambro som den rødeste demokrat og er ikke redd for å si voldsherrene et sannhetsord.³¹³

Dd skriver at høyrepressen retter skarp kritikk mot Hambros likefremme, sannferdige uttalelser, og ønsker ham fratatt sin lederposisjon i partiet.

Avisen ser også på det prekære flyktningsspørsmålet i Europa, og kan fortelle at 57 000 flyktninger ønsker å komme til Norge. Dd mener dette er et høyt antall, og at det er forståelig

³⁰⁹ Dunderlandsdølen 6.10.1938: «Hvis.» og 13.10.1938: «Tømmermennene.»

³¹⁰ Dunderlandsdølen 27.10.1938: «Hitler bør få fredsprisen!»

³¹¹ Dunderlandsdølen 11.10.1938: «!»

³¹² Dunderlandsdølen 20.10.1938: «Hambro i hart [sic] vær.»

³¹³ *ibid.*

at disse har «*vendt blikket mot Norden, den frie og solide oase. Demokratiets sikre klippe, frihetens og folkelykkens sted fremfor noe annet sted i verden*». ³¹⁴

Dunderlandsdølens gjengitte stoff angående Münchenavtalen gjenspeiler avisens egne. Sigurd Evensmo mener tsjekkerne ser med vantro på at Chamberlains blendverk i Munchen blir bejublet, mens Tyskland har forsterket sin stilling før den kommende storkrig. ³¹⁵ Arbeidernes pressekontor legger vekt på at jøder, tsjekkere, sosialdemokrater er kommet under nazistenes jernhæl. ³¹⁶

Dd gjengir også to artikler fra Arendal-avisen *Tiden*, der man tar opp høyrepressen og Münchenavtalen. Avisen kaller Münchenavtalen en «*voldsfred*», et produkt av Vestmaktens resignasjon, som har skapt strømmer av flyktninger, fylt konsentrasjonsleirene og truer med å «*forgifte*» Øst-Europa. Høyrepressen mener A-pressen skal drive selvsensur for sikre Norges nøytralitet, noe avisen mener er noe paradoksalt med tanke på denne avisgruppens behandling av Sovjetunionen. ³¹⁷

Nordlandsposten

24. september skriver Nordlandsposten om «*fredstragedien*»: Ikke bare ser det ut til at Chamberlains forsøk på å komme til enighet med Hitler feilet, han har også tapt prestisje ved å bryte britisk tradisjon og reise til Tyskland. Np mener Tysklands krav om Sudetlandet kan forsvares på bakgrunn av rasemessige og demokratiske faktorer, men tror ikke dette er Hitlers siste trekk. Føreren har høyere ambisjoner enn å bringe de tyske folk under riksørnen, og imøtekommenhet fra Beneš, Daladier og Chamberlain er ikke nok til å virkeliggjøre hans visjon om et mektig verdensrike. Np er redd denne stormannsgalskapen før eller senere skal ende i bittert nederlag og ydmykelser for et Tyskland som kun har støtte fra Italia.

Tsjekkoslovakia kan ikke godta flere betingelser, og om krigen bryter ut i Mellom-Europa må også Frankrike og Storbritannia gripe inn.

Avisen mener Chamberlain er blitt ufortjent kritisert på grunn av fredsvilkårene. Vilkårene var harde, men når verdensfreden står på spill må det bringes ofre. Chamberlain er i alle tilfeller ikke ansvarlig for disse, og fortjener heller ros for sine forsøk på å redde freden. Man

³¹⁴ Dunderlandsdølen 20.10.1938: «57,000 utlendinger til Norge.»

³¹⁵ Dunderlandsdølen 6.10.1938: «Den «Chamberlainske fred».» (Av Sigurd Evensmo, her oppført som arbeiderpressens utsendte medarbeider.)

³¹⁶ Dunderlandsdølen 13.10.1938: «Den nye minoritet i Central-Europa.» (Fra Arbeidernes Pressekontor.)

³¹⁷ Dunderlandsdølen 20.10.1938: «Gud hørte.» og 27.10.1938: «Det frie ord.» (Begge hentet fra *Tiden*.)

påpeker også ironien i at det er «fredsvennene» som kritiserer Chamberlain mest, og at disse trolig hadde sendt verden ut i en krig.³¹⁸

I slutten av september fremkaller Hitlers siste tale krigsfrykt og den internasjonale spenning øker. Partene er tilsynelatende uforsonlige, og Nordlandsposten ser ikke hvordan man under de rådende forhold skal kunne unngå en krig. Føreren har erklært at hans krav må innfris innen 1. oktober, ellers er hans tålmodighet slutt. Tsjekkoslovakia kan heller ikke strekke seg lenger. Hitler hadde alle muligheter til å gi verden den fredsgarantien den ønsket fra ham, men ga heller et ultimatum.

Man kan mene hva man vil om tsjekkernes opptreden mot sudettyskerne og den tsjekkiske statsdannelse, det faktum kommer man ikke forbi, at Tsjekkoslovakia er en selvstendig stat og at det er umulig for dennes myndigheter å opgi selvstendigheten uten motstand [...] Det er grenser for ettergivenhet [...].³¹⁹

Avisen fremstiller Hitler som en «malersvend» som er beruset av diktatorisk, nesten guddommelig makt over både det tyske folk og storpolitikken. Det at ett enkelt menneske bestemmer Europas skjebne er for Np en skremmende tanke.

Dagen etter skriver Np at spenningen har nådd nye høyder. Krigsfrykten har intensivert, mens håpet for fred svinner hen. Hitler har sendt Tsjekkoslovakia befaling, og hvis han ikke får sine krav innfridd vil han med makt ta det han mener tilhører Tyskland. I sitt hovmod kan han ikke motta olivengrenen hans motstandere tilbyr ham, og Np mener man må tilbake til middelalderen for å finne et enkeltmenneske med like mye makt som Hitler har i øyeblikket.

Avisen har viss forståelse for den posisjon han er kommet i, da

ingen som vil være objektiv kan være blind for den store rolle som Hitler har spilt for Tysklands gjenreisning fra et splittet og ydmyget folk til en ny, sterk verdensmakt (...).³²⁰

Det påpekes dog at denne makten har korrumpert ham. Neville Chamberlain blir fremstilt som en fredselskende gammel statsmann, hvis fredsbestrebelse vil bli møtt med sympati fra alle hold. Den britiske statsministerens moralske garanti på vegne av Storbritannia, Frankrike og Tsjekkoslovakia burde være nok for Hitler, men velger han likevel krigen ligger alt ansvar på

³¹⁸ Nordlandsposten 24.9.1938: «Fredstragedien.»

³¹⁹ Nordlandsposten 27.9.1938: «På fredsbruddets rand.»

³²⁰ Nordlandsposten 28.9.1938: «Mot Ragnarokk?»

hans skuldre.³²¹ Om man kommer frem til en rimelig løsning skal Chamberlain hylles som den fremste forkjemper for freden.³²²

30. september melder Nordlandsposten at Münchenavtalen er signert og en urolig verden vil bli forskånt for krigens redsler. Det antas at Tsjekkoslovakia vil føye seg etter stormaktenes direktiver, om enn under tvang, og at konfliktene med Ungarn og Polen også vil få en fredelig utgang. De siste dagene beskrives som et mareritt, men man håper det verste er over.

I anledning utenriksminister Kohts erklæring om Norges vilje til nøytralitet ved en eventuell storkrig, advarer Nordlandsposten mot å undergrave denne. En offisiell nøytralitetserklæring fra den norske regjering med Stortingets støtte skal naturligvis respekteres, og Koht må ikke dolkes i ryggen hjemme i Norge.³²³

Nordlandsposten gjengir deler av Halvdan Kohts foredrag om Norges utenrikspolitikk³²⁴, og det er tydelig at flere av utenriksministerens meninger sammenfaller med Nordlandspostens. Positiviteten til Norges nøytralitet og forsvar, hans uttalelser om regjeringens plikt til å verne om handelen med Spania, og ikke minst holdningen til Münchenavtalen, stemmer med synspunkt Np har uttrykt. Avisen tar også senere for seg Kohts uttalelser om den usikre tid man lever i, nødvendigheten av å stå på egne ben i en verden der man ikke kan stole på støtte fra andre land, og behovet for et adekvat forsvar i en spent og utrygg verden. Nordlandsposten skriver at de håper Koht og regjeringen «*tar konsekvensen av denne bitre erkjennelse og drar omsorg for, at vi har noget å verne oss med [...].*»³²⁵

Np skriver at kommunistavisen Arbeideren har gått til angrep på Koht, men tar ikke dette så alvorlig da kommunistene forfekter russisk politikk. Når arbeiderpartiets eget organ, Arbeiderbladet, tillater artikler som setter spørsmålsteget ved nøytralitetspolitikken, stiller imidlertid saken seg noe annerledes. Den internasjonale spenning gjør at offentlige meningsytringer kan komme under granskning, og dermed sette landet i fare. Nordlandsposten påpeker at man under de gjeldende forhold bør ytre seg med nøkternhet. Alle må gjøre sitt for å sikre streng nøytralitet utad.³²⁶

Etter at Münchenavtalen er et faktum, skriver Nordlandsposten at den store lettelsen over avspenningen har gjort at mange mener Nobels fredspris bør gå til Neville Chamberlain. Hans

³²¹ *ibid.*

³²² Nordlandsposten 29.9.1938: «Det lysner.»

³²³ Nordlandsposten 30.9.1938: «Krisen over.»

³²⁴ Nordlandsposten 31.10.1938: «Utenriksminister Koht om vår nøytralitetspolitikk.»

³²⁵ Nordlandsposten 5.11.1938: «I en ulvetid.»

³²⁶ Nordlandsposten 30.9.1938: «Norges nøytralitet.» Det oppgis for øvrig at denne artikkelen ble skrevet før avspenningen i München.

arbeid for freden har mottatt lovord fra flere hold, blant annet fra Labours Clement Attlee, men mange har også kritisert stormaktavtalen på grunn av de tap Tsjekkoslovakia har måttet lide. Np sympatiserer også med Tsjekkoslovakia, men påpeker at det trolig ikke fantes noen annen løsning. Avisen forklarer så hvordan den tsjekkiske stat oppstod som et produkt av 1. verdenskrig og seierherrenes grenseforskyvninger i Europa. Deres store feil var å inkludere områder med tyske, ungarske og polske folk i den tsjekkiske stat, folk tsjekkerne hadde stått i varierende spenningsforhold med, og de som kjempet for Tsjekkoslovakias selvstendighet var ikke fremsynte nok til å avslå. Np mener disse menns ønsker om en stor, mektig stat ble Tsjekkoslovakias bane, og det er dette Chamberlains kritikere må ha i tankene. Chamberlain blir i hjemlandet beskyldt for å drive unnfallende politikk mot Tyskland, noe som ikke er stormakten Storbritannia verdig. Kritikerne mener trusler overfor Tyskland kunne spart Tsjekkoslovakia, men Nordlandsposten innvender at Hitlers «*mentalitet*» gjør ham for uberegnelig for skremseltaktikk.³²⁷ Np nevner flere ganger at Tysklands annektering av Sudetlandet historisk sett lar seg forsvare.³²⁸

Avisen kritiserer «*de tidligere fredspalmesvingere*»³²⁹ som nå angriper og forhåner dem som reddet freden i en høyspent storpolitisk konflikt, og påpeker selvmotsigelsen i at selverklærte pasifister nå ønsker krig foran fred. De gjentar at det måtte et offer til for å redde freden og at det bare er rettferdig at minoritetene i Tsjekkoslovakia får velge sitt hjemland. Np mener det er overflødig å fortsatt kritisere og sjikanere Hitler, da de fleste allerede føler motvilje mot hans behandling av Tsjekkoslovakia, og oppfordrer heller til å gjøre det beste ut av situasjonen. Når britiske politikere benytter den samme retorikken tyskerne brukte mot Tsjekkoslovakia og Beneš, svekker det deres eget argument.

Avisen tar også opp C.J. Hambros fordømmelse av Münchenavtalen og Chamberlain, og beskriver den som både overraskende og debattvekkende. Np er enig i Hambros sympati for Tsjekkoslovakia, men mener kritikken mot Chamberlain er for hard. Det var Frankrike som hadde lovet Tsjekkoslovakia sin støtte, og det var Frankrike som inntrengende hadde bedt den britiske statsministeren sikre freden, koste hva det koste vil. Storbritannia måtte av taktiske grunner stå ved Frankrikes side, og Chamberlain mente det var hans plikt å sikre freden selv om den kostet ofre. Np prøver å forklare Hambros uttalelser ved å fremstille ham som en ivrig tilhenger av Folkeforbundet, og at det må ha vært vanskelig og bittert å se forbundet satt på

³²⁷ Nordlandsposten 4.10.1938: «Fredsprisen.»

³²⁸ Nordlandsposten 4.10.1938: «Fredsprisen.» og 13.10.1938: «Dagblad-objektivitet.»

³²⁹ Nordlandsposten 5.10.1938: «Den storpolitiske situasjon.»

sidelinjen i forbindelse med Münchenavtalen. Dessuten stod Hambro den tsjekkiske president og prominente forbundsmannen Edvard Beneš nær.³³⁰

Nordlandsposten ser også på arbeiderpressens og Dagbladets reaksjoner på Münchenavtalen. Når statsminister Nygaardsvold uttaler at han gleder seg over overenskomsten, og at resultatet av denne er en manifestasjon av fredsvilje blant verdens folk, stiller Np seg undrende til at A-pressen omtaler den samme avtalen som forræderi. Avisen spør så om det er Nygaardsvold eller kritikerne i partipressen som har rett.³³¹

Bodøavisen kritiserer også Dagbladet for å komme med påstander om Høires nazistiske innstilling, når avisen er fullt klar over at dette er uriktig. Np hevder gjennomgangsmelodien i høyreavisene har vært sympati med Tsjekkoslovakias og fordømmelse av Hitlers opptreden «*selv om begivenhetene nok kan forklares historisk*».³³² Avisen bemerker også at både Dagbladet og arbeiderpressen, som tidligere har vært svært negativt innstilt til Hambro, nå glorifiserer ham for hans skarpe kritikk av Münchenavtalen. Np gjør oppmerksom på at dette er Hambros private mening, og at denne ikke berører partipolitikken.³³³

Nordlandsposten forsvarer også sin politiske pressegruppe mot angrep fra Nordlands Fremtid. I følge Np har høyreavisene ikke uttrykt annet enn motvilje mot de europeiske diktaturene som undertrykker politisk og religiøs valgfrihet, samt ytrings- og pressefrihet. Avisen fremhever også høyreavisenes uforsonlighet mot jødeforfølgelsen og andre konsekvenser av diktaturideologiene. Det Np ønsker å komme til livs er ukultivert retorikk og hemningsløs agitasjon mot andre land og deres ledere. Tyskland benyttet denne uverdige taktikken mot Tsjekkoslovakia før Münchenavtalen, og A-pressen er i så henseende ikke i en posisjon til å kritisere, da de tar i bruk den samme typen agitasjon mot sine motstandere – en agitasjon som kan skade Norge.³³⁴

Nordlandsposten gjengir også stoff fra arkeolog og historiker Haakon Shetelig's foredrag om raseteorienes vitenskapelige verdi. Teoriene er i følge Shetelig lite fruktbare og misbrukes i propaganda for å rettferdiggjøre grove overgrep mot uskyldige mennesker. Den nordiske raseteori er vitenskapelig uholdbar, og det finnes i det hele tatt ikke rene raser i Europa. Det

³³⁰ *ibid.*

³³¹ Nordlandsposten 6.10.1938: «Hvem har rett?»

³³² Nordlandsposten 13.10.1938: «Dagblad–objektivitet.»

³³³ *ibid.*

³³⁴ Nordlandsposten 29.10.1938: «Det frie ord.»

gir heller ikke mening å anse jøder som fremmede elementer i nasjonene, da de har bidratt meget til europeisk ånd og kultur.³³⁵

Helgelands Blad

Mot slutten av september 1938 skriver HB at Tsjekkoslovakia er utsatt for et massivt press fra både Tyskland og Vestmaktene³³⁶, og spør om staten skal utslettes og «*ofres på fredens alter*».³³⁷ Spenningsnivået er høyt, og avisen mener en krig i Tsjekkoslovakia lett kan utvikle seg til en europeisk storkonflikt.³³⁸ I alle tilfeller har ikke tsjekkerne særlig innflytelse på sin egen skjebne, og landet er trolig «*dødsdømt*».³³⁹

Etter at Münchenavtalen er signert skriver HB at man ikke kan være sikker på at freden er sikret, men at man foreløpig har fått krigen på avstand. Når stormaktene enes må resten av verden føye seg.³⁴⁰ Avisen beskriver også den tsjekkiske befolknings emosjonelle reaksjon og regjeringens bitre skuffelse,

Etter at Münchenavtalen er et faktum, skriver HB at britene hyller Chamberlain, mens russerne er bitre. Tyskerne blir hilst med både begeistring og demonstrasjoner i Sudetlandet. Gleden over den fredelige løsning av konflikten blir nå etterfulgt av usikkerhet om Hitler vil holde sine løfter. Noen nyhetsbyråer har skrevet at polakkene har kommet med et ultimatum, men HB skriver at dette vel nærmest var «*et ønske hos de nu nokså lammede krigshissere*».³⁴¹ Avisen enerveres av medienes fortsatte spredning av stridslystne nyheter etter at freden i München er sikret, og mener disse kan føre til ny spenning og krigsfare hvis publikum naivt lar seg påvirke. I følge avisen går grensereguleringen i Tsjekkoslovakia ganske fredelig for seg, og at dette kan tilskrives «*følelsen av at rett og ansvar på ledende hold er rådende*».³⁴²

C.J. Hambros skarpe kritikk av Münchenavtalen får også oppmerksomhet i Helgelands Blad.

Avisen skriver:

Har man hittil kunnet sverge hver til sin partifane, viser det sig at Münchenfreden kommer til å appellere sterkere til idé-fanen. Eksempelvis kan nevnes, at mens «Morgenbladet» har lagt ut liste for dem som vil tegne sine navn med hilsen og takk til Neville Chamberlain – som tusen

³³⁵ Nordlandsposten 12.10.1938: «Ingen ren rase finnes i Europa i dag.» (hentet fra Bergen Aftenblad)

³³⁶ Helgelands Blad 24.9.1938: «Er dermed freden sikret?»

³³⁷ Helgelands Blad 24.9.1938: «Skal Tsjekkoslovakia utslettes?»

³³⁸ Helgelands Blad 27.9.1938: «Det mobiliseres – »

³³⁹ Helgelands Blad 22.9.1938: «Må tsjekkerne kapitulere?»

³⁴⁰ Helgelands Blad 1.10.1938: «Er dermed freden berget i land?»

³⁴¹ Helgelands Blad 4.10.1938: «Også Polen marsjerer inn i Tsjekkoslovakia.»

³⁴² Helgelands Blad 11.10.1938: «Nye oprørsmeldinger om Sovjet.»

har tegnet sig på – kommer bladets tidligere redaktør C.J. Hambro og bryter staven over Chamberlains fredspolitik.³⁴³

Noen dager senere skriver Helgelands Blad at Høyre ikke nekter Hambro å ha sitt eget standpunkt til Münchenavtalen, men at partiet sier seg uenig og mener han på bakgrunn av sine verv som stortingspresident og formann i utenriks- og konstitusjonskomiteen burde respektere Stortingets og regjeringens nøytralitetsprinsipp.³⁴⁴

Det er ingen tvil om at HB til syvende og sist støtter Münchenavtalen, og henviser i så henseende til de millioner tapte liv en omfattende krig kunne brakt med seg.³⁴⁵

Avisen gjengir stoff fra den reisende reporter «Wewe» og utenrikskommentator «Observator».³⁴⁶

«Wewe» skildrer i et reisebrev fra Tsjekkoslovakia stemningen i begivenhetenes sentrum. Han påpeker at det i Norge ikke har vært fokus på det faktum at mange sudettyskere lider nød og sliter med arbeidsløshet.³⁴⁷ Han mener også nazistene overdriver tsjekkiske avisers angrep på Tyskland, da disse bare har beskrevet landets fiendtlige politikk overfor jødene.

For jøder yrer det av her. Det er så mange av dem at Tsjekkoslovakia nok også snart får sitt jødeproblem å bakse med. Tross all kommunismen.³⁴⁸

I sitt reisebrev fra Tyskland skriver «Wewe» at man her ønsker fred med verden, men rettferdighet for tyskere i fremmede land.³⁴⁹

«Observator» mener en krig mellom demokratiene og diktaturene ville ha åpnet opp for Sovjetunionens planer om kommunistisk fremgang i Europa.³⁵⁰ Etter Münchenavtalen er imidlertid europeernes nervepåkjennning over, og mange tror fremtidige konflikter vil kunne løses med fredelige overenskomster. «Observator» mener det er for tidlig å si om dette kan bli

³⁴³ Helgelands Blad 8.10.1938: «Hambro bryter staven over Chamberlain.»

³⁴⁴ Helgelands Blad 13.10.1938: «Hambro og høire.»

³⁴⁵ Helgelands Blad 11.10.1938: (notis)

³⁴⁶ I følge boken *Forfattermerker i norske aviser og tidsskrifter* (1946) er «Observator» Ander Andersen Wiriks pseudonym.

³⁴⁷ Helgelands Blad 22.9.1938: «Gjennom brennpunktet i verdenspolitikken.» (Reisebrev fra «Wewe».)

³⁴⁸ Helgelands Blad 24.9.1938: «Gjennom brennpunktet.» (Reisebrev fra «Wewe».)

³⁴⁹ Helgelands Blad 8.10.1938: «Glimt fra Tyskland under krigsforberedelsene.»

³⁵⁰ Helgelands Blad 29.9.1938: «Foran kommunistisk gjennombrudd i Europa?» (Av «Observator».)

den nye realitet i verdenspolitikken, men tror stormaktene er kommet nærmere hverandre. Avtalen var et stort offer for Tsjekkoslovakia, men det gagnar ikke landet å beholde en «illojal» befolkning som sudettyskerne. Chamberlain fortjener slett ikke kritikken som har dukket opp i etterkant.

Det skal ikke lykkes noen i rettenkende menneskers øine å kaste stenk over Chamberlains fredsarbeide, som i sin storhet og sitt resultat overgår alt tidligere statsmannsarbeide i dette århundre.³⁵¹

Münchenavtalen avføder også antisemittiske konspirasjonsteorier, som en gjengitt artikkel av «P.S.»³⁵² som mener at «*overstatlige finansmakter manøvrerte med internasjonalt gull og østerriksk valuta som drev østerrikerne ut av arbeidet og inn i sultenøden*» to år i forkant av Anschluss. Tyskland og Hitler var opprinnelig ikke interessert i å annektere Østerrike eller Tsjekkoslovakia, men «*de krigsinteresserte regnet med, at noe slikt måtte til for å få tendt en ny verdensbrand, og så lanserte de tanken*». Forfatter mener arbeiderpressen skaper skrekkszenarier av tyskernes planer i redsel for at de kan «*marsjere inn i Russland, avsette Stalin og befri russerne for det jødisk-marxistiske terrorvelde*».³⁵³

³⁵¹ Helgelands Blad 6.10.1938: «Stillhet efter stormen.» (Av «Observator».)

³⁵² Muligens Peter Solheim i Hamar Stiftstidende som brukte signaturen «P.S.» (Sommerfeldt 1946: 24), men dette kan jeg ikke bekrefte.

³⁵³ Helgelands Blad 11.10.1938: «Dristige tankeeksperimenter.» (Av «P.S.».)

9. Krystallnatten

Dunderlandsdølen

Dunderlandsdølen har svært lite redaksjonelt stoff om Krystallnatten, men beskriver det som «den rene villmannsferd» der «nazistpøbelen» har mishandlet jøder, plyndret butikker og påtent synagoger. Dessuten skal jødene være fratatt alle rettigheter og satt utenfor samfunnet. 15 000 jøder skal være satt i konsentrasjonsleir.³⁵⁴ Dd mener også en ny verdenskrig kan være nært forestående, og oppfordrer arbeiderne til å kjempe for fred.³⁵⁵

I avisens gjengitte stoff fordømmes Krystallnatten som umenneskelig og middelaldersk og vekker både sinne, avsky og medlidenhet. Arbeidernes Pressekontor omtaler nazismens jødeforfølgelser som pogromer og stiller seg undrende til at det ikke gjøres noe for å stanse disse.³⁵⁶ Erling Røste i venstrebladet Nordlands Avis tar også avstand fra angrepene og beskylder den norske regjering for å ha anerkjent Franco, Hitler og Mussolini.³⁵⁷

En interessant artikkel er fra administrerende direktør i Norges Industriforbund, L.D. Aarflot, som tar for seg jødeforfølgelse gjennom tidene. Aarflot skriver at det var kirken som forfulgte jødene i middelalderen, mens det nå er Hitler, «hedendommens yppersteprest»,³⁵⁸ som leder an. Aarflot tar også for seg fordommer mot jødene og skriver:

Et folk som i to tusen år er holdt utenfor ethvert samfund med andre folkeslag blir naturligvis henvist til sig selv og kommer uvegerlig å utvikle mange særegenheter. En bebreidelse som ofte rettes mot jødene er at de ikke vil arbeide, men bare handle – og snyte sier en gjerne!³⁵⁹

Han forklarer dette med at jødene har vært utestengt fra jordbruket og har derfor måtte drive handel. Da de utfordret de kristne kremmeres levebrød ble de nødt til å søke til andre felter – og noen ganger var det kun pengeutlånernes illgjette arbeid som stod åpent for jødene.

Jødene var nok hårde kreditorer, kanskje hevnet de således noe av den urett som var begått deres eget forfulgte folk. [...] Saken er vel den at alle folk lider moralsk overlast hvis de er gjenstand for langvarig forfølgelse og undettrykkelse. [...] Sett i historiens lys finner vi [...] at

³⁵⁴ Dunderlandsdølen 17.11.1938: «Råskapen mot jødene i Tyskland.»

³⁵⁵ Dunderlandsdølen 17.11.1938: «Våpenstillstand.»

³⁵⁶ Dunderlandsdølen 10.11.1938: «Jødeforfølgelse i Tsjekkoslovakia.» (Gjennom AP.)

³⁵⁷ Dunderlandsdølen 24.11.1938: «Jødeforfølgelsene.» (Av Erling H. Røste, hentet fra Nordlands Avis.)

³⁵⁸ *ibid.*

³⁵⁹ *ibid.*

de egenskaper som mest bebreides jødene er en direkte følge av den behandling de såkalte kristne samfund har gitt dem. Tusen års forfølgelse setter spor – til begge sider.³⁶⁰

Aarflot forteller at jødene har på fornedrende vis vært isolert i løpet av sine vandringer i fortiden, men at det der hvor de ble godt behandlet viste seg at dette svært evnerike folk har bidratt stort til sivilisasjonens og kulturens berikelse. Jøder har briljert innen kunst og vitenskap, og etter at liberalismen førte til deres likestilling i vesten har mange vist seg som betydningsfulle borgere. Ser man bort fra religionen, gikk jødene også opp i de folk som tok imot dem med humanitet. Jødene er svært lojale mot sine egne, men er hederlige, lovlydige borgere som retter seg etter samfunnsordningen hvor enn de oppholder seg. Derfor er der ifølge Aarflot en «*skjebnesvanger feiltagelse og en forbrytelse å fare frem mot jødene slik som det nå skjer i Mellem-Europa under nazistisk førerskap*».³⁶¹

Nordlandsposten

I to redaksjonelle artikler får man et lite innblikk i Nordlandspostens holdninger i måneden før Krystallnatten.

7. oktober skriver Np at A-pressen og andre likesinnede aviser har forsøkt å slå mynt på Hambros refs av Münchenavtalen. Det lokale bondepartiavisen Nordland³⁶² har derimot kritisert Hambro, og Np kommenterer at

bladets tåpelige fantasier om hr. Hambros jødiske avstamning og de merkelige konklusjoner bladet trekker av denne er det unødig å gå nærmere inn på.³⁶³

Np mener Hambro har uttalt seg på privat grunnlag, og at Høire ikke er så ensrettet at det ikke kan tillate det.

Noen dager senere kritiserer Nordlandsposten igjen avisen Nordland for sine skriverier:

«I retning av jødehat ser det ut for at bladet «Nordland» går Hitler og Mussolini en hel gang. Fordi der tilfeldigvis er litt jødeblod fra slekter langt tilbake i president Hambro – i likhet med i så mange av vårt lands og andre lands beste menn – skjeldes han nu ut på det groveste fordi han har tillatt sig å hevde en annen opfatning enn den som den største del av hans parti og

³⁶⁰ *ibid.*

³⁶¹ *ibid.*

³⁶² Bondeavisen Nordland ble organ for Nasjonal Samling i 1940. (Steinar Aas i Lundestad og Karlsen 2012: 93.)

³⁶³ Nordlandsposten 7.10.1938: «Hambros sensasjon.»

sikkert de fleste også av de andre borgerlige partier har angående Müncheneravtalen, og bladet har nu også fått assistanse av Nasjonal Samlings-mannen Leif Rabben.³⁶⁴

Vi er, som vi har nevnt, ikke enig i hr. Hambros uttalelser, men derfor kal det ikke falle oss inn ikke å respektere hr. Hambros opfatning.»³⁶⁵

Np skriver videre at avisen Nordland siterer og bifaller bondepartiavisen Nationens krasse redaksjonelle angrep på Hambro, og skriver:

Vi beklager at «Nationen»s redaktør, som vi setter megen pris på har latt sig forlede til et sprog som det han her fører og som ikke ligner ham. Hvis en mann ikke skal kunne få lov til å ha sin private mening og hevde denne uten likefrem å æreskjeldes og trues med fratagelse av sine tillitshverv fordi denne mening tilfeldigvis ikke falt sammen med den en selv har i spørsmål som ligger utenfor partipolitikken, så er vi langt på vei i retning av diktaturstyret i Tyskland og Sovjetsamveldet. Hr. L. R. og «Nordland»s fantasier i forbindelse med jødespørsmålet finner vi fremdeles ingen grunn til å komme nærmere inn på.»³⁶⁶

14. november kommer Nordlandspostens første redaksjonelle artikkel i forbindelse med Krystallnatten. Avisen kaller aksjonene mot jødene like meningsløse som drapet på Vom Rath, og i begge tilfellene var det uskyldige som fikk lide.

Avisen skriver at man til nød kan forstå at mannen i gata i raseri kan reagere på denne måten som gjengjeldelse for Vom Raths attentat – særlig med tanke på den antisemittiske stemning i Tyskland. At de ansvarlige myndigheter ikke har slått ned på herjingene er imidlertid uforståelig. Det at myndighetene tvinger jødene til selv å betale erstatning for ødeleggelsene som ble påført deres eiendom, gjør situasjonen enda mer absurd. Np mener de jøder som har begått kriminelle handlinger naturligvis skal straffes, men det er rent middelaldersk å straffe en hel folkegruppe på denne måten.³⁶⁷

Det hagler av fordømmende formuleringer angående Krystallnatten. Avisen forteller om internasjonale uttrykk for harme og forskrekkelse, blant annet USAs hjemkallelse av den amerikanske ambassadør i Berlin. Selv kaller Np Krystallnatten «*et sorgens og skammens skuespill*»,³⁶⁸ men at man kanskje ikke bør dømme det tyske folk for hardt. Forfølgelsene skal ha utløst forferdelse også blant dem, men de ensrettede tyske aviser tillater ikke videreformidling av denne stemningen i landet.

³⁶⁴ Telegrafbestyrer i Bodø og sentral NS-fører i Nordland

³⁶⁵ Nordlandsposten 10.10.1938: «Naziånden.»

³⁶⁶ Nordlandsposten 10.10.1938: «Naziånden.»

³⁶⁷ Nordlandsposten 14.11.1938: «Jødeforfølgelsene i Tyskland.»

³⁶⁸ Nordlandsposten 16.11.1938: «Jødeforfølgelsene i Tyskland.»

Nordlandsposten sammenligner også angrepene på jødene med Sovjetunionens behandling av uønskede elementer. I Sovjet straffes dissidenter med døden, men det er kanskje et bedre alternativ enn de «*grusomme forfølgelser som også helt uskyldige mennesker må finne sig i bare fordi de har jødeblod i sig*». ³⁶⁹

Avisen ser også på myndighetenes forsøk på ansvarsfraskrivelse ved å beskrive herjingene som de spontane følgene av folkets hevnlust over drapet på Vom Rath, herjinger de ikke hadde mulighet til å kontrollere. Np mener de tyske styresmaktens bortforklaringer er fåfengte, da deres betydelige autoritet over befolkningen er hevet over tvil. Man også at myndighetene har en del av ansvaret for den utbredte antisemittismen i Tyskland. I alle tilfeller viser de sin delaktighet ved å straffe jødene med hårreisende sanksjoner og bøter i etterkant. Avisen kaller de tyske jødeforfølgelsene middelalderske og usiviliserte, og mener denne type maktmisbruk vitner om svakheter innen styret. Selv om avisen mener man skal holde se utenfor andre lands indre styre, kan man ikke unngå å reagere på disse «*angrep på de mest elementære menneskerettigheter og prinsipper*». ³⁷⁰

Helgelands Blad

HB har svært lite redaksjonelt stoff angående Krystallnatten. Den første nyhetsmeldingen om Krystallnatten kommer 12. november og beskrives som utløst av drapet på vom Rath.

Synagoger og jødiske butikker har vært mål for brann og plyndring. ³⁷¹

Tre dager senere skriver avisen at jødeaksjonene er «*et mørkt kapitel for lederne*». Attentatet på vom Rath

er blitt gnisten som atter har fått jødehatet til å blusse op med fornyet voldsomhet i Tyskland. Det har vært ubeskrivelige tilstander, som pøbelen har utnyttet til ytterste konsekvens. De ledende har ikke maktet, eller muligens ikke villet holde styr på den opagiterte folkemasse. ³⁷²

Avisen forteller videre at det fortsatt pågår arrestasjoner, og nye jødelover er blitt vedtatt. Krystallnattens aksjoner har også lagt en demper på begeistringene over Münchenavtalen, da man trodde denne skulle tøyde de tyske ledere. De utenlandske aviser reagerer med avsky, mens nazistene og deres presse rettferdiggjør aksjonene. ³⁷³

³⁶⁹ *ibid.*

³⁷⁰ *ibid.*

³⁷¹ Helgelands Blad 12.11.1938: «Jødefiendtlig demonstrasjon i Tyskland.»

³⁷² Helgelands Blad 15.11.1938: «Tyskland atter alene mot alle.»

³⁷³ *ibid.*

I forbindelse med Krystallnatten gjengir Helgelands Blad «Observator»s kronikk om de voldsomme jødeforfølgelsene. Artikkelen forteller at jødene har fått «*tømme lidelsens beger tilbunns*»³⁷⁴ i etniske angrep av den type man trodde var et tilbakelagt kapittel i historien. Både folket, pressen og myndighetene tok del i denne hevnaksjonen, som innebar både fysiske og juridiske angrep mot jødene. Artikkelforfatter beskriver både vandalismen og det nye lovverket som skal ramme jødernes arbeidsliv, kulturliv og sosiale liv. De skal isoleres fra den tyske befolkning og sysselsettes til tvangsarbeid, mens eventuelle erstatninger fra forsikringsselskapene skal gå til staten. Tyskland legger ikke skjul på at de vil bli kvitt jødene, og deres metoder viser at regimet mangler både barmhjertighet og diplomatisk forstand.

Det er en hård skjebne som har rammet de tyske jøder. Og helt uforstående står man overfor de legaliserte voldshandlinger som er satt iverk og som hele den civiliserte verden har reagert voldsomt overfor.³⁷⁵

³⁷⁴ Helgelands Blad 17.11.1938: «Jødene settes helt utenfor i Tyskland.» (Av «Observator». Denne artikkelen gjengis også samme dag i Nordlandsposten under tittelen «Jødernes tragedie.».)

³⁷⁵ *ibid.*

10. Utbruddet av den annen verdenskrig

Dunderlandsdølen

En uke senere skriver Dd om en sensasjonell vending i storpolitikken, idet nyheten om den uforutsette ikke-angrepspakten mellom Tyskland og Sovjetunionen nådde avisens spalter.

«Dølen» skriver at den nye utviklingen virker noe teatralisk, da Sovjetunionen fortsatt forhandler om en militærpakt med Vestmaktene. Det er en «*babelsk forvirring*».³⁷⁶

Når krigen endelig er et faktum, skriver Dd at polakkene forsvarer seg tappert mens tyskerne, som under Første verdenskrig, er «*rent desperate og tar ikke hensyn til hvilken som blir offer for deres bomber. Selv kvinner og barn skånes ikke*».³⁷⁷ Hitler har uttalt at krigen vil være avgjort etter få uker, men Dunderlandsdølen er redd disse vil utvikle seg til år. Når ilden først er tent er den ikke lett å slukke.³⁷⁸ Avisen legger frem tall over omkomne i Første verdenskrig, og ser med vantro på at verden og stormaktene ikke tok lærdom av denne katastrofen.³⁷⁹

Etter tyskernes senkning av «Athenia», skriver Dd at passasjerskipet ble torpedert og de 1400 passasjerene overlatt til sin egen skjebne. Tyskerne benytter de samme sjøkrigsmetoder som under 1. verdenskrig, og torpederingen var intet strategisk mål, men «*diktet av den rå ødeleggelseslyst som råer hos nazistene*».³⁸⁰

Dunderlandsdølen's gjengitte stoff har skarp brodd mot Tysklands nye krigseventyr.

Arbeidernes Pressekontor mener en ny Münchenavtale om Tsjekkoslovakia kanskje vil sørge for en midlertidig avspenning, men vil i neste omgang kvele Europa. Den «*brune imperialisme*»³⁸¹ må stanses med makt, da det ikke ligger i nazismens natur å underkaste seg andres diktat.³⁸² Hitler er

mannen som nå styrer verden ut i grenseløse lidelser og ulykker som kan få hele vår civilisasjon til å vakle.³⁸³

³⁷⁶ Dunderlandsdølen 24.8.1939: «Sensasjon i storpolitikken!»

³⁷⁷ Dunderlandsdølen 7.9.1939: «Det ble krig.»

³⁷⁸ Dunderlandsdølen 7.9.1938: «Hitler tør bli skuffet.»

³⁷⁹ Dunderlandsdølen 14.7.1939: «Tall som taler fra den siste verdenskrig.»

³⁸⁰ Dunderlandsdølen 7.9.1939: «De samme metoder.»

³⁸¹ Dunderlandsdølen 24.8.1939: «Mellemspill.» (Av «E.» gjennom AP. I følge boken *Forfattermerker i norske aviser og tidsskrifter* (1946) er Arbeidernes Pressekontors «E.» pseudonym for Eilert Eriksen.

³⁸² Dunderlandsdølen 7.9.1939: «KRIGEN.» (Av «E.» under «A.P.s utenrikskronikk».)

³⁸³ Dunderlandsdølen 7.9.1939: «KRIGEN.» (Av «E.» under «A.P.s utenrikskronikk».)

Nordlandsposten

Før krigsutbruddet er de redaksjonelle artiklene preget av spenning og frykt, men også av håp for at krigen skal kunne unngås. Nordlandsposten gjengir blant annet en artikkel fra Fremovers redaksjonssekretær Pedro Edvardsen, der han skriver om behovet for et forsvar, bl.a. på grunn av Narviks utsatte stilling. Np er overrasket over Fremovers innstilling, da de forsvarsinteresserte tidligere har blitt forhånt av arbeiderpartipressen når de har pekt på et slikt behov. Np skriver at artikkelen viser at «*erkjennelsen begynner å våkne også på dette hold*». ³⁸⁴

Nordlandsposten gir inntrykk av å gjennomskue tyskernes agitasjonskampanje mot polakkene som en foranledning til angrep, og skriver at man ikke lenger kan tro Hitlers fabler om rasefellesskap og rettferdighet. Avisen mener også at den tysk-sovjetiske ikke-angrepsavtale gjør et tysk angrep mer sannsynlig, da Tyskland får ryggen fri og Polen blir omringet. Hitlers diplomatiske seier og Sovjetunionens dobbeltspill har satt verdensfreden i fare. Alt ansvar ligger nå i den tyske førerens hender. ³⁸⁵ Np nevner at man etter Münchenavtalen hadde tiltro til at Hitler ville overholde sine løfter, men at man i etterkant skulle få erfare hva Førerens ord var verd. ³⁸⁶ Man ikke kan håpe på at freden skal reddes denne gangen, da de berørte landene mobiliserer og faren for en vidtfavnende krig, en «*verdenskatastrofe av uhyggelige dimensjoner*» ³⁸⁷ er overhengende. Selv om mange trodde vestmaktene ville vike for Tysklands krav, akter de å støtte Polen da Hitler utvilsomt har planer om å legge flere østeuropeiske stater under seg. ³⁸⁸ Samtidig vil neppe Hitler risikere å tape prestisje ved å bøye av. Føreren sitter med makten til å forhindre en krig ingen, trolig heller ikke det tyske folk, vil ha. Avisen har imidlertid liten tro på at fredsappeller vil endre Hitlers planer. ³⁸⁹

Etter at Hitler har innkalt den britiske sendemann til samtale, øyner Np et glimt av håp i den truende storpolitiske utviklingen. Avisen spekulerer i om Hitler kan ha fått kalde føtter etter at Storbritannia har gitt uttrykk for sin urokkelige posisjon, og kanskje likevel er åpen for forhandlinger. ³⁹⁰ Verden «*svever mellom håp og frykt*» ³⁹¹, og håpet svinner med utenrikstelegrammene. Avisen gjør det igjen klart at det er Hitler som i øyeblikket er herre

³⁸⁴ Nordlandsposten 17.8.1939: «Nord-Norges utsatte stilling i tilfelle krig.»

³⁸⁵ Nordlandsposten 22.8.1939: «Står vi foran krigen?»

³⁸⁶ Nordlandsposten 23.8.1939: «Nye fabler om Høire og Hambro.»

³⁸⁷ Nordlandsposten 24.8.1939: «Foran katastrofen?»

³⁸⁸ *ibid.*

³⁸⁹ Nordlandsposten 25.8.1939: «Situasjonen.»

³⁹⁰ Nordlandsposten 26.8.1939: «Et lyspunkt?»

³⁹¹ Nordlandsposten 28.8.1939: «Mellom håp og frykt.»

over krig og fred, og at fredsappellene neppe vil påvirke hans avgjørelse. Hvis Hitler ikke får sin vilje vil ragnarokket slippes løs.³⁹²

Når arbeideravisen *Sørlandet* retter skarp kritikk mot norske kommunisters ønske om å forkaste nøytraliteten til fordel for Tysklands fiender, slutter Np seg til denne, men påpeker at også folk innen Arbeiderpartiet har forfektet de samme meningene. Likevel poengteres det at det nå sikkert er enighet, også innen Arbeiderpartiet, om å gjøre alt for å holde Norge nøytralt i en kommende krig.

Uansett indre politisk meningsforskjell vil det norske folk idag stå samlet for å møte det som måtte komme. Og oppgaven må være å bevare landets fred og nøytralitet. For den oppgave må alt annet vike.³⁹³

Den siste redaksjonelle artikkel før utbruddet av Andre verdenskrig uttrykker den samme pessimisme som tidligere. Np skriver at britene trolig vil ta en krig for å stanse tyskernes ekspansjonsplaner, og ikke innlate seg på en ny Münchenavtale med en høyst upålitelig tysk fører. Storbritannia vet at konflikten ikke bare gjelder Danzig, men å sette en presedens for fremtiden: Mellomstatlige konflikter skal løses med forhandlinger, ikke trusler og vold. I denne tankegangen har de sannsynligvis hele verden utenom Tyskland med seg.

Når Hitler ennu i sin tid hadde en viss sympati for sin utenrikspolitikk så var det på grunn av slagordet om å få sine tyske landsmenn hjem til riket. Men det prinsipp har han forlenget slått en strek over. [...] Det er erobrerpolitikken som atter er satt i høisetet.³⁹⁴

Når det gjelder den tysk-sovjetiske ikke-angrepsavtale, mener *Nordlandsposten* den i grunnen ikke kommer som noen overraskelse. De to diktaturene har mye til felles og kan nok samarbeide godt. Avisen påpeker dog at avtalen må ha vært en kalddusj for Norges kommunister.³⁹⁵ De forsøker også å vise likhetene mellom Tyskland og Sovjetunionen gjennom å henvise til deres vesenslike ideologier og deres felles overbevisning om at hensikten helliger middelet, og tror samtidig at den hatske agitasjonen de har drevet mot hverandre har vært et spill for galleriet. For å illustrere dette gjengir Np en redaksjonell artikkel fra forretningsbladet *Farmand*, der den tyske nasjonalsosialismen blir satt opp mot den sovjetiske kommunismen. Her trekkes diktatur, pressesensur, en sterk stat, et

³⁹² *ibid.*

³⁹³ *Nordlandsposten* 28.8.1939: «Vår oppgave.»

³⁹⁴ *Nordlandsposten* 31.8.1939: «Situasjonen.»

³⁹⁵ *Nordlandsposten* 24.8.1939: «Foran katastrofen?»

sentraldirigert næringsliv, ensidig propaganda, forfølgelser, undertrykkelse av individets rett, mangel på rettssikkerhet og undertrykkelse av religion. I tillegg mener bladet at man nå må forstå at «vi står ved et vendepunkt i historien og at det vil få de uhyggeligste konsekvenser – økonomisk, kulturelt og for individene – hvis sosialistenes ekspansjon fortsetter».³⁹⁶ Uansett om det blir krig eller om Hitler får fritt spillerom, blir det katastrofe for Europa. Np legger til at denne artikkelen redegjør godt for situasjonen.

Nordlandsposten nevner flere ganger at ikke-angrepsavtalen gjør en storkrig mer sannsynlig³⁹⁷, og minner om at Stalin skal ha sagt at Sovjetunionens revolusjonspolitik bare kunne føres ved å dra nytte av motsetninger og kriger mellom de kapitalistiske land.³⁹⁸

1. september skriver Nordlandsposten at alle forsøk på å hindre krigen har vært nytteløse; Hitler har startet krigen under påskuddet at Polen har forkastet de tyske forhandlingsbestrebelsene og til gjengjeld begått krigerske handlinger mot Tyskland. Polen på sin side hevder Tyskland har vært aggressor. Np tror begge sider kan ha begått krenkende handlinger mot hverandre, uten at det skulle være grunn til igangsetting av krigen. Hovedsaken er uansett at krigen er et faktum; en krig som kunne vært unngått med forhandlinger, godvilje og storsinn. Nå er imidlertid de «forferdeligste muligheter [...] tilstede»³⁹⁹ da man ikke vet hvilken rekkevidde den vil få. Til syvende og sist er det Hitler og hans støttespillere som må påta seg størstedelen av skylden for krigsutbruddet. En moderne krigs grusomheter er et urimelig offer for å redde den tyske førerens prestisje. Påfølgende dag melder Np om vestmaktens proklamasjon om å komme Polen til unnsetning om ikke Tyskland trekker seg tilbake og godtar frie forhandlinger. Avisen mener dette er en krigserklæring, idet Hitler ikke under noen omstendigheter vil etterkomme disse kravene. Tyskernes påstand om å være offer for polske angrep er «oplagt absurd»⁴⁰⁰ etter opplysningene som foreligger, og mener man ikke kan bebreide vestmaktene for å satse alt de har for å stanse Hitlers rådende «røverpolitikk».⁴⁰¹ Nordlandsposten gjentar at Tysklands utenrikspolitik til dels møtte forståelse da det gjaldt å få tilbake de folk og områder som opprinnelig tilhørte Tyskland, men at alle nå forstår at det hele er en del av planen om å skape et mektig stortysk rike på andre lands bekostning. Selv om Versaillestraktaten fortjener all

³⁹⁶ Nordlandsposten 30.8.1939: «Den tysk-sovjetrussiske ikke-angrepspakt.» (Forfatter mener her både kommunistene og nasjonalsosialistene.)

³⁹⁷ Bl.a. i Nordlandsposten 22.8.1939: «Står vi foran krigen?»

³⁹⁸ Nordlandsposten 28.8.1939: «!»

³⁹⁹ Nordlandsposten 1.9.1939: «Hitler setter krigsmaskineriet igang.»

⁴⁰⁰ Nordlandsposten 2.9.1939: «Konflikten utvikler sig.»

⁴⁰¹ *ibid.*

kritikk, rettferdiggjør det ikke erobringen av suverene stater. Storbritannia går på sin side ikke inn i krigen for å ødelegge eller ekspandere, men nettopp for å stanse den type maktkamp Hitler forfekter. I tillegg forteller det meget at det er Storbritannia som har verdens goodwill på sin side.⁴⁰² Det er lite utenforstående kan gjøre fra eller til når stormaktene braker sammen, men man har i det minste rett til å ha sin egen mening om saken.

Arbeiderpartiregjeringens krigsberedskap er også et hett tema i Nps redaksjonelle artikler. Avisen reagerer sterkt på at A-pressen bejubler regjeringens framsyn, og nevner flere områder der den har sviktet: forsvarsberedskapen, den økonomiske forsvarsberedskap og brenselforsyningen. Avisen mener regjeringen burde satt i gang forberedelser på et tidligere tidspunkt, da de internasjonale spenningene lenge har innvarslet en kommende storkonflikt. Likevel berømmer høyreavisen myndighetene for å skride raskt inn når krigen først kom, og påpeker at de ikke kommer med denne kritikken for å forverre en allerede vanskelig situasjon for regjeringen. Kritikken er ifølge Np en reaksjon på det agitatoriske snakket om regjeringens forutseenhet. Igjen maner avisen til samhold, ro og tålmodighet, og mener landet skal greie seg gjennom prøvelsene.⁴⁰³ Avisen skriver senere om den manglende beredskap i forhold til brensel- og bensinforsyningen, og mener det er grunn til å sette spørsmålstegn ved myndighetenes evne til å sikre landet disse essensielle forsyninger.⁴⁰⁴

Arbeiderpartiregjeringens manglende forberedelser til krigen er også tema i polemikken mot Nordlands Fremtid. Np både forsvarer og gjentar sin kritikk av de ansvarlige myndigheter, men understreker at den kun var foranlediget av A-pressens «agitatoriske skryt»⁴⁰⁵, og ikke brakt på bane for å vanskeliggjøre regjeringens situasjon ytterligere.

Samme dag slutter Np seg gladelig til venstreavisen Nidaros' artikkel, der sistnevnte ber arbeiderpartiets agitatorer [...] søke å stemme den partipolitiske og sosialistiske tone ned. [...] Det blir mer og mer klart at den marxistiske bevegelse, socialisme og kommunisme er en like stor fare for freden som nazisme og fascisme. [...] liberalisme [...] er menneskenes håp i dag.⁴⁰⁶

⁴⁰² Nordlandsposten 4.9.1939: «Foran en ny verdenskrig.»

⁴⁰³ Nordlandsposten 8.9.1939: «Vår forberedthet.»

⁴⁰⁴ Nordlandsposten 9.9.1939: «Vår brenselforsyning og bensinen.»

⁴⁰⁵ Nordlandsposten 11.9.1939: «Et slett forsvar.»

⁴⁰⁶ Nordlandsposten 11.9.1939: «Partiagitasjon og krigen.» (Artikkel gjengitt fra Nidaros.)

Nordlandspostens ordkrig med Nordland Fremtid blusser også opp når arbeideravisen kommer med en «vitterlig løgnpåstand»⁴⁰⁷ om at norske konservative aviser har gjort seg til talsmenn for nazismen. Np mener A-pressen i økende grad benytter denne usannheten i sin agitasjon, og Nordlandsposten antyder at slike anklager fra NF er upassende under de rådende forhold.

Vi kan naturligvis ikke hindre «Nordlands Fremtid» eller andre i å gjenta sin bevisst usannferdige påstand om høireavisenes og deriblant «Nordlandsposten»s forsvar for nazismen, men en løgn blir ikke sannhet om den gjentas aldri så ofte. Men det er jo hyggelig å se, hvordan marxistavisene, de gamle begeistrede tilhengere av proletariatets diktatur, i den senere tid er blitt så varme forsvarere av demokratiet – marxismens polare motsetning. Måtte omvendelsen vare!⁴⁰⁸

5. september gjengir Np en artikkel som stemmer overens med mye av det avisen har skrevet om Norges stilling i den europeiske storkonflikten. Det påpekes at landet må regne med å sørge for seg selv og appellerer til nordmenns sterke sindighet og fredsvilje. Fokus på alle indre stridigheter må vike til fordel for bevarelsen og forsvaret av Norges felles interesser, og man mener folket

i disse tider føler [...] det sterkere og forstår det i en dypere betydning enn til daglig ellers, at alle vi som bor i dette land og tilhører vårt norske folkesamfund hører sammen – i gode og onde dager.⁴⁰⁹

Artikkelforfatter minner også om at det er folkets nasjonale plikt å opprettholde landets nøytralitet ved å unngå kraftige proklamasjoner av sympati eller antipati for de stridende parter. Innsatsen for landet krever «nasjonal solidaritet, gjensidig lojalitet, godvilje og tillit», og rasjonerings- og handelsanordninger skal selvsagt «lojalt overholdes og efterleves».⁴¹⁰

Plikt, lojalitet og enighet i landets interesse er et gjennomgående tema i artikkelen.

En annen gjengitt artikkel presenterer folkets to viktigste oppgaver i den situasjonen man er i: Å holde Norge utenfor krigen og å sørge for at dagligliv og arbeidsliv holdes i gang, selv om dette kan bli vanskelig. Det anmodes om selvbeherskelse og objektivitet i offentlige ytringer,

⁴⁰⁷ Nordlandsposten 7.9.1939: «Løgneren.»

⁴⁰⁸ Nordlandsposten 9.9.1939: «Løgnfabrikantene.»

⁴⁰⁹ Nordlandsposten 5.9.1939: «I en alvorstund.» (Denne artikkelen finnes også i Helgelands Blad samme dato under samme tittel, men i HB er denne underskrevet «B.G.».)

⁴¹⁰ *ibid.*

samt «nasjonal samfølelse, nasjonalt samarbeide, solidaritet [...] [...] ro og koldblodighet».⁴¹¹

Helgelands Blad

24. august meldes det om den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakt, og HB skriver at nyheten «*slo ned som en bombe i Storbritannia og Frankrike*»⁴¹², til tross for at flere forutså en slik overenskomst. Meldingen virket spesielt forstemmende på de som hadde håpet på en britisk-sovjetisk innkretsingspolitikk mot Tyskland. Avtalen betyr i følge Helgelands Blad en radikal omorganisering av maktstrukturene i den internasjonale storpolitikken, og avisen har sin egen fremstilling av begivenhetene:

Det ligger nærmest å utlede at det fedrelandsløse finansaristokratis – den internasjonale høyfinans's [sic] høyeste råds – hemmelige diplomati som plusselig blir framstilt på åpen scene. Forvirringen er naturligvis stor, men man hører enda lite både fra hovedkvarteret i Washington og filialene i London og Paris foreløpig, men da internasjonales hovedvåpen de siste 2000 år har vært ideologier og ordbrann, blir det sikkert mange ting å høre med det første. Det går dog neppe uten innbyrdes strid såvel i hovedkvarteret som i filialene, - en slags nutids Jerusalems forstyrrelse.⁴¹³

Dagen før krigens utbrudd skriver HB at de siste meldinger indikerer en avspenning i storpolitikken, men poengterer samtidig at det likevel ikke er grunn til å puste lettet ut.⁴¹⁴

2. september preger Hitler og hans krigserklæring forsiden av HB. Avisen beklager den nye verdenssituasjonen og mener krigserklæringen har uante konsekvenser. Avisen ber sine lesere forholde seg rolige og påpeker at landet er bedre rustet enn det var før Første verdenskrig.⁴¹⁵ Etter torpederingen av «Athenia» trykker Helgelands Blad nyhetene med sørgerand fordi det minner om den forferdelige torpederingen av sivile skip med mannskap og passasjerer fra Første verdenskrig.

Om noen dager er vi kanskje blitt herdet. Men i dag har vi sorg.⁴¹⁶

Helgelands Blads gjengitte artikler er de samme som i Nordlandsposten. Se disse.

⁴¹¹ Nordlandsposten 7.9.1939: «Vår egen stilling.» (Denne artikkelen finnes også i Helgelands Blad samme dato under samme navn.)

⁴¹² Helgelands Blad 24.8.1939: «Ny situasjon i Europa?»

⁴¹³ Helgelands Blad 24.8.1939: «Jerusalems forstyrrelse?»

⁴¹⁴ Helgelands Blad 31.8.1939: «Muligens en avspenning.»

⁴¹⁵ Helgelands Blad 2.9.1939: «Krig.»

⁴¹⁶ Helgelands Blad 5.9.1939: «Engelsk damper torpedert.» (Ekstranummer.)

11. "Altmark"-affæren og Tysklands invasjon av Norge

Dunderlandsdølen

"Altmark"-affæren

Dunderlandsdølen skriver ingen redaksjonell artikkel om "Altmark"-affæren i perioden jeg undersøkte, men gjengir to artikler som henviser til denne:

Den første artikkelen om "Altmark"-affæren kommer gjennom AP, og melder at en «*krigersk episode*» har utspilt seg i Jøssingfjorden. Det fortelles at "Altmark" prøvde å «lure» seg ned den norske kyst, men at britene intervenerte for å befri krigsfangene ombord.⁴¹⁷ Det meldes at Norge har protestert, men artikkelforfatter mener dette er fåfengt da det ikke i denne

vargti [sic] praktiserer noen rett for de små nasjoner. Nei, makt er rett nå. I allfall skulle tyskerne være de siste til å påberope seg noen folkerett.⁴¹⁸

I slutten av mars gjengir Dd en artikkel fra drammensavisen Fremtiden som den gir sin fulle tilslutning. Grunnlaget for artikkelen er utenriksminister Kohts uttalelser⁴¹⁹ i forbindelse med det han mener er urettmessige franske og britiske presseangrep mot Norge, angrep i form av beskyldninger om manglende håndhevelse av norsk nøytralitet. Fremtiden spør om det er et godt strategisk trekk av Koht å gå så hardt ut mot Vestmaktene etter "Altmark"-affæren:

Hvis vi ikke har venner blant vestmaktene, hvor skulle vi så ellers ha dem? Vi må ikke stille oss slik at vi blir venneløse i verden. Det er så at de engelske og franske presseanklager irriterer oss fordi de er urettferdige og direkte løgnaktige. Men ingen dør av ord i pressa. Det sulter og fryser ingen ihjel heller. Og det er ikke Frankrike og England som dreper våre sjøfolk og senker våre skip. Folk flest i Norge føler det slik at den makt som gjør det, er den som verst og mest har krenket både vår nøytralitet og vår rettferdighetssans. [...] Nøytrale skal vi være, men ikke slik at vi blir unøytrale mot våre egne interesser.⁴²⁰

Fremtiden mener Kohts angrep på Frankrike og England mistenkeliggjør deres intensjoner overfor Norge og retter en «*alvorlig anklage*»⁴²¹ mot disse. Avisen er redd dette kan bli

⁴¹⁷ Dunderlandsdølen 22.2.1940: «Sjølslag i Jøssingfjord.» (Gjennom AP.)

⁴¹⁸ *ibid.*

⁴¹⁹ Koht sa at det er «*berre vond vilje eller vonde planar som kan halde liv i skuldningar av dette slage og nytte dem til orsaking for inngrep imot Noreg utafør folkeretten*». (Dunderlandsdølen 28.3.1940: «Kohts angrep på Vestmaktene.» (Hentet fra Fremtiden.)

⁴²⁰ Dunderlandsdølen 28.3.1940: «Kohts angrep på Vestmaktene.» (Hentet fra Fremtiden.)

⁴²¹ *ibid.*

mistydet og misbrukt, og påpeker at også den tyske presse har kommet med uberettigede anklager mot Norge.

I samme periode ser man at Dunderlandsdølen utvilsomt har tatt stilling til Sovjetunionens diktatur. Avisen reagerer på at russisk radio forteller at det i Mo i Ranas bygdekretser samles inn penger til Finland, selv om innbyggerne i disse områdene selv sulter. Dd spør hvem av «*Stalins tro disipler*»⁴²² i lokalområder som

utfører den slags lakeitjeneste ved å sende misvisende rapporter om de økonomiske forhold i bygdekretsene? Er det for å tjene noen «judaspenger» de driver denne simple trafikk? Sådanne personer burde vært tatt ved «vingebenet» og sendt til sin herre og mester i Moskva. De kunne da få høve til å studere den russiske krigskommunisme på nært hold.⁴²³

Nordlandsposten

"Altmark"-affæren

I sin første redaksjonelle artikkel angående "Altmark"-affæren kaller Np saken en altoverskyggende hendelse der britene begikk en «*hensynsløs krenkelse av Norges nøytralitet*»⁴²⁴. Avisen uttrykker skuffelse over at det er akkurat britene som har begått dette overtrampet, da det ikke er vanlig opptreden fra den kanten: Britene hadde jo selv hevdet både å ville respektere og beskytte de små, nøytrale land. Man mener det er særlig beklagelig at krenkelsen ble utført på regjeringens eller marineledelsens ordre, og det slås fast at en eventuell forsømmelse ved undersøkelsen av "Altmark" i Bergen ikke rettferdiggjør britenes krenkelse. Hendelsen beskrives som en lei episode for norske venner av England, og avisen mener britenes feiring av affæren som en stor heltegjerning er skuffende, selv om man selvsagt kan forstå «*det følelsesmoment som i dette tilfelle spiller inn.*»⁴²⁵ Tyskland har protestert kraftig på krenkelsen, men Np har lite sympati for tyskernes standpunkt da

den tyske krigsledelse ikke nettop er den rette til å føre det store ord på folkerettens vegne etter den måte de fører krigen på tilsjøs også mot de nøytrale lands skib og sjøfolk i oplagt strid med de mest elementære folkerettsprinsipper.⁴²⁶

⁴²² Dunderlandsdølen 22.2.1940: «Lakeitjeneste for Moskva.»

⁴²³ *ibid.*

⁴²⁴ Nordlandsposten 19.2.1940: «Den truende situasjon.»

⁴²⁵ *ibid.*

⁴²⁶ *ibid.*

Når alt kommer til alt viser, ifølge Nordlandsposten, både "Altmark"-affæren og blokadekrigen at små, nøytrale lands rettigheter og interesser er av liten betydning i de stridende parters kryssild, og dette krever igjen samhold mellom de små.

Neste redaksjonelle artikkel skriver Np at man ikke kan klandre torpedobåtene eller utenriksstyret for hendelsene i Jøssingfjorden, og støtter samtidig Kohts og Hambros protester mot britenes inngripen. De nøytrale stater er i en prekær stilling, særlig Norge hvis lange kyst «*nu er blitt den viktigste krigsskueplass*». ⁴²⁷ Avisen mener utenriksstyret har gjort de de kan for å holde Norge nøytralt under disse vanskelige forhold. Den norske marine har vært neglisjert, men man kan uansett ikke forvente at lille Norge skal være i stand til å matche stormaktenes flåter. Dette viser at tyskernes krav om norsk inngripen mot britene er uberettigede. Prestisjeaspektet gjør det vanskelig for stormaktene å innrømme feilgrep, og det viser seg nok en gang at stormaktenes interesser veier tyngre enn folkeretten.

Etter at Chamberlain etter norske protester fortsatt forsvare britenes handlinger under "Altmark"-affæren, skriver Nordlandsposten at de kan forstå at statsministeren må forsvare en aksjon som ble bifalt fra myndighetenes side. Samtidig gir avisen uttrykk for at Chamberlains forsvar er lite overbevisende, og at andre uskyldige, nøytrale land vil se med uro på deres egen stilling i krigen. Np skriver at «*en kan nesten fristes til å dra den slutning, at det fra britisk side likefrem søkes et påskudd til å få trukket de nordiske land med inn i krigen på vestmaktene side*». ⁴²⁸ Avisen mener Koht har rett i at britene tidligere har godkjent regjeringens handlemåte i lignende saker, noe som gjør deres holdning til "Altmark"-affæren uvanlig og overraskende. Igjen påpeker Np at de kan forstå prestisjeaspektet og de emosjonelle sider ved redningsaksjonen, men mener det likevel er uheldig fremferd fra et land som tradisjonelt har stått på god fot med Norge. ⁴²⁹

Np uttrykker også beklagelse over vestmaktene presses provoserende mot Norge angående "Altmark"-affæren, noe avisen mener er uforståelig da denne presse på dette tidspunkt er velinformert om sakens kjensgjerninger. Nordlandsposten skriver at det er et uomtvistelig faktum norske myndigheter har opptrådt i omhyggelig samsvar med nøytralitetsbestemmelsene Storbritannia selv har godkjent, og som i tillegg var utformet for å akkomodere britenes behov. ⁴³⁰ Igjen uttrykker avisen vemod over at det er akkurat Vestmaktene som opptrer på denne måten – Vestmaktene, som hele tiden har hevdet å

⁴²⁷ Nordlandsposten 20.2.1940: «Den engelske nøytralitetskrenkelse.»

⁴²⁸ Nordlandsposten 21.2.1940: «Det britiske nøytralitetsgrep.»

⁴²⁹ *ibid.*

⁴³⁰ Nordlandsposten 26.2.1940: «"Altmark"-affæren»

utkjempet krigen for å gjenopprette respekten for lov og rett og internasjonale avtaler, og igjen understrekes at man har forståelse for det følelsesmessige aspektet ved bergingen av 300 briter. Det man ikke har forståelse for er angrepene mot den norske regjering og måten hvorpå vestmaktene forsvare krenkelsene. De norske nøytralitetsbestemmelser passer ikke lenger britene, og dette har vakt bekymring i andre nøytrale land. Håpet er at vestmaktens fremgangsmåte skal endres etter den siste «*helt overbevisende*» note fra det norske utenriksdepartement til de britiske myndigheter, og om dette ikke resulterer i en erkjennelse av uberettiget kritikk, vil muligens en domsavsigelse fra Haag være den beste løsningen. Saken «*må ikke få lov til lenger å forgifte forholdet mellom de to sjøfartsland på begge sider av Nordsjøen, som har så mange interesser felles*».⁴³¹

23. februar gjengir Np en anonym kommentar de mener dekker både avisens og de nøytrale lands syn på denne «*pinlige affære*».⁴³² Kommentatoren fremstiller britenes forsvar for sine handlinger i Jøssingfjorden fullstendig i strid med folkeretten. Britene var åpenbart innforstått med at dette, da de først etterkom de norske vaktskipenes protester. Det mest graverende ved affæren er at ordren ble gitt fra den britiske regjering – krenkelsen ble begått med vitende og vilje, uten hensyntagen til folkeretten. Etter "Altmark"-affæren synes det som at Storbritannia følger Tysklands prinsipp om at makt er rett, og det er dette som i følge kommentatoren er det nordmenn reagerer mest på. Krigen ser ut til å ramme de nøytrale like mye som de stridende, men «*hvad hjelper protester i disse ulvetider?*»⁴³³

Helgelands Blad

"Altmark"-affæren

20. februar meldes det om en «*kjedelig affære*» i Jøssingfjord som innebærer en «*grov krenking av den norske nøytralitet*».⁴³⁴ Artikkelen beskriver hendelsene og legger skyldene på britene som begikk denne overtredelsen i nøytralt norsk farvann.

To dager senere skriver avisen at det er skuffende at England som

fører krigen i folkerettens navn, begår et så flagrant nøytralitetsbrudd som å begå en krigshandling langt inne på norsk område.⁴³⁵

⁴³¹ *ibid.*

⁴³² Nordlandsposten 23.2.1940: «Norge i krigssonen.»

⁴³³ *ibid.*

⁴³⁴ Helgelands Blad 20.2.1940: «Brutal krenking av den norske nøytralitet.»

⁴³⁵ Helgelands Blad 22.2.1940: «Krigsgnistene breer seg over hele Europa.»

Avisen gjengir også en artikkel som kritiserer Chamberlains angrep på Norge etter "Altmark"-affæren. Den britiske statsminister beklager ikke hendelsen og mener Norge må påta seg skylden for at britene i det hele tatt var nødt til å gripe inn. Forfatter har likevel tro på at britenes rettferdighetssans etterhvert vil gjøre seg gjeldene, og påpeker samtidig tyskernes daglige overgrep mot vår nøytrale skipsfart og den brutale krigsførsel mot våre ubevæpnede sjømenn.⁴³⁶

Tysklands invasjon av Norge

Dunderlandsdølen

22. februar publiseres Chamberlains uttalelse om den tiltakende fare de skandinaviske lands nøytralitet befinner seg i, og Dunderlandsdølen mener denne gir indikerer at Norge før eller senere vil bli tvunget med i krigen.⁴³⁷

I slutten av mars ser «Dølen» på et eventuelt nordisk forsvarsforbund, og mener det er grunn til å vurdere behovet for dette. Den tysk-sovjetiske ikke-angrepsavtale er en naturlig katalysator for en slik allianse, da denne viser hvilken utsatt stilling de små demokratiske stater befinner seg i når «*de imperialistiske stormaktene er ute på rov*».⁴³⁸ Ingen i Skandinavia ønsker i følge avisen en revansjekrig mot Sovjetunionen, men å koordinere forsvarsstyrkene for å sikre landenes nøytralitet og selvstendighet. Dessuten påpekes det at selvstendighet er essensielt for sosialismens samfunnsmisjon.

Det brutale overfallet på Finland og andre hendinger de siste månene [sic] har vist at faren for overgrep mot ett eller flere av våre land stadig er tilstede, og det ville være tåpelig å tru at denne faren er over nå.⁴³⁹

11. april kommer nyheten om tyskernes invasjon av Norge, og Dd melder at angrepet trolig har vært planlagt lang tid i forveien. Avisen mener også at nazistene sannsynligvis har hatt kollaboratører både i Danmark og Norge.⁴⁴⁰

Det fortelles senere at den tyske sendemanns krav til konge og regjering skulle gjøre Norge til et lydrike under Tyskland, og før myndighetene fikk mulighet til å avslå disse begynte

⁴³⁶ Helgelands Blad 24.2.1940: «En beklagelig holdning.» (Av «B.G.»)

⁴³⁷ Dunderlandsdølen 22.2.1940: «Norges og Sveriges nøytralitet i fare?»

⁴³⁸ Dunderlandsdølen 28.3.1940: «Nordisk forsvarsforbund.»

⁴³⁹ *ibid.*

⁴⁴⁰ Dunderlandsdølen 11.4.1940: «Norge er inndratt i storkrigen.»

bombingen av landet.⁴⁴¹ Tyskerne har angrepet Norge på en «*snikmorderaktig*»⁴⁴² måte, men Dd er ikke i tvil om at nordmennene, med de alliertes hjelp, vil fordrive tyskerne fra landet.⁴⁴³ Dunderlandsdølen forteller at tyskerne har forsøkt å sette en stopper for evakueringen av Narvik for å hindre at britene i å bombe byen. Avisen mener de nazistiske «*blodhunder*»⁴⁴⁴ opptrer med utpreget feighet når de går i dekning bak Narviks forsvarsløse sivilbefolkning. Angrepet på Nybergsund fremprovoserer Dds omtale av nazistene som «*barbarer*»⁴⁴⁵ hvis grusomme fremferd mot befolkningen førte til hjerteskjærende episoder.

"Dølen" skriver også om Quislings bedrifter «*under Hakekorsets beskyttelse*»⁴⁴⁶, og uttrykker forbauselse over at Mos tidligere ordfører Ragnvald Hvoslef⁴⁴⁷ er en av hans utvalgte statsråder. To dager senere dementeres imidlertid denne meldingen om Hvoslef, og Dd legger samtidig til at også andre utnevnte ministre skal ha takket nei til «*hr. «usling»s* regjering».⁴⁴⁸ I midten av april melder Dd at Quislings «eventyrregjering» er gått av, og avisen mener dette er rimelig da han er blitt avvist av sine utnevnte ministre og tyskerne innså at denne «*tyske lakei og landsforræder*»⁴⁴⁹ ikke nyter den minste tillit hos folket.

I forbindelse med en flyalarm på Mo, skriver lokalavisen Dunderlandsdølen at det oppstod panikk hos flere innbyggere. Avisen maner til ro og besinnelse, og mener det er fåfengt å reagere med hysteri.⁴⁵⁰ I sitt ekstrasnummer 13. april skriver Dd også om evakueringen av Mo, men mener bombing av byen er usannsynlig da den ikke er i besittelse av militære eller strategiske luftmål.

Tyskerne har neppe så god råd på sprengstoff at de ofrer bomber som koster flere tusen kroner uten at det har en viss hensikt i deres store mål: Underkuelse a hele nasjonen. Om heile Mo og flere lignende steder ble utslettet ved bombefly vil ikke dette ha noen betydning for erobringen

⁴⁴¹ Dunderlandsdølen 18.4.1940: «Norge skulle bli et lydrike under Hitler.»

⁴⁴² Dunderlandsdølen 18.4.1940: «Det tyske slagskip «Deutschland» jaget på grunn.»

⁴⁴³ Dunderlandsdølen 18.4.1940: «Hjelpe fra utlandet kommer.»

⁴⁴⁴ Dunderlandsdølen 25.4.1940: «Tyskerne skjuler seg bak sivilbefolkningen.»

⁴⁴⁵ Dunderlandsdølen 25.4.1940: «Da barbarene ødela Nybergsund.»

⁴⁴⁶ Dunderlandsdølen 11.4.1940: «Quisling regjerer i Oslo.»

⁴⁴⁷ Ragnvald Hvoslef var offiser og NS-politiker som først takket nei til Quislings tilbud om en plass okkupasjonsregjeringen. Han kjempet på de norske myndigheters side til 1941, da han forsontes med Quisling og fikk stilling som politipresident i Kirkenes og leder for NS' Inspeksjons Avdeling. (https://nbl.sn.l.no/Ragnvald_Hvoslef).

⁴⁴⁸ Dunderlandsdølen 13.4.1940: «Oberst Hvoslefs [sic] ikke med Quisling.»

⁴⁴⁹ Dunderlandsdølen 18.4.1940: «Quislings eventyrregjering gått av.»

⁴⁵⁰ Dunderlandsdølen 11.4.1940: «Flyalarm på Mo idag.»

av heile Norge. Vi tror således at beboerne gjør rettest i å ta situasjonen med ro og fattning [sic].⁴⁵¹

Nordlandsposten

Np retter i slutten av mars igjen oppmerksomheten mot nøytralitetskrenkelser mot Norge, og skriver at den britiske presses reagerer på norske protester ved å sikte til tyskernes nådeløse krigsførsel mot norsk sjøfart.⁴⁵² Frankrikes og Storbritannias press på Norge på grunn av tyskernes malmtransport nedover norskekysten er nedslående og nesten skremmende, og avisen frykter Vestmaktene selv vil begynne å patruljere området.⁴⁵³

Np er svært opptatt av forsvarsspørsmålet i denne perioden og påpeker at Høyres ønske om større forsvarsbudsjett ikke er del av en partipolitisk agenda, men en dyp og ekte bekymring for Norges stilling i en verden i krig.⁴⁵⁴ Avisen kritiserer også Dagbladet for å «*gnåle videre på de gamle toner, pasifismens, selvopgivelsens, «hvad kan det nytte»-melodi*». ⁴⁵⁵ Dagbladet har i følge Np advart mot norsk opprustning og er mot et nordisk forsvarsforbund. Bodøavisen tar ikke standpunkt til et slikt forbund, men spør Dagbladet og Venstre om de i sin militære defaitisme virkelig tror Norge står bedre rustet utenfor en militær allianse.⁴⁵⁶

Næringsmiddelberedskapen er også av interesse før 9. april, og Np skriver at flere tusen jordbruksarbeidere streiker. Avisen mener dette er et tegn på at nordmenn har feil innstilling når noe slikt kan skje i den tilspissede situasjonen landet er i. Np har en «*beklemmende følelse av at det norske folk trenger en vekker. Og det er adskillig som tyder på at vi kan få den – før noen aner og tror*». ⁴⁵⁷

8. april skriver Np om britenes mineutlegging i Vestfjorden, noe de ser på som et tegn på at Norge nå virkelig er i faresonen. Meldingen om britenes bedrifter «*kom som et slag*»⁴⁵⁸, selv om det på grunn av den siste tidens hendelser ikke kom helt uventet. Avisen karakteriserer hendelsen som et grovt overtramp mot Norges nøytralitet, og mener det kan være farlig for landet ikke å protestere mot dette. Klagene mot Norges håndhevelse av nøytraliteten har den

⁴⁵¹ Dunderlandsdølen 13.4.1940: «Evakueringen her på Mo.»

⁴⁵² Nordlandsposten 30.3.1940: «Nøytralitetskrenkelse.»

⁴⁵³ Nordlandsposten 3.4.1940: «Malmutførselen.»

⁴⁵⁴ Nordlandsposten 1.4.1940: «Partipolitiske spekulasjoner i «Arbeiderbladet».»

⁴⁵⁵ Nordlandsposten 3.4.1940: «Melodien er funnet igjen.»

⁴⁵⁶ *ibid.*

⁴⁵⁷ Nordlandsposten 4.4.1940: «Trenger det norske folk en vekker?»

⁴⁵⁸ Nordlandsposten 8.4.1940: «Miner i Vestfjorden.»

siste tiden stilnet, da myndighetene har bevist at de har oppfylt sine plikter. Nordlandsposten skriver at det da er

nedslående at de alliertes innstillig overfor de små nøytrale stater, skal bli avslørt slik som de nu er blitt. Da de måtte gi op å påvise noen unøitral handling fra Norges side, tar de sig uten videre til rette.⁴⁵⁹

Britene har meldt at de aldri vil benytte tyskernes brutale metoder, noe Np mener er underlig, da mineutleggingen er et eksempel på både «*brutal maktanvendelse og hensynsløs rettskrenkelse*».⁴⁶⁰

I sin første redaksjonelle artikkel etter tyskernes invasjon, skriver Nordlandsposten at de forstår den tyske invasjonen som et umiddelbart svar på britenes mineutlegging. Likevel skriver avisen at den tyske aksjonen trolig var godt planlagt. Selv om britenes mineutlegging dagen i forveien viste vestmaktene er et grovt overtramp både mot folkeretten og små nasjoners rettigheter, blir dette stilt i skyggen av det barbariske tyske overfallet på Norge. Np beskriver den tyske invasjonen som en «*uoverskuelig ulykke som har rammet oss*»⁴⁶¹, men oppfordrer til samhold og innsats:

Uten å nøle vil enhver våbenfør nordmann stille sig under fanene til forsvar for vårt dyreste eie: Vår frihet, vår selvstendighet, våre hjem, vårt land. La fortidens forsømmelser være glemt. La oss alle stå samlet. La oss alle gjøre det vi makter og kanhende kan vi komme gjennom disse ulykkens tider med noe av det som har verd her i livet i behold.»⁴⁶²

Dagene like etter invasjonen forklarer Np at de ikke har mye å melde om situasjonen i Norge, da rikskringkastingen og rikstelefonen er under sensur.⁴⁶³ Avisen har vansker med å skaffe seg pålitelige nyhetsmeldinger, da disse ofte må hentes via omveier som gjør dem åpen for påvirkning. Avisen kan fortelle at i følge meldingene var den «*uhyggelig brutale tyske krigerske aksjon*»⁴⁶⁴ mot Norge og Danmark planlagt lenge før vestmaktene mineutlegging, en situasjon som ble tyskernes alibi. Np har ingen forståelse for tyskernes fremtreden mot de skandinaviske land, da det er vestmaktene som burde være deres fremste mål på bakgrunn av blokadekrigen. Hvorfor kom tyskernes straffetiltak overfor vestmaktene i form av et angrep

⁴⁵⁹ *ibid.*

⁴⁶⁰ *ibid.*

⁴⁶¹ Nordlandsposten 9.4.1940: «Norge i krig.»

⁴⁶² *ibid.*

⁴⁶³ Nordlandsposten 10.4.1940: «Situasjonen.»

⁴⁶⁴ Nordlandsposten 11.4.1940: «Stillingen.»

mot Danmark og Norge? Det nevnes at norske aviser kritiserer britenes opptreden mot de nøytrale, og Np gjør oppmerksom på at

Tysklands opptreden både ved sine overfall og senkninger tilsjøs hvorved så mange norske og andre nøytrale lands skib er sendt til bunns med tap av hundrevis av uskyldige menneskeliv, står allikevel i en klasse for seg selv [...]. [...] Tysklands siste krigerske aksjon mot de to uskyldige nordiske land er det vanskelig å finne uttrykk sterke nok til å karakterisere.⁴⁶⁵

Fra stormaktenes synsvinkel kan man forstå en kynisk krigsførsel som denne, men det tar seg dårlig ut at partene påstår de kjemper for de nøytrales interesser.⁴⁶⁶ Avisen kontrasterer også keiser Wilhelms hjelp til Ålesund etter brannen i 1904 mot Hitlers angrep på Norge, og mener Tysklands har mistet mange norske venner etter 9. april.⁴⁶⁷

Np melder om henrettelser av nordmenn som har kjempet mot nazistene, og gjentar samtidig at Norge ikke under noen omstendigheter kan klandres for tyskernes overfall. Avisen sammenligner også dette angrepet på Norge med Sovjetunionens angrep på Finland – bombingen av forsvarsløse byer «*efter de beste russiske mønstre*», propagandafremstøt over kringkastingen og opprettelsen av en marionettregjering av samme type som Kuusinen-regjeringen.⁴⁶⁸ Nordlandsposten mener man skulle kunnet vente bedre fra

et gammelt kulturfolk som det tyske, som altid [sic] har levet i vennskapelig og livlig åndelig og merkantil forbindelse med vårt land. Men dette er vel en prøve på den nye nazikultur. De viser sig atter der hvor meget den har tilfelles med den russiske bolsjevisme i sine uttrykksformer.⁴⁶⁹

Neste dag kritiserer Nordlandsposten Quislings regjering, og mener at uansett hvilken innstilling man har til regjeringsspørsmålet er det en selvfølge at i et «*konstitusjonelt og parlamentarisk styrt land som Norge kan det ikke tenkes en ansvarlig regjering som ikke er utnevnt av kongen i statsråd og godkjent av stortinget*».⁴⁷⁰ Quislings kuppregjering vil utvilsomt feile så lenge Norge er fritt. Np nevner igjen at man alltid kan beklage at en samlingsregjering ikke ble opprettet før 9. april, men oppfordrer nå folket til å samle seg om den lovlige regjering. Et samstemmig folk må konsentrere all styrke om å sikre Norges frihet.

⁴⁶⁵ *ibid.*

⁴⁶⁶ Nordlandsposten 10.4.1940: «Situasjonen.»

⁴⁶⁷ Nordlandsposten 11.4.1940: «Stillingen.»

⁴⁶⁸ Nordlandsposten 12.4.1940: «I Moskvas spor.»

⁴⁶⁹ *ibid.*

⁴⁷⁰ Nordlandsposten 11.4.1940: Den *norske* Kuusinen-regjering.»

Partikonfliktene må stilne, og det må «*vises i handling at Norge er ett folk*».⁴⁷¹ Avisen sammenligner Quisling-regjeringen med Finlands Kuusinen-regjering, og mener man kanskje kunne forvente dette fra Quislings side, men at det er «*synd på de ellers bra folk [...] som hadde latt seg lokke med på affæren*».⁴⁷² Disse burde visst bedre enn å fare frem på denne måten i Norge.

Bodø-avisens syn på Nasjonal Samling før krigen kommer også frem i artikkelen:

Det har i vårt demokratiske land alltid vært den frieste adgang til å hevde sine meninger.

Denne rett har bl.a. også våre norske nasjonalsosialister, Nasjonal Samling, hatt, hvad partiet da heller ikke har unnlatt å benytte sig av i fullt mon [sic]. Men de fleste har vel gått ut fra, at de i kampen for sitt syn har villet holde sig innenfor vår konstitusjons ramme og fremmet det ved parlamentariske midler. Dannelsen av Quislingregjeringen har vist at dette ikke riktig.⁴⁷³

Np legger til at den som går tyskernes ærend mot Norge selv er ansvarlig for sitt stempel som forræder og må avfinne seg med å bli dømt på dette grunnlag. Avisen gleder seg imidlertid over at den bedrøvelige situasjonen har drevet frem en folkelig samling om forsvaret og Norges frihet. Det viser seg i både ord og handling at «*det nasjonale instinkt i vårt land allikevel er i behold*»⁴⁷⁴, og nevner at dette ikke minst viser seg fra Arbeiderpartiets side. Np uttrykker også glede over de norske styrkers innsats mot tyskerne, og mener dette gir tro på et positivt utfall av striden. Avisen tror folket gleder seg over hva det beskjedne norske forsvaret utretter – et forsvar som i øyeblikket hindrer en tysk erobring av landet – og håper dette betyr en økt enighet om å vedlikeholde forsvaret i fremtiden. Like farlige som de norske nasjonalsosialister er de «*som åpent har forkynt selvopgivelsens lære, og hevdet det nytteløse i å holde et skikkelig landsforsvar*».⁴⁷⁵

Quislings regjering skal ha vært planlagt i samarbeid med den tyske ledelsen i forkant av 9. april, og det forklares at flere menn⁴⁷⁶ som var tiltenkt ministerposter har avslått disse. Avisen spekulerer i om disse mennene ikke har vært informert om samarbeidet med tyskerne og slik ble lurt opp i stry av Quisling. Np uttrykker tilfredshet med at NS-regjeringen ser ut til å ha kollapset, og forhåner Quislings påstand om at grunnloven⁴⁷⁷ legitimerer hans statskupp.⁴⁷⁸

⁴⁷¹ *ibid.*

⁴⁷² *ibid.*

⁴⁷³ *ibid.*

⁴⁷⁴ Nordlandsposten 12.4.1940: «En virkelig Nasjonal Samling.»

⁴⁷⁵ *ibid.*

⁴⁷⁶ Her nevnes Jonas Lie, Rangvald Hvoslef, Ernst Schanche (trolig Ragnar Schanche) og Frederik Prytz.

⁴⁷⁷ Quisling henviser til paragraf 41 i grunnloven: «*Er kongen fraværende fra riket uten å være i felt, eller er han så syk at han ikke kan ivareta regjeringen, skal den som er nærmest arveberettiget til tronen, forestå regjeringen som kongemaktens midlertidige utøver, så fremt han eller hun har oppnådd den for kongen fastsatte*

De meldinger avisen har fått inn viser at det har vært flere «forredere» i landet, både fra kommunistisk og nazistisk side. Dessuten ser det ut til at tyskerne kan ha hatt hjelpere blant norske offiserer, menn hvis handlinger ikke kan beskrives som annet enn forræderi. Np gjør imidlertid oppmerksom på at meldingene kan være uriktige, og at man ikke kan dømme før man har hørt begge sider av saken. Er meldingene riktige «*kan imidlertid ingen dom være streng nok*». ⁴⁷⁹

I følge avisen var et «*dolkestøt i ryggen av en håndfull forrædere av norsk ætt*» ⁴⁸⁰ det mest tragiske aspektet ved krigen, og mener det er vanskelig å vite hvor mange det er snakk om. Likevel er Vidkun Quislings skyld udiskutabel, og «*judasstemplet*» vil for all fremtid være ham tilknyttet. Det finnes knapt noe mer nederdrettig enn landssvik når krisen inntreffer. ⁴⁸¹

Avisen gleder seg likevel over at nordmenn fra alle samfunnslag står sammen for å yte sitt for landets frihet, og uttrykker igjen forbauselse over det forsvaret har oppnådd mot «*de inntrengende fremmede voldsmenn*» ⁴⁸², til tross for mangler i bemanning og utstyr. Det påpekes likevel at vestmaktenes, og i særdeleshet britenes, hjelp har vært av avgjørende betydning. Avisen mener nordmenn må ta lærdom av det som hender, selv om det er en dyrekjøpt lærepenge, og innse at det lønner seg å gjøre motstand mot en angriper. Det rettes også fokus mot det som ble forsømt før krigen:

Hadde våre ansvarlige myndigheter sørget for å holde vårt forsvar oppe og ajour [...] vilde vi sannsynligvis ikke ha risikert det overfall vi nu er utsatt for og vilde under alle omstendigheter ha stått uendelig meget sterkere overfor innbrytende fiender.

Men det er ikke for å drøfte skylden for det som er forsømt at vi nevner dette her. [...] Skylden er for såvidt hele folkets, velgernes og de valgte representanter og ansvarlige myndigheters som har sett for sangvinsk og lyseblått op forsværsspørsmålet, selvfølgelig i de fleste tilfeller i god tro. ⁴⁸³

Nordlandsposten ser også med forvirring og forferdelse på at Agdenes festning skal ha blitt overgitt til tyskerne på grunn av mangel på ammunisjon, og mener det høres ut som oppspinn. Avisen mener det behøves en utførlig gransking av ansvar og skyld når landet igjen er fritt.

myndighetsalder. I motsatt fall forestår statsrådet bestyrelsen av riket.» (Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17>) (dato 29.7.15, lag ordentlig referanse)

⁴⁷⁸ Nordlandsposten 13.4.1940: «Den Quislingske eventyrregjering.»

⁴⁷⁹ Nordlandsposten 15.4.1940: «Alt for Norge.»

⁴⁸⁰ Nordlandsposten 23.4.1940: «Hitler-overfallet på Norge igjen.»

⁴⁸¹ *ibid.*

⁴⁸² Nordlandsposten 15.4.1940: «Alt for Norge.»

⁴⁸³ *Ibid.*

Det vil være hjerteskjærende om de som forsvarer landet ofrer liv og lemmer forgjeves fordi de som hadde ansvaret sviktet. Over dem «*kan dommen ikke bli hård nok*».⁴⁸⁴

Neste dag fremhever Np igjen det positive i en ellers dyster situasjon, nemlig «*den enighet og forsvarsvilje alle er besjelet av*», og påpeker igjen at det i Norge ikke lenger finnes «*partier, klasser og stender, bare nordmenn*».⁴⁸⁵ Det uttrykkes også optimisme i forhold til krigens utfall, da den kritiske fase forhåpentligvis er over, og man kan få organisert det norske forsvaret. Norge må nå samarbeide med Vestmaktene til tross for myndighetenes opprinnelige ønske om å holde landet nøytralt. Avisen melder også om at norske tropper er blitt internert av svenske grensevakter, og mener det er leit at slikt kan hende, men at deres nøytrale stilling muligens har tvunget svenskene til å handle på denne måten. Likevel håper man at svenske frivillige skal komme og kjempe for Norge.

To av Nordlandspostens redaksjonelle artikler uttrykker særdeles sterke synspunkter på tyskernes angrep på Norge:

Np viderefremidler finansdepartementets appell til folket om å fortsette å betale sine skatter så landets økonomi kan gå rundt. Np oppfordrer alle til å vise seg som en «*god nordmann*»⁴⁸⁶ og etterkomme finansdepartementets anmodning.

Videre skriver avisen:

Ikke én nordmann tror på de hitlerske løgnene om beskyttelse. Det er en brutal uforskammethet og en avskyelig uærlighet som først til sist preger den hensynsløse og gemene propaganda som de Hitler-kontrollerte kringkastingsstasjonene spyr ut i eteren døgnet rundt. Men heldigvis finnes det ingen nordmann som fester lit til sludderet. Men skal vi makte å fri oss fra den tyske pest, for nazisinnsykdommen, for det åndsformørkede tyranniet, så må vi skaffe staten penger til å føre krigen til ende.⁴⁸⁷

Dagen etter skriver avisen:

I 10 dager har nu Hitler og hans umennesker herjet vårt fedreland. I 10 dager har Hitlers horder gått frem med mord og brand. En brutalitet uten sidestykke i historien er vist av en overmektig stormakt overfor en av Europas minste og minst krigsforberedte nasjoner.

⁴⁸⁴ Nordlandsposten 17.4.1940: «Agdenes»

⁴⁸⁵ Nordlandsposten 18.4.1940: «Ett folk.»

⁴⁸⁶ Nordlandsposten 18.4.1940: «Krigen koster penger.»

⁴⁸⁷ *ibid.*

Åpningen av overfallet på Narvik vil for all ettertid stå som en skamplett som aldri kan vaskes av selv når den vanvittige Hitler og hans brutale voldsstyre er styrtet i grus.⁴⁸⁸

Np skriver at tyskerne «uten å vise gnist av menneskelighet» angrep norske skip i Narvik, og de norske sjøfolk ble «snikmyrdet, massemyrdet».⁴⁸⁹

Artikkelen fortsetter:

Den kamp vi nu fører er ikke bare en kamp for vår egen frihet. Det er en kamp for menneskeheten, for kulturen. Får Hitler og hans folk herje videre som de hittil har gjort [...] er det intet håp for menneskehetens fremtid. Det hele må da ende i kaos. Verden blir en blanding av sinnssykeasyll og mørkt fengsel. (...) vi må og skal seire. Ennu står flere kulturland utenfor kampen. Det må forundre enhver som kan tenke klart. Deres uavhengighet er kanskje ikke truet i øieblikket. Men ser da ikke alle at skal menneskeheten fortsatt bestå som mennesker, da må udyret dø. Hitler har fødselsdag i morgen. La ikke hans sinnssyke systems dødsdag være for langt borte.⁴⁹⁰

Np påpeker at da Hitler holdt seg innenfor Tyskland og kjempet for landets «*naturlige gamle grenser*» hadde han sympati fra flere hold – dette var «*et arbeide det stod respekt av.*»⁴⁹¹

Hadde Hitler etter Münchenavtalen ville han «*for ettertiden kanskje være blitt stående som Tysklands frelser i en kritisk tid.*»⁴⁹² Nå er han imidlertid verdens mest hatede mann.

Bodøavisen mener det tyske folk også er ansvarlig for verdenskrigen og gjort Tyskland til et foraktet og fryktet land. Folket hat grunn til å være takknemlig for Hitlers gjenreisningsarbeid i Tyskland, da landet behøvde en «*hensynsløs leder og organisatorisk kraft*»⁴⁹³. Da Førerens maktbegjær spant ut av kontroll og utgjorde en fare for hele Europa, burde folket holdt ham i tømme. Avisen har vanskeligheter med å forstå at det forstandige, livskraftige tyske folk har latt seg forhekse av Hitlers stormannsgale floskler. At han er en «*genial agitator og propagandaorganisasor*»⁴⁹⁴ kan kanskje være en unnskyldning for det tyske folk, men på dette tidspunkt burde det ha fått øynene opp for det farlige krigseventyret han bringer både Tyskland og resten av verden ut på.

⁴⁸⁸ Nordlandsposten 19.4.1940: «Død over Hitler-systemet.»

⁴⁸⁹ *ibid.*

⁴⁹⁰ *ibid.*

⁴⁹¹ Nordlandsposten 20.4.1940: «Hitlers fødselsdag.»

⁴⁹² Nordlandsposten 22.4.1940: «Hitler-overfallet på Norge.»

⁴⁹³ Nordlandsposten 24.4.1940: «Medskyld?»

⁴⁹⁴ *ibid.*

Bare et «*totalt åndsmørke*»⁴⁹⁵ hadde drevet tyskerne til å garantere Norges frihet og samtidig stille et ultimatum som skulle frata landet dets næringsliv, dets politiske liv, folkets bevegelsesfrihet og privatliv. Dette skulle kontrolleres av «*mørkemennene fra syd*».⁴⁹⁶ Np gleder seg over at alle nordmenn mer enn noen gang tidligere er grepet av samhold, oppofrelse og forsvarsvilje – egenskaper som gjør det vanskelig å trellbinde folket. Da tyskerne angrep Norge fantes det ingen alternativer enn kampen for friheten. Nordmennene vil «*kjempe til siste åndedrett*» for de demokratiske rettigheter og friheter.⁴⁹⁷

Helgelands Blad

28. mars meldes det om flere britiske krigsskip på norsk område og artikkelforfatter mener britene er «*respektløse for våre grenser*».⁴⁹⁸ Norge protesterer både mot disse nøytralitetskrenkelser og mot tyskernes angrep mot norske skip. Etter torpederingen av skip omkring Skandinavia spør avisen om dette er den nye «*skueplass for sjøkrigen*».⁴⁹⁹ Stockholmsavisene mener tyskernes malmtransport via Norges kyst vil utløse sjøslag mellom de krigførende land.

Når krigen endelig kommer til Norge får nyheten naturlig nok forsideplass. Her beskrives de første angrepene på norske byer og tyskernes krav til de norske myndigheter.⁵⁰⁰

Samme dag skriver HB:

De siste begivenheter som har funnet sted i Norge siden søndag, har naturligvis gjort det dypeste inntrykk – for ikke å ta sterkere i – også her på Helgeland og har skapt en dyster stemning, skjønt våre distrikter så vidt vites ikke har hatt noen direkte føling med det som har foregått. Først den britiske mineutlegging mandag morgen, og dernest tyskernes aksjon tirsdag morgen er jo begge deler begivenheter, som vil sette merker etter seg i norsk historie og i folks liv, hva den videre utvikling så enn blir. Det nytter ikke å skjule at vi føler en sviende smerte ved det som er skjedd, og det er umulig for oss å forstå nødvendigheten av at Norge skulle bli krigsskueplass for et oppgjør mellom stormaktene, som intet reelt grunnlag har til å dra våre nøytralitetsbestrebelsler i tvil. Men det ufattelige er skjedd, og enhver av oss må innrette seg etter det i den tro og det håp at våre statsmyndigheter med folkets loyale oppslutning, vil makte å føre oss gjennom krisen uten at landets selvstendighet rokkes.»⁵⁰¹

⁴⁹⁵ Nordlandsposten 24.4.1940: «Frihet og selvstendighet.»

⁴⁹⁶ *ibid.*

⁴⁹⁷ Nordlandsposten 25.4.1940: «Vår frihetskamp.»

⁴⁹⁸ Helgelands Blad 28.3.1940: «Nye brutale krenkelser av norsk nøytralitet.»

⁴⁹⁹ Helgelands Blad 30.3.1940: «Skandinavia skueplass for sjøkrigen?»

⁵⁰⁰ Helgelands Blad 9.4.1940: «Stormaktskrigen flyttet til Norge.»

⁵⁰¹ Helgelands Blad 9.4.1940: «Lokalt.»

To dager senere skriver HB at de nordligste fylkene til og med Røst og Sørfold i Nordland er rammet av krigen, og at regjeringen endelig er kommet i kontakt med de nordnorske myndigheter.⁵⁰² Lofotfiskerne ønskes også velkommen hjem, og «*kanskje aldri har de gledd seg så til å komme heim som i år og over å være nordmann*».⁵⁰³

I en artikkel med diverse meldinger fra krigen skriver Helgelands Blad at det ikke er mye nytt fra Trondheim⁵⁰⁴, og at meldingene fra Oslo kringkaster, som er under tysk kontroll, er både komiske og upålitelige.⁵⁰⁵ Avisen advarer også mot den kringkastede propagandaen – et våpen som ikke skal undervurderes.

Vi tar ikke seiren på forskudd. Men vi tror på seiren, fordi vi tror på vår rett til å fortsette som et fritt og selvstendig folk. Vi har ikke utfordret noen, derfor skal det heller ikke skje at de skal få sin vilje som har utfordret oss.⁵⁰⁶

⁵⁰² Helgelands Blad 11.4.1940: «Nord-Norges administrasjon.»

⁵⁰³ Helgelands Blad 13.4.1940: «Den mest imponerende flåte i verden.»

⁵⁰⁴ Helgelands Blad 18.4.1940: «Krigen.»

⁵⁰⁵ Helgelands Blad 18.4.1940: «Skal vi tro det?»

⁵⁰⁶ Helgelands Blad 20.4.1940: «Bekjemp mismotet.»

12. Funn

Hvilke holdninger kom til uttrykk i avisene og hvordan begrunner avisene holdningene sine?

Dunderlandsdølens holdninger er først og fremst preget av sterk og kompromissløs opposisjon mot fascismen, nazismen, Adolf Hitler og Tysklands innenlands og utenlands bedrifter. Avisen benytter seg av svært sterke ord og vendinger for å uttrykke sin avsky, og retorikken er nesten like slående mot de borgerlige partier og deres presse når den kobler disse til nazisme, fascisme og reaksjon. Dd mener de borgerlige har anti-demokratiske tendenser og sympatiserer med fascismen og nazistdiktaturet. Høyre er hovedfienden, og avisen går så langt som å si at partiet vil gjøre Norge om til et militærdiktatur. Arbeiderpartiet vil imidlertid gjøre hva de kan for å avverge dette.

Den spanske borgerkrig utløser sterke reaksjoner hos avisen, og den borgerlige presse anklages for hykleri og svindel når den bifaller opprøret mot den lovlig valgte spanske regjering og samtidig forfekter demokratiske idealer. Den spanske borgerkrig er en kamp mellom demokratiet og reaksjonen, et skille de også benytter for å beskrive stortingsvalget 1936. Olympiaden i Berlin ble etter alt å dømme boikottet.

Utover perioden ser man Dds økende fortvilelse over verdenssituasjonen fascistene og nazistene har skapt. Avisen viser ingen sympati for Anschluss eller Hitlers ønske om å forene de tyske minoritetsområder i Tsjekkoslovakia og Polen med Stor-Tyskland, og fordømmer den nye maktkulturen i internasjonal politikk. Dd ser ut til å ha hatt et klart bilde av Hitlers metoder, der han nører opp under separatistiske konflikter, for så å komme inn som redningsmann for å hindre borgerkrig. Dunderlandsdølen maner til intervensjon mot diktaturenes ekspansjonseventyr, men stiller seg tvilende til hva Folkeforbundet kan urette da det har vist seg som impotent i internasjonale konflikter. Vestmaktene fremstilles som unnvikende og nærmest feige, og deres forhandlinger og traktater fungerer ikke. Chamberlain forrødte Tsjekkoslovakia og Münchenavtalen var en skandale frembrakt av reaksjonære krefter i Frankrike og Storbritannia. Om ikke med direkte uttalt tilfredshet, ser avisen med undring på høyremannen Hambros rettmessige fordømmelse av overenskomsten.

Det er interessant å se at avisen etter "Altmark"-affæren gir avisen Fremtiden sin fulle tilslutning når den skriver at utenriksminister Koht går for hardt ut mot britene, da

Vestmaktene trolig er de eneste Norge kan stole på. Nøytraliteten skal ikke gå så langt at man setter landets interesser på spill.

Dunderlandsdølen har forståelse for at flyktninger vil til Norge og Norden, fredens og «folkelykkens» sted, og sosialismen og det demokratiske Norden blir presentert som den idealistiske motsetning til den europeiske fascisme, nazisme og imperialismen. Etter hvert tar Dd også klart avstand fra Stalin og det sovjetiske diktatur, og omtaler de som løper hans ærend i Norge som forrædere som burde straffes eller sendes til «sin herre og mester i Moskva». Ellers har Rana-avisen brodd mot konservative «storborgere», imperialismen, militarisme og brodd mot folkeretten og menneskerettighetene.

Like før krigen gjorde sitt inntog i Norge, skriver Dunderlandsdølen at det vil være tåpelig å tro at landet er utenfor fare, og stiller seg positiv til et nordisk forsvarssamarbeid. Etter 9. april 1940 eskalerer den allerede skarpe retorikken mot Hitler og Tyskland, og Vidkun Quisling omtales tidlig som landsforræder som opererer «under Hakekorsets beskyttelse».

Et trekk som går igjen er Dunderlandsdølen's bruk av nyhetene til å ramme sine politiske motstandere – og ramme dem hardt.

Dunderlandsdølen viser stor sympati for de som lider under nazistenes regime og ekspansjoner, men nevner sjelden jødene i sine redaksjonelle artikler. Det kan se ut som om alle havner i samme kategori.

Dunderlandsdølen viser ingen tegn på antisemittisme, men uttrykker i 1933 oppfatningen at jødene rår om pengene i Tyskland Avisen har lite redaksjonelt om Krystallnatten, men viser sterk avsky for «nazistpøbelens» herjinger.

Det gjengitte stoff om jødene's situasjon går i flere retninger. Mye av stoffet vitner om standhaftig fordømmelse av jødeforfølgelsene, men man ser også her et og annet tegn på tradisjonelle oppfatninger av den demoraliserte jøde og jøden som bakmann bak Første verdenskrig. Et eksempel på slike tendenser er artikkelen fra administrerende direktør i Norges Industriforbund L.D. Aarflot. På den ene siden viser han forakt for jødeforfølgelser, antisemittisme og raseteorier, og fremhever mange positive sider hos jødene. Han medgir at jødene nok har utviklet særegenheter etter jødeforfølgelsene gjennom tidene, men mener det også har satt spor hos de kristne. Når han forsøker å forklare hvorfor jødene «lider moralsk overlast», blir skylden tillagt de som har stått bak forfølgelsen – ikke minst de kristne.

Til tross for enkelte bevis for at gamle fordommer henger igjen også i den sosialistiske leir, er helhetsinntrykket av stoffet om jødernes situasjon i overveiende grad preget av sympati og medmenneskelighet.

Det gjengitte stoffet speiler svært ofte Dunderlandsdølenes egne synspunkter, og er ofte hentet fra arbeiderpressen, Arbeidernes Pressekontor og sosialistiske politikere – ofte med den samme vigerøse retorikk mot nazismen, fascismen og de borgerlige partier med dets presse.

Dunderlandsdølen har mange begrunnelser for sin urokkelige holdning mot nazismen og fascismen. Man vil redde Norge fra den destruksjon, vold og undertrykkelse som følger i disse ideologienes spor, og i valgårene blir dette særlig knyttet til de borgerlige partier som i følge avisen ønsker å bringe denne ulykke, denne «smitte» til Norge. De borgerlige er redd for å bli forbigått av fascistene, og aksepterer derfor mer og mer av den fascistiske ideologi. Fascisme i Norge vil kunne føre til militærdiktatur, knekke alle frihetsbevegelser og ramme småkårsfolket. Den spanske borgerkrig viser at de borgerlige partiers demokratiske innstilling er hyklersk, og man kan ikke stole på at disse vil overholde folkestyrets spilleregler om de skulle komme til makten. Kun arbeiderbevegelsen kan avverge dette.

Avisens uforsonlige holdning til Hitler og Nazi-Tyskland er også godt begrunnet. Hitler svindler og manipulerer for å underbygge sin ekspansive utenrikspolitikk mens landets fiender blir utsatt for vold og plassert i konsentrasjonsleirer. Hitlers fremferd øker også krigsfaren, da nazismens natur gjør at man ikke er tilfreds med en fremforhandlet seier, men må vinne med heder og ære ved krig og blodsutgytelse. I krig er tyskerne hensynsløse og desperate, og diktert av rå ødeleggelseslyst.

Avisen uttrykker også en steil holdning til Münchenavtalen, noe som begrunnes med at nasjonenes suverenitet er veket for voldsåndens verdensomspennende suverenitet. Avtalen var et resultat av britenes frykt, og Tsjekkoslovakia ble sveket på det groveste. Europa lar seg diktere av Hitler, og Føreren har hatt hjelp fra reaksjonære krefter i Frankrike og Storbritannia. Avtalen garanterer ikke fred, men videre opprustning.

Dunderlandsdølen har forståelse for at flytningene vil til Norden, da dette er «den frie solide oase, demokratiets sikre klippe, frihetens og folkelykkens sted fremfor noe annet i verden».

Nordlandspostens holdninger er i utgangspunktet preget av en grunnleggende forkjærlighet for demokratiske idealer, folkeretten og mellomstatlig respekt, selv om disse noen ganger blir utfordret av den enkelte situasjons karakter og behov.

Bodø-avisen har i begynnelsen av perioden en tendens til å utpeke det nye nazistiske regime som et mindre onde enn det kommunistiske diktatur – en type rettferdiggjøring gjennom relativisering. Avisen ser ut til å slå seg til ro med at dementiene fra Tyskland stemmer, mens nyheter fra sosialistisk og kommunistisk hold ikke blir ansett som troverdige. Np mener det er kommunistene, ikke nazistene som står bak mesteparten av volden i 1933, og Utviklingen i Tyskland benyttes gjentatte ganger i kritikken av byrival Nordlands Fremtid. NF blir beskyldt for å ha støttet det kommunistiske diktatur og mister derfor retten til å kritisere nazistenes bedrifter. Arbeiderpartiavisen anklages også for å gi en skjev fremstilling av det som foregår i Tyskland.

Riksdagsbrannen fremstilles som et kommunistisk komplott etter russisk mønster, og Np mener teoriene om at nazistene selv skal stå bak brannen er absurde.

Nordlandsposten fordømmer Italias angrep på Etiopia; delvis på grunn av Mussolinis beslutning om å handle i strid med Folkeforbundet og internasjonale konvensjoner, og delvis på grunn av det pinlige påskuddet for invasjonen. Italias fremferd må fylle alle fredselskende mennesker med sørgmodighet og raseri.

Den spanske borgerkrig blir først fremstilt som en komplisert konflikt, men avisen gjør det likevel klart at de kommunistiske elementer er de egentlige krigsanstiftere mot «de såkalte oprørere» som satte seg til motverge for å beskytte sitt elskede land. Det faktum at en lovlig valgt regjering var under angrep ble ikke problematisert, og avisen ser ut til å være mer interessert i at Arbeiderpartiregjeringens partitagen i konflikten kunne sette Norge i en vanskelig stilling – sågar involvere landet i krig. Også i denne anledning brukte Np den aktuelle situasjonen i sin kritikk av Nordlands Fremtid.

Nordlandsposten problematiserte ikke at sommerolympiaden 1936 gikk av stabelen i Nazi-Tyskland, og var mest opptatt av å formidle resultatene.

Tysklands annektering av Østerrike omtales som et statskupp i et splittet land. Np ser ikke med velvilje på maktovertakelsen, men ønsker heller ikke at det inntrufne skal utvikle seg til åpen krig. Britene blir beskyldt for en viss unnfalighet, men avisen viser forståelse for stormaktens behov for å beskytte sitt imperium. Det viktigste måtte være å hindre krigen. Nordlandsposten hadde satt sin lit til Hitlers garantier om mellomstatlig fordragelighet etter Anschluss, og ble skuffet over spenningen som opparbeidet seg bare måneder senere/etter. Np nevner flere ganger at Sudetlandets forening med Tyskland historisk, rasemessig og demokratisk sett kan forsvares, men at et selvstendig land som Tsjekkoslovakia ikke uten videre kan tillate sin nabo i vest å flytte grensene. Det er grenser for ettergivenhet. Avisen

kaller Hitler en stormannsgal mann med diktatorisk, nesten guddommelig makt over sitt folk, og mistenker han har større planer for Europa. Han fortjener anerkjennelse for sitt arbeid med å gjenreise Tyskland til en verdensmakt, men Np mener makten har korrumpert ham.

Når spenningen omkring den tysk-tsjekkiske konflikten nærmer seg klimaks håper Nordlandsposten at Chamberlain kan sikre freden, uansett hvilke ofre som kreves.

Münchenavtalen blir derfor hyllet som et stort fredsarbeid av en stor politiker og fredsvenn. Menneskeheten er reddet fra en ny blodig krig. Avisen påpeker at C.J. Hambros meninger om overenskomsten går i mot avisens egne, men mener han har all rett til sine private oppfatninger.

Et interessant moment i denne delen av perioden er at flere av Nps meninger sammenfaller med Arbeiderpartiets utenriksminister Halvdan Kohts offentlige uttalelser om blant annet forsvaret, nøytraliteten og Münchenavtalen, og avisen ber nordmenn støtte lojalt opp om regjeringens nøytralitetslinje.

Elleve måneder etter Münchenavtalen tilblivelse er verdensfreden atter i fare, og et desillusjonert Np hr mistet all tro på Hitlers løfter. Avisen gjennomskuer nazistenes agitasjon som et påskudd for å angripe Polen, og avfeier hans argumenter om rasefellesskap og rettferdighet. Versaillestraktaten brakte med seg meget urett og mange komplikasjoner, men rettferdiggjør ikke Tysklands krigerske ekspansjon. Selv om Nordlandsposten håper freden kan bevares, mener de Vestmaktene må sette presedens for fremtidens mellomstatlige tvistepunkter. Konflikter skal løses med forhandlinger, ikke med vold. Nå står hele verden mot Tyskland, og ansvaret for krigen hviler på Hitlers skuldre.

Det er større enighet mellom A-pressen og de borgerlige aviser, og Np roser førstnevntes erkjennelse av Norges forsvarsbehov. Dette hindrer imidlertid ikke ett og annet stikk i den andres retning, og Nordlands Fremtid og Np beskylder fortsatt hverandre for å være tilhengere av marxistisk og nazistisk diktatur. Nordlandsposten kritiserer også regjeringens slette krigsforberedelser, og reagerer med indignasjon over at A-pressens skryt.

Likevel manes det til ro, lojalitet, samhold og nasjonal pliktfølelse, samt til ivaretagelse av nøytraliteten gjennom selvbeherskelse og objektivitet i offisielle uttalelser.

"Altmark"-affæren er en stor overraskelse og skuffelse for Np, som har hatt tillit til og respekt for Vestmaktens kamp for de små, nøytrale stater. I skuffelsen ser man også tegn til harme over den hensynsløse, forsettlig krenkelsen av norsk nøytralitet, men reaksjonene er i overveiende grad preget av vemod. Makt er rett, protester fånyttes. Det spekuleres til og med i om Storbritannia forsøker å dra Norge med i krigen på Vestmaktens side, og angrepene fra

franske og britiske aviser i etterkant er fullstendig uberettigede. Norge har opptrådt korrekt – utenriksstyret har gjort hva det kan. Nordlandsposten nevner imidlertid flere ganger at de har forståelse for følelsesmomentet ved å redde sine landsmenn i fangenskap, og avisen har på ingen måte sympati for Tyskland stilling i saken.

Den britiske mineutleggingen 8. april gjør også et dypt forstemmende inntrykk hos Nordlandsposten, selv om det ikke var helt uventet. Britene tar seg uten videre til rette i norske farvann, og avisen mener Vestmaktens egentlige innstilling til små, nøytrale stater nå er avslørt. Hendelsen omtales som en hensynsløs rettskrenkelse og brutal maktanvendelse. Etter tyskernes angrep på Norge blekner Vestmaktens overtramp til sammenligning, og det utløses en eksplosjon av raseri og nasjonalt patos etter å ha fulgt nøytralitetslinjen siden 1938. Ingenting holdes tilbake når Nordlandsposten holder dommedag over Hitler og Tyskland i skarpe, affekterte vendinger, og etablerer samtidig en dikotomi mellom nordmenn og tyskere. Avisen går så langt som å kalle angrepet en «brutalitet uten sidestykke i historien». Np nevner likevel flere ganger at Hitlers innsats for å gjenreise Tyskland var et arbeid det stod respekt av – at Hitler kunne blitt Tysklands frelser istedet for verdens mest hatede mann. Her problematiseres ikke de som led under nazistenes regime før ekspansjonen østover. Quislings handlinger blir straks identifisert som uforfalsket forræderi, mens avisen lar tvilen foreløpig komme de «ellers bra folk» som ble utnevnt til ministre i kuppregjeringen til gode. Landssvik i krig blir fremstilt som den mest foraktelige forbrytelse, og straffen kan derfor ikke bli hard nok over de som forrådde Norge. Likevel påpekes det at ingenting er sikkert før man får bekreftet påstandene, og ingen skal dømmes uten sak og bevis.

Til syvende og sist mener avisen nordmenn er besjelet av enighet og forsvarsvilje, og vil uten å nøle gå i kamp for sitt land. Np maner alle «gode nordmenn» til å glemme alle forsømmelser og fokusere på enhet, samarbeid og oppofrelse. Kampen heves opp på et nytt nivå når avisen skriver at landet kjemper for kulturen og hele menneskeheten. Norge skal seire – «udyret må dø».

I begynnelsen av perioden ser man en skepsis til sannhetsgehalten i nyhetene om jødeforfølgelsene, men avisen reagerer på nasjonalsosialistenes jødelover av 1935. Redaksjonssekretær Ellingsens bokomtale om «Jeg er jøde» viser en klar fordømmelse av antisemittismen, og Np vektlegger at høyrepressen generelt sett har tatt avstand fra jødeforfølgelsene. Allerede før Krystallnatten uttrykker Nordlandsposten sitt kompromissløse standpunkt mot antisemittisme, idet de avfeier bondeavisen Nordlands angrep på Hambro og hans jødiske bakgrunn som «tåpelige fantasier». Avisen mener Nordlands antisemittisme er

på linje med Hitlers og Mussolinis, og tolererer ikke at Hambro på det groveste skjelles ut fordi han, som mange av Norges beste menn, har jødisk avstamning. Også Nationen blir satt på plass når de angriper Hambro og truer med fratakelse av hans tillitsverv, og Nordlandsposten mener dette minner om det som foregår i diktaturstatene. Selv om Np er uenig med Hambros uttalelser om Münchenavtalen, vil de fortsatt respektere hans mening. Krystallnatten blir fremstilt som et sorgens og skammens skuespill; et meningsløst angrep på de mest elementære menneskerettigheter og rettsprinsipper, og sanksjonene og bøtene i etterkant omtales som hårreisende. Myndighetenes medvirkning gjør situasjonen enda mer uforståelig, og Nordlandsposten mener det er et indre svakhetstegn. Avisen minner om at Stalin gjør kort prosess med sine fiender, men at døden kanskje er å foretrekke foran nazistenes brutale aksjoner. Det er mulig det tyske folk reagerer på det som skjer, men det vil ikke de ensrettede tyske aviser viderefremidle. Np mener vanligvis man ikke skal blande seg inn i andre lands indre styre, men kan ikke unngå å reagere på disse middelalderske, usiviliserte aksjoner.

Avisens gjengitte artikler viser også sympati for jødernes stilling. Tidens Tegns artikkel skiller seg dog ut da den medgir at jødene har for stor makt i Tyskland, og tilkjenner dem en stilling i et internasjonalt frimureri, utenfor staten. Man blir ikke kvitt den «evige jøde» før man glemmer at det finnes jøder, og den eneste løsningen blir da assimilasjon.

Nps gjengitt stoff gjenspeiler ofte avisens standpunkter, men uttrykker enkelte ganger en noe sterkere mening enn den selv forfekter. Unge Høires pasjonerte støtte til det nasjonalsosialistiske regime er et eksempel på dette, og fotballreferatet fra Adresseavisen benytter et fordomsfullt språk om andre raser og nasjonaliteter jeg ikke kjenner igjen i bodøavisen. Likevel valgte avisen å publisere disse artiklene.

Nordlandsposten uvilje til å ta et tidlig standpunkt mot nazi-regimet begrunnes med at man vil unngå å trekke forhastede slutninger om det som foregår i Tyskland. Man kan ikke stole på meldingene da de kan være preget av sosialistisk og kommunistisk agitasjon, Uroen kan være et tegn på at tyskerne endelig slår ned på kommunismen. Avisen setter også spørsmålstegn ved de påståtte jødeforfølgelsene, og stoler paradoksalt nok på dementiene fra Tyskland. Anti-sosialismen uttrykkes i form av en uavlatelig kritikk av arbeiderbevegelsen som i følge Np undergraver de borgerlige partiers initiativer, støtter diktaturet i Sovjetunionen og benytter fredssaken til partipolitiske propaganda. Anti-kommunismen begrunnes i den vold og destruksjon som følger i ideologiens kjølvann.

Brudd på folkeretten vekker harme og skuffelse i Nordlandsposten. Italia og Tyskland følger ikke de internasjonale, mellomfolkelige spilleregler, og handler uten Folkeforbundets samtykke. Respekten for selvstendige stater er borte.

Det sterke standpunktet mot antisemittismen uttrykkes særlig mellom 1935 og 1938. Np frykter de nye jødelover vil gjøre jøder til pariakaste, Redaksjonssekretær Ellingsen mener man burde være kommet lenger i kulturell utvikling enn å dømme mennesker etter tro eller rase, og anser det som uverdige forhold man burde gjøre slutt på. Avisen mener det er tåpelig å trekke konklusjoner om Hambro basert på hans jødiske bakgrunn, og skriver at mange bra menn har jødisk avstamning. Han må få si hva han vil uten å skjelles ut på det groveste og trues med å bli fratatt verv, da nærmer vi oss diktaturet. Krystallnatten omtales som helt meningsløs, og avisen er særlig forbauset over at myndighetene er involvert i aksjonene. Myndighetene har dog også skyld i antisemittismen i landet. Det er middelaldersk å straffe en hel folkegruppe, først med vold og brann, senere med hårreisende sanksjoner og bøter, og Np kaller det et usivilisert angrep på de mest elementære menneskerettigheter og prinsipper.

Helgelands Blad forhold til Tyskland er ikke entydig. I begynnelsen av perioden stiller avisen seg tvilende til gehalten i meldingene om jødeforfølgelsene, men påpeker at avisen tar avstand fra denne typen voldelige tiltak. Avisen mener det nasjonalsosialistiske regimet representerer en nasjonal bølge som går over landet for å utrydde marxismen. Kommunist- og sosialistpressen kan man ikke stole på, og heller ikke aviser underholdt av jøder. Kristofer Forfang hadde helt siden den russiske revolusjon slått hardt ned på kommunismen, og dette bar avisen fortsatt preg av på 1930-tallet.

Helgelands Blad viser i årene 1933 til 1940 flere antisemittiske tendenser gjennom sin fremstilling at «jødene» som kapitalister, overstatlige makter som starter konflikter for profitt, som kreftene bak både Første verdenskrig, den russiske revolusjon og Versaillestraktaten. Jødene går under navn som «høifinansen», «Guds utvalgte folk», «internasjonalerne», og er i følge avisen besatt av spekulasjon, penger og gull. HB påpeker at dette ikke hadde vært et problem om ikke jødene hadde brukt sin profitt på å så splid mellom folk og stater. Den «jødefødte overklasse» startet den russiske revolusjon ved å sette ideologier opp mot hverandre, for så å ta makten selv. Avisen sammenligner også «jødedommens vesen» i forhold til moral og det nordiske hedersbegrep. Etter at de amerikanske jøder innleder motboikotter som svar på de tyske jødeboikotter, skriver avisen at dette kan bli «den evige krig mellom den farende «evige» handelsjøde og den boende dyrkende og arbeidende

befolkning i verden». Helgelands Blad gjengir også stoff fra de nasjonalsosialistiske talerørene Fronten, Vår Kamp og nyhetsbyrået Welt-Dienst. Avisens redaktør, Kristofer Forfang, reiser på propagandaturné med Nasjonal Samling, og skryter av kamporganenes solidaritet, ansvarsfølelse og uforferdethet i forhold til den sivile feighet og borgerlige unnfallenhet.

Et ugjendrivelig bevis på Helgelands Blads antisemittiske holdning finner man i 1927: Avisen publiserer *Den internasjonale jøde* over 48 utgaver. Som nevnt tidligere inneholder skriftene en rekke krenkende teorier og grove angrep på det han kaller «*den internasjonale jøde*»; en krigsstifter av mytisk karakter, en abstraksjon av jødedommen. Artikkelsamlingen er preget av brokede budskap, selvmotsigelser og stereotypier der menneskelige svakheter og adferdsmønstre blir «jødiske», og deres positive egenskaper blir ofte benyttet til å forklare de negative. Samtidig som bildet av jøden konstrueres, formes også et bilde av ikke-jøden som en nesten enfoldig, letpåvirkelig karakter uten kritisk sans. Han har ikke evne til å konspirere, og kan heller ikke gjennomskue andres konspirasjoner. Ikke-jøden settes i rollen som et offer for jødens bedrifter. Artiklene er åpenbart skrevet for å ramme jødene, men kan i egenskap av sitt normative, moraliserende preg også leses som en kritikk av samtiden.

En god del av det gjengitte stoffet forfekter også stereotypisk antisemittisme, der «jøden» blant annet knyttes til den internasjonale rovdriftskapital og beskrives som en landeplage og et snedig «klodyr».

Til tross for dette tar avisen avstand fra Krystallnatten.

I følge Helgelands Blad viste Første verdenskrig at det finnes «overstatlige» krefter der ute som ønsker krig, og dette kan skje igjen. Disse «kreftene» ønsker å så splid, så man skal være oppmerksom på det som kommer frem av nyheter og rykter. Nazistene blir berømmet på grunn av sin misjon om å slå ned på kommunismen – hatets, krigens og arbeidsskyhetens religion. HB mener nyhetene om nazistenes brutalitet er trolig overdrevne og kommer fra fargede kilder, og setter derfor ikke lit til dette – situasjonen er uansett ikke verre enn den var under den russiske revolusjon. Sandnessjøavisen bekymrer seg for at en flyktningebølge skal skylle innover landet, da Norge er plaget med økonomiske problemer og arbeidsledighet, og bekymrer seg også for at agitatorer og uønskede elementer skal komme over grensene. Avisen henviser til den omstridte raseforsker Jon Alfred Mjøens påstander om at jødene skal ha stått bak Første verdenskrig og den russiske revolusjon, og bruker stoff fra *Den internasjonale jøde*

for å forklare nazismens gjennombrudd i Tyskland. I følge Henry Fords skrifter skal tyskerne våkne fra sitt slaveri under jødene og ta seg av problemet.

Skepsisen mot Italias angrep på Etiopia begrunnes i en frykt for at Folkeforbundets sanksjoner skal gå ut over den norske fiskeeksporten. Den spanske borgerkrig minner om den russiske revolusjon, og det er utvilsomt Sovjetunionen som står bak konflikten. HB er redd Aps partitagen vil vikle Norge inn i krig, og avisen spekulerer til og med i om det kan være Komintern som trekker i trådene.

Under NS' propagandaturne forklarer redaktør Forfang hvorfor han mistet tilliten til de borgerlige: Quisling kom ikke til Nordland, man greide ikke få til en borgerlig samling mot Arbeiderpartiet og de nedbrytende krefter som angrep fra alle kanter, og man trygget ikke det som var igjen av den nasjonale ånd fra 1905 og 1814. Forfang var tydeligvis også bitter på grunn av kriseforliket, og klager over den ynkelige ettergivenheten som har latt arbeiderbevegelsen ta over. Han er likevel positiv til NS etter turen, og lot seg rive med av følelsen av solidaritet og samhold og synet av dypt bevegde folk. Hovedstadspresse beskyldes for ussel og uklok praksis når de velger å boikotte Nasjonal Samlings parade i Oslos gater, og Forfang mener de undervurderer «provinsboerene». Disse har æresbegreper, pliktfølelse, selvbevissthet til å orientere seg. Anschluss vekker ingen umiddelbar begeistring, og avisen klager over at den mellomstatlige respekt er svekket. Likevel øyner man et håp om at Hitler kan bringe orden og ro i «restene av det habsburgske rot», og ordne opp med åpen tale istedenfor krigskunst. Anschluss er trolig en lettelse for Østerrike og vil stimulere landet både økonomisk og psykologisk, og Münchenavtalen er et gode da den trolig reddet millioner av liv. Det tyske angrep på Norge møtes med en stillferdig artikkel (trolig skrevet av Kalf Forfang), der man uttrykker beklagelse for det inntrufne og maner til ro og håp.

Hva kan forklare disse holdningene i ettertid?

Noen av de kraftigste angrepene på politiske motstandere kan knyttes til stortingsvalgene 1933 og 1936. Avisene forsøker her å knytte de fascistisk og kommunistisk diktatur til sine motstandere, og advarsler, se hva som skjer Dette gjelder særlig Nordlandsposten og Dunderlandsdølen.

Nordlandspostens redaktør Røed bakgrunn som advokat kan muligens forklare avisens tendens til å vurdere begivenheter i lys av folkeretten, mellomstatlige overenskomster og rettsstatens prinsipper. Dds fordømmelse av nazistene kan knyttes til arbeiderbevegelsens

fredsideal og anti-fascistiske front, og ble trolig forsterket av den brutale behandlingen av kommunister og sosialister i Spania, Tyskland og Italia. Selv om avisen som oftest var tro mot sitt parti og sine idealer, gjorde praktiske hensyn det vanskelig å produsere en politisk modellavis. Når man ser den store forretningsmann L. A. Meyer annonsere i samme avis som hedrer Karl Marx 50 år etter sin død, skjønner man at økonomien noen ganger kom foran politikken.

Som tidligere nevnt hadde Helgelands Blad sympatier i retning av bondebevegelsen⁵⁰⁷, og tidligere forskning har vist at radikale antisemittiske forestillinger fant gjenklang i denne. I følge Kjetil Braut Simonsen ble disse anskuelsene betraktet som «*en integrert del av det nye partiets virkelighetsoppfatning og politikk*».⁵⁰⁸ Her hadde også fremmedfiendtlig og raserelatert tankegods en vesentlig posisjon, og disse tendensene har trolig sin opprinnelse i mellomkrigstidens nasjonalistiske strømninger innen bevegelsen. Gjennom 1920- og deler av 1930-tallet medvirket disse aspektene til å definere bondebevegelsen som et uavhengig nasjonsbyggingstiltak.⁵⁰⁹

Claudia Lenz forklarer at «jøden» ofte har blitt brukt som en konstruksjon, som en «*negativ motpol til de enkelte samfunnsinstitusjoners og ulike gruppers egne verdier*».⁵¹⁰ «Jøden» er innenfor statens grenser, men utenfor de etniske og kulturelle grenser. Han ble forbundet med liberalisme, demokrati, finans, kapitalisme og kommunisme – i utgangspunktet uforenlige aspekter. Antisemittismen var ikke dominerende i det norske samfunnet, men eksisterte som stereotyper, karikaturer, fordommer og skremselshistorier. Historiker Einhart Lorenz mener Eivind Saxlunds antisemittiske bok *Jøder og Gojim* (1922) viser det norske samfunns forestillinger om jøder. Her kan man finne vanlige stereotyper om jødens aspirasjoner om verdensherredømme og jødens kontroll over medier og forlag, og undersøkelser har vist at disse ble oppfattet som allmenngyldige sannheter.

Mellomkrigstiden viser en større variasjonsbredde av antisemittiske stereotyper og fordommer, og disse var også mer ytterliggående enn tidligere. «Jøden» ble ansett som uvelkommen gjest, spion, uhederlig konkurrent, anstifter av internasjonale konspirasjoner og bakmann for den russiske revolusjon. I løpet av 1920-årene distribuerte borgerlige aviser nokså grove anti-jødiske klisjeer, og mot slutten av 1930-tallet var fremstillingen av jødene kjennetegnet av overdrivelser, melodrama og katastrofelignelser. De fleste borgerlige aviser

⁵⁰⁷ Kr. Forfang var også redaktør i Nordlands Bondeblad, og denne avisen gikk opp Helgelands Blad. (Hansen 2004: 19)

⁵⁰⁸ Braut Simonsen 2012: 37-38

⁵⁰⁹ Braut Simonsen 2012: 38-39

⁵¹⁰ Claudia Lenz i Moe og Kopperud 2011: 5

var positivt innstilt til Hitlers maktovertakelse, mens bondeavisene representerte forestillingen om «jødenes» renkespill, internasjonale kapital og nærinnskrenkede makt. Varierende konjunkturer kan forklare antisemittismens skiftende styrke.⁵¹¹

Claudia Lenz mener avvísningen av jøder i Norge skyldes holdningene; «*de internaliserte antisemittiske fordømmer [...] som ikke ble erkjent som antisemittiske*».⁵¹² Den norske majoriteten konstruerte også det såkalte «jødeproblemet», ut fra dens foreliggende behov og vanskeligheter.⁵¹⁴

Ingjerd Veiden Brakstad har undersøkt jøden som kulturell konstruksjon i norske vittighetsblader, skriver at «jødene» enkelte ganger fremstilles som kreftene bak verdensøkonomien. Bladenes fremstilling av den grådige, gjerrige «jøden», som selve manifesteringen av den internasjonale kapitalisme kan gi et innblikk i 1920-tallets syn på jøde, og samtidig gi en indikasjon på nordmenns nasjonale egenoppfatning – konstruksjonen av «oss» og «dem».⁵¹⁵

Sions Viser Protokoller og annen jødefiendtlig litteratur verserte i Europa etter den russiske revolusjon, og på 1920-tallet nådde fremstillingen av «jøden» som bolsjevik og konspiratør den norske offentligheten.⁵¹⁶ Bondeorganet Namdalen fastslo i første halvdel av 1920-tallet at jødene ikke bare kontrollerte børsen og verdensbankene, men styrte også USA, Tyskland, Frankrike og England. Bolsjevismen var derimot resultatet av «*en lang og «logisk» jødisk historie, som hadde «jødisk verdensherredømme» som sitt sluttmaal*».⁵¹⁷ Helgelands Blad representerer lignende forestillinger, noe som passer overens med at Simonsen i sin masteroppgave skriver at HB i 1922 og 1923 trykket «*flere lederartikler som advarte mot en «jødisk verdenssammensvergelse», derav også materiale som var sakset fra Namdalen.*»⁵¹⁸

Norge stod i mellomkrigstiden i kryssilden mellom Sovjetunionen og de fascistiske statene, og ideologisk påvirkning var uunngåelig. Tiden mellom 1933 og 1940 var preget av voldsomme motsetninger mellom kommunistene og fascistene, noe som tydelig kommer til

⁵¹¹ Claudia Lenz i Moe og Kopperud 2011: 27, 35-38,40, 45-46

⁵¹² Store Medisinske Leksikon definerer internalisering som «den prosess hvor kulturelle verdier, holdninger og innstillinger fra omverdenen tas inn i ens egen personlighet og gjøres til deler av ens eget jeg. Internalisering skjer like mye ved indirekte påvirkning som ved bevisste forståelsesprosesser. Den er særlig viktig for evnen til å utøve moralsk kontroll og føle ansvar og skyld for det man gjør». Malt, U. (2009, 13. februar). Internalisering. I Store medisinske leksikon. <https://sml.snl.no/internalisering>.

⁵¹³ Claudia Lenz i Moe og Kopperud 2011: 50

⁵¹⁴ *ibid.*

⁵¹⁵ Ingjerd Veiden Brakstad i Moe og Kopperud 2011: 121, 124

⁵¹⁶ Kjetil Braut Simonsen i Moe og Kopperud 2011: 132

⁵¹⁷ Kjetil Braut Simonsen i Moe og Kopperud 2011: 148

⁵¹⁸ Braut Simonsen 2009: side 4, ref 10

uttrykk i norske aviser. Han Fredrik Dahl mener likevel det norske folk ikke var like polarisert som de to uforsonlige frontene skulle tilsi.⁵¹⁹

Sovjetunionen hadde sine største tilhengere i arbeiderbevegelsen, men fascinasjonen for dette statssystemet avtok utover 1920-tallet. Den stadig sterkere russiske bjørnen fremstod som en trussel for Norge gjennom mange år, både før og etter Andre verdenskrig. Det var særlig de borgerlige partiene og deres presse som ga uttrykk for denne frykten.⁵²⁰ Norge var splittet mellom en britisk, tysk og russisk identifikasjonsramme, men nærmet seg den britiske samfunns- og statsmodellen mot slutten av 30-tallet.⁵²¹

Landets økonomiske og sosiale problemer understøttet antimodernistiske, antiliberalistiske, og antiliberales holdninger.⁵²² Hans Fredrik Dahl beskriver de norske holdningene som mer fanatiske og fordomsfulle enn hva man kunne finne i nabolandene, og det kom til heftige debatter breddfulle av dramatisk retorikk. Gapet mellom de rikeste og fattigste hadde økt, og konfliktene som oppstod i kjølvannet av dette gjorde det norske folk særdeles mottakelige for visse impulser som belyste kontrastene i samfunnet. Det rådet en følelse av at de kjente strukturer og tradisjoner ble svekket av den påtrengende moderniseringsprosessen.⁵²³

Med den økonomiske krisen mistet også parlamentarismen og demokratiet anseelse. I tillegg til innflytelsen fra de ideologiske strømninger utenfra, hadde Norges liberale samfunn sine indre utfordringer; arbeidsløshet, arbeidskonflikter og økende behov for velferdstjenester. Både by og land ble rammet av den økonomiske krise, og selv om krisen skulle komme til å løse seg av seg selv etter få år, ble det oppfattet som en mørk periode uten håp om bedre tider. Man så samtidig hvordan Sovjetunionen, Italia og Tyskland hadde taklet sine problemer med arbeidsløshet, uten å vite hele sannheten om hva som lå bak denne suksessen. Dette samlet naturlig nok støtte til de respektive ideologiene, og nye politiske alternativer skulle se dagens lys; Nasjonal Samling, Kristelig Folkeparti, Samfundspartiet og Bygdefolkets Krisehjelp. Fascismen med nasjonalismen som følge ser ut til å ha hatt dårlig grobunn i det norske mellomkrigssamfunn. Det norske folk var samlet og stolte etter den diplomatiske løsrivelsen fra Sverige, og det fantes ingen såret stolthet eller aggressive nasjonale krav. Det eneste punktet av vesentlig størrelse var Grønlandssaken, men etter at den var avgjort var det relativt få tilhørere og aktivister igjen. Enda færre tilhørere fikk Quisling og hans ønske om norsk

⁵¹⁹ Dahl 2001:159-167

⁵²⁰ Fure 1996: 237-238, 240-241

⁵²¹ Fure 1996: 241

⁵²² Knut Kjeldstadli i Ebbestad Hansen et al 1999: 516

⁵²³ Dahl 2001: 9, 12, 16, 18

ekspansjon og ishavsimperialisme.⁵²⁴ Stortingsvalget 1933 ble en fiasko for det nystiftede NS, noe Arne Stai kaller «*et veto mot nazismen i Norge*».⁵²⁵ Antisemittiske stereotyper hadde likevel klangbunn i det norske samfunnet.⁵²⁶

Kan man skjelne endringer over tid?

Hos Helgelands Blad ser man færre uttrykk for antisemittisme mot slutten av perioden. Dette kan trolig tilskrives den dyptgående avskyen krystallnatten vekket, samt det faktum at redaktør Kristofer Forfang døde i 1939. Hans sønn Kalf tok over som redaktør, og i følge Kåre Hansen skal far og sønn tidligere ha hatt et «*verbalt basketak*»⁵²⁷ over det antisemittiske stoffet. Kristofer hadde mistet noen av gløden mot slutten av sitt liv, og Kalf hadde begynt å sette sitt eget preg på avisen.⁵²⁸

Dunderlandsdølen hyller aldri Sovjetunionens diktatur, men tar først et klart standpunkt mot slutten av 1930-tallet. Dette kan ha vært frembrakt av Vinterkrigen, Stalins utrenskninger og den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakt

Nordlandsposten, som lenge var en glødende kritiker av Arbeiderpartiet, tilnærmer seg partiet mot slutten av perioden. Fra øyeblikket Halvdan Koht proklamerte Norges nøytralitetslinje etter Münchenavtalen, stiller Np seg i større grad bak arbeiderpartiregjeringen. Avisen ber nordmenn respektere Koht og regjeringen, og det viser seg etter hvert at mange av utenriksministerens meninger sammenfaller med Nordlandspostens. Denne tilnærmingen er trolig ikke bare et tegn på at høyresiden nærmer seg sosialistene, men også vice versa. I en artikkel publisert 22. februar 1940 skriver også Martin Tranmæl at kommunistene i Norge må kontrolleres, og forsvarer samtidig rustning av landet.⁵²⁹ Denne tilnærmingen betyr dog ikke at Nordlandsposten helt slutter å kritisere Arbeiderpartiet.

Nordlandsposten bejublet aldri det nasjonalsosialistiske regime, men tok heller ikke fullstendig avstand fra det i begynnelsen av perioden. Dette forandrer seg drastisk mot slutten av 1930-tallet. Den første virkelig merkbare kritikken kommer med Münchenavtalen 1938 og ender i 1940 med en voldsom utladning etter tyskernes invasjon av Norge.

⁵²⁴ Dahl 2001: 159-167, 173,189-190, 194-198, 214-216

⁵²⁵ Stai 1954: 17

⁵²⁶ Braut Simonsen 2012: 37

⁵²⁷ Hansen 2004: 31

⁵²⁸ *ibid.*

⁵²⁹ Dunderlandsdølen 22.2.1940: «Landets sikkerhet.»

Hvor interessert var ei lokalavis i Nordland i utviklingen i Tyskland 1933-1940?

Det er ingen tvil om at de tre avisene i oppgaven var svært opptatt av utviklingen i Tyskland i mellomkrigstiden. Det store empiriske materiale benyttet i undersøkelsen, i tillegg til de mange funn, viser at avisene var breddfulle av nyheter angående Tyskland. De internasjonale nyheter ble også vevd inn i nasjonale og lokale nyheter, i agitasjonen mot andre partier og i humorspalter, og fikk god plass på førstesiden. Utviklingen i Tyskland var gjennomgripende dramatiske og var antakeligvis interessant for norske lesere. Ettersom den storpolitiske dramatikken tiltok ble også Norge berørt av de internasjonale begivenhetene, og det ville være naturlig for avisene å vektlegge disse nyhetene. Den utbredte bruken av Tysklands-nyhetene i avisens politiske agitasjon er også et bevis for interesse.

Det store fokus på internasjonale nyheter kan skyldes manglende journalistbemanning i redaksjonene og enkel tilgang til stoff fra telegrambyråer, og høydepunktet for den utpregede nyhetsavisen ble trolig nådd nettopp i mellomkrigstiden. Dette beriket sannsynligvis lesernes kunnskaper om verdens kulturer, politiske forhold og samfunn, men historikerne Svein Lundestad og Wilhelm Karlsen mener det kan være grunn til å spørre om det virkelig gir mening å omtale en slik avis som lokalavis.⁵³⁰

⁵³⁰ Lundestad i Karlsen og Lundestad 2012: 74, Karlsen og Lundestad 2012: 251

13. Avslutning

Dunderlandsdølen holdninger til det nasjonalsosialistiske regime i Tyskland var preget av skarp opposisjon, og avisen maner til intervensjon mot Tysklands ekspansjonseventyr. Avisen ønsket å knytte diktaturet til sine politiske motstandere på den borgerlige side, og advarer velgere om at disse kan bringe fascistisk «smitte» til Norge. Mo-avisen tar etter hvert også klart avstand fra Stalins regime.

Dd uttrykker stor sympati for det tyske regimets ofre og fordømmer Krystallnattens herjinger. Det fantes bare ett eneste eksempel på antisemittisk stereotypi i avisens redaksjonelle stoff. Mellomkrigstiden var en periode preget av store internasjonale spenninger.

Nordlandspostens holdninger er preget av en grunnleggende forkjærlighet for demokratiske idealer, folkeretten og mellomstatlig respekt, selv om disse noen ganger blir utfordret av den enkelte situasjons karakter og behov. Høyreavisen har klar front mot kommunismen, og knytter ofte Arbeiderpartiet og sin lokale rival Nordlands Fremtid til «proletariatets diktatur». Selv om avisen tidlig i perioden har et ambivalent forhold til det nasjonalsosialistiske regime, innser man etterhvert hvor Hitlers stormannsgalskap bærer. Holdningene går fra skuffelse over Vestmaktenes nøytralitetsbrudd i begynnelsen av 1940, til voldsom harme over tyskernes angrep på Norge i april. Nordlandsposten har allerede før Krystallnatten en kompromissløs holdning mot antisemittisme og jødeforfølgelser. Mot slutten av perioden ser det ut til at Nps meninger sammenfaller med Arbeiderpartiets.

Helgelands Blad uttrykker i særdeleshet to holdninger: Anti-kommunisme og antisemittisme. Den relativt grove antisemittismen kan avleses i avisen helt frem til 1939. Til tross for dette tar Sandnessjø-avisen avstand fra Krystallnatten i 1938. Avisen tar ikke klart avstand fra det nasjonalsosialistiske regime før slutten av perioden, noe som trolig har å gjøre med HBs syn på kommunistene.

Årsakene til holdningene uttrykt i de tre nordlandsavisene kan finnes i de forskjellige partitilhørighetene, redaktørens personligheter og behovet for skarp valgagitasjon.

Helgelands Blads antisemittiske profil er trolig knyttet til jødefiendtligheten i bondebevegelsen, *Den internasjonale jøde* og bondeavisen Namdalen – i tillegg til lignende antisemittiske strømninger i mellomkrigstiden. Tidsånden var preget av ideologiske motsetninger, og nordmenn ble påvirket av ulike politiske impulser fra Europa. Norge var splittet mellom en britisk, tysk og russisk identifikasjonsramme.

Endringene i avisenes holdninger synes å ha sitt opphav i et endret politisk klima, utskiftning i redaksjonen, landets nøytralitetslinje mot slutten av perioden – og ikke minst i det faktum at diktaturstatene blottla sin virkelige natur.

Undersøkelsen har vist at nordnorske aviser var svært interessert i nyheter om det nasjonalsosialistiske Tyskland.

Som sagt håper jeg denne oppgaven kan være et ydmykt bidrag til en bredere undersøkelse av nordnorske aviser, og oppfordrer fremtidens historiestudenter til å gripe fatt i dette interessante emnet.

The apple cannot be stuck back on the Tree of Knowledge; once we begin to see, we are doomed and challenged to seek the strength to see more, not less.

Arthur Miller⁵³¹

⁵³¹ Pellegrini 2011: 35

14. Etertanke:

Antisemittismen – fortsatt aktuell?

Mens jødehatet har sine røtter tilbake til det romerske keiserriket og kristendommens framvekst⁵³², er den moderne antisemittismen knyttet til moderniteten og nasjonalstaten.

Overgangen fra tradisjonelle jordbrukssamfunn til industri, oppgjør med de gamle autoriteter og rasjonalisme, skapte rotløshet og søken etter identitet. I følge Claudia Lenz manifesterte dette savnet seg i et biologisk tankesett, der man *konstruerte* en motsetning, en ”annen”, ut fra fysiske kjennetegn. Identiteten ble slik kroppsliggjort, og samtidig et uttrykk for samhold – og eksklusjon.⁵³³

Antirasistiske organisasjoner og forskningsinstitutter rapporterer om en dramatisk oppgang i antisemittiske episoder, og i 2009 registrerte man i Europa det høyeste antallet hendelser i etterkrigstid. I følge USAs utenriksdepartement økte volden under Gaza-konflikten. Det er snakk om såkalte *hate crimes*; vold, hets og hærverk og direkte angrep mot synagoger.⁵³⁴

Politisk redaktør i Aftenposten, Harald Stanghelle frykter dagens uttrykk for jødehat kan være starten på en større antisemittisk strømning i Europa. Dagens tendenser er en krysning mellom gammelt europeisk tankegods og den varianten man oftest finner hos yngre muslimer. I Norge kommer antisemittismen blant annet til uttrykk i form av hets i klasserommene, og i form av legitim kritikk av staten Israel som glir over i rent jødehat. Stanghelle mener tidsavstanden til Holocaust kan være med på å sløve den tidligere aktsomhet overfor antisemittismen, og slik tillate at de gamle fordommer får ny aktualitet. Den tidligere bevisstheten kan miste fotfestet og erstattes av likegyldighet. Dette er et problem, ikke bare for de som blir utsatt for hetsen, men også for samfunnet som et hele. Stanghelle mener den økende antisemittismen kan være et symptom på at vi står ved en historisk korsvei som er vanskelig å se i vår egen samtid.⁵³⁵

Historiker Linda Haukland mener også antisemittismen er levende i dag. Hun forteller om jøder som i dagens Norge føler de må skjule sin identitet på grunn av denne tendensen.⁵³⁶

Odd-Bjørn Fure er som Stanghelle bekymret for tapet av samfunnets historiske bevissthet omkring nasjonalsosialismen, og mener historikere må være aktivt med på å opprettholde

⁵³² Eriksen et al 2006: 23

⁵³³ Claudia Lenz i Moe og Kopperud 2011: 9-10

⁵³⁴ Aale, P. K. *Hets av jøder er økende i Europa*. <http://www.aftenposten.no>. Lokalisert (2012-10-18) på internett: <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article3584266.ece>.

⁵³⁵ Aftenposten Innsikt nr. 5/2010: 18-19

⁵³⁶ Linda Haukland. Seminar 9.10.2012. *Mellom rett og ansvar - Yrkesutøverens etiske utfordringer i praksis*. jf. Linda Haukland.: http://pluss.vg.no/2012/11/11/1021/1021_20298350.

denne. Fure påpeker at historierevisjonisme av den typen David Irving representerer, skaper et spesielt behov for en årvåken offentlighet. Han mener norske medier er opptatt av historie som underholdning, mens historikerne har trukket seg fra den samtidige samfunnsdebatt.

Dette skaper et kunnskapsvakuum, og svekker vår å kritiske vurderingsevne.⁵³⁷

Støtten til de innvandringskritiske partiene i Norden er i vekst. I følge målinger i januar 2013 har de høyrepopulistiske partiene i Sverige, Danmark og Finland en oppslutning mellom 10% og 18,3%, og i Finland har Sannfinnene gått forbi sosialdemokratene. Stipendiat ved UiO, Anders Ravik Jupskås, tilskriver denne tendensen økt arbeidsledighet og innvandring, og kaller disse partienes kjernevelgere ”*moderniseringens tapere*”. Han sikter her til lavt utdannede menn i mindre velstående områder der innvandrere betraktes som konkurrenter i et allerede trangt arbeidsmarked. Høyrepopulismen kan også se ut til å virke tiltalende på de som faller utenfor andre partier. Jupskås mener partiene ikke kan vurderes som politiske ephemera, men at det handler om en ”*normalisering i det nordiske partibildet*”.⁵³⁸

Jupskås’ funn angående høyrepopulismens kjernevelgere passer overens med Ottar Brox’ teori om sammenhengen mellom graden av kontroll en person har over sitt eget liv og hans syn på innvandring.⁵³⁹

Mye har vært sagt og skrevet om ”de harde tredveårene”. Politisk uro, økonomiske kriser og annet konfliktstoff. Mellomkrigstiden var en periode preget av rasetenkning, og denne verdensanskuelsen kunne komme til uttrykk i form av både rasisme og antisemittisme, i tillegg til parti- og organisasjonsdannelser tuftet på dette tankegodset. Men hvem stod for antisemittismen i Norge? Nasjonal Samling er et åpenbart eksempel på det utilslørte jødehat. Aviser som Nationen, Namdalen og Helgelands Blad forfektet teorier om jødernes antatte planer om verdensherredømme, ”marxist-jøder” og den pengegriske jøde som står bak alle kriger og kontrollerer politikere som marionetter.⁵⁴⁰ Til og med arbeiderbevegelsen vittighetsmagasin ”Hvepsen” benyttet seg av antisemittiske visuelle koder som for eksempel ”jødeneesen”.⁵⁴¹ Stavanger Aftenblad var etter Krystallnatten mer bekymret for hva en strøm av jødiske flyktninger ville bety for Norge, enn for jødernes skjebne i Tyskland.⁵⁴²

Hvor legger man skylden? Og er det i det hele tatt konstruktivt å fordele skyld?

⁵³⁷ Fure 1997: 7, 27, 45-46, 50

⁵³⁸ Aftenposten 19.01.2013: 16-17

⁵³⁹ Brox 1991: 19

⁵⁴⁰ Helgelands Blad 30.10.1935; Braut Simonsen 2009: 34, 48

⁵⁴¹ Ingjerd Veiden Brakstad i Moe og Kopperud (2011): 109-110

⁵⁴² Dybvig 2012: 115

Historiker Kjersti Dybvig mener man ikke kan bortforklare det som skjedde med jødene med uttrykk som ”tiden var slik”, da tiden verken kan ha motiver eller handle. Man må se på mennesker som de handlende subjekter i historien. Likevel er det lite etterrettelig å bombastisk hevde at man kjenner motivene bak handlingene, som om de var hevet over all tvil. Man kan dog teoretisere rundt disse motivene.⁵⁴³

⁵⁴³ Dybvig 2012: 22

15. Litteraturliste

Aviser:

Aftenposten 19.01.2013

Dunderlandsdølen 1933-1940

Helgelands Blad 1927, 1933-1940

Nordlandsposten 1933-1940

Bøker:

Aas, S. *Forvandlinga: Bodøs historie: 1890-1950* (2014). Fagbokforlaget.

Asdal, K. et al. *Tekst og historie: Å lese tekster historisk* (2008). Universitetsforlaget.

Bjørl, E. *USAs historie* (2011). Dreyers Forlag.

Braut Simonsen, K. *Antisemittisme, innvandringsfiendtlighet og rasetenkning i norsk bondebevegelse, 1918-1940* (2012). HL-senterets temahefte nr. 13. Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter.

Brox, O. *"Jeg er ikke rasist, men...": hvordan får vi våre meninger om innvandrere og innvandring?* (1991). Gyldendal.

Clausen, H.P. *Aviser som historisk kilde* (1962). Institut for Presseforskning og Samtidshistorie.

Dahl, H. F. *Mediehistorie: historisk metode i mediefaget* (2004). N.W. Damm & Søn.

Dahl, H. F. *Norsk idéhistorie. Bd. 5. De store ideologiers tid* (2001). Aschehoug.

Ebbestad Hansen, J.E. *Norsk tro og tanke 1000 - 1940: Ettbindsutgaven* (1999). Universitetsforlaget.

Eriksen, T.B. et al. *Jødehat: antisemittismens historie fra antikken til i dag* (2005). Cappelen Damm.

Dybvig, K. *Jøder og politi i Stavanger: Glemselens bekvemmelige letthet* (2012). Pax Forlag.

Flo, I. (red) *Norsk Presses Historie 1660-2010. Bind 4. Norske aviser fra A til Å* (2010). Universitetsforlaget.

Fure, O.B. *Kampen mot glemselen: Kunnskapsvakuum i mediesamfunnet* (1997). Universitetsforlaget.

Fure, O.B. *Mellomkrigstid 1920-1940. Norsk Utenrikspolitisk historie bind 3* (1996). Universitetsforlaget.

Hansen, K. *Dæ sto' i avisa, bruddstykker fra Helgelands Blads avishistorie og utviklingen på Ytre Helgeland i periodene ca. 1911-1920 og 1951-1960* (2004). Helgelands Blad.

Hirsti, Ø. *Folkets røst i 90 år: Dunderlandsdølen, Helgelands Fremtid, Rana blad 1902-92* (1992). Rana Blad.

Lillegaard L.B., Lillegaard, P. *Alstahaugboka I: Fedrene* (1979). Alstahaug kommune.

Lillegaard, L.B., Mentzoni, S. *Alstahaugboka II: Mellom to kriger* (1989). Alstahaug kommune.

Lillegaard, L.B. *De hundre år: Det Helgelandske Dampskibsselskab, Helgeland trafikkelskap A.S. 1867-1967* (1967). Helgeland trafikkelskap A.S.

Karlsen, W., Lundestad, S. *Start pressen! Avisene i Bodø gjennom 150 år* (2012). Akademika forlag.

Kjeldstadli, K. *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget* (1999). Universitetsforlaget.

Moe, V., Kopperud, Ø. (red.) *Forestillinger om jøder – aspekter ved konstruksjonen av en minoritet 1814-1940* (2011). Unipub.

Ottesen, R. (red.) *Norsk presses historie 1660-2010. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880-1945* (2010). Universitetsforlaget.

Pellegrini, R.J. *Identities for Life and Death: Forever Daily Message Calendar* (2011). AuthorHouse.

Slottemo, H.G. *Malm, makt og mennesker: Ranas historie 1890-2005* (2007). Rana Historielag.

Sommerfeldt, W.B. *Forfattermerker i norske aviser og tidsskrifter* (1946). Fabritius & sønner, Oslo.

Stai, A. *Norsk kultur- og moraldebatt i 1930-årene* (1954). Gyldendal.

Valaker, T. - "Litt fascisme, hr. statsminister!" *Historien om den borgerlige pressen og fascismen* (1999). Forlaget Forum © 1999 H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo

Tidsskrifter:

Aas, S. *Konstruksjon av byfelleskap og byidentitet – en identitetskaping i lokalhistoria*. Hentet fra Heimen bd. 38 2001.

Tjelmeland, H. *Aviser som historiske kjelder*. I E.-B. Roalsø: *Å skrive i motvind: Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad 1934-1980*. Pressehistoriske skrifter 2004; Volum 1 (3).

Aftenposten Innsikt nr. 5/2010

Masteroppgaver/hovedoppgaver:

Braut Simonsen, K. "Den store jødebevegelse": *Antisemittiske bilder av jøden i*

bondeavisene Nationen og Namdalen, 1920-1925 (2009). Universitetet i Oslo.
Lokalisert (2013-12-3) på internett: <http://www.hlsenteret.no/forskning/jodisk-historie-og-antisemittisme/joden-som-kulturell-konstruksjon/master-kjetil-simonsen.pdf>.

Pleym, B. *Norsk bondepresse og den tyske nazismen : seks bondeavisers holdning til Tyskland i tidsrommet 1933-1940* (1976). Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo.

Tjelmeland, H. *Avradikaliseringa av Det Norske Arbeiderparti i mellomkrigstida. Ei historisk drøfting* (1982). Hovedoppgave i Historie. Universitetet i Tromsø.

Årbøker

Årbok for Helgeland 1991(1991). Helgeland Historielag.

Årbok for Rana 1996 (1996). Rana museums- og historielag.

Nettsider:

Aale, P. K. *Hets av jøder er økende i Europa*. <http://www.aftenposten.no>. Lokalisert (2012-10-18) på internett: <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article3584266.ece>.

Agøy, N.I. *Ragnvald Hvoslef*. Lokalisert (2015-8-11) på internett: https://nbl.snl.no/Ragnvald_Hvoslef.

Bull, E. *Den moderne presse som historisk kilde* (1929). www.tidskriftenscandia.se/.
Lokalisert (2012-03-16) på internett:
<http://nile.lub.lu.se/ojs/index.php/scandia/issue/view/192921>.

Elle, P.J. *Fremtid for professor i historie*. Funnet (2014-4-18) på internett: <http://old.uin.no/Pages/Fremtid-for-professor-i-historie.aspx>.

Gelderman, C. W. *Henry Ford*. <http://www.britannica.com>. Lokalisert (2012-04-05) på

internett: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/213223/Henry-Ford>.

Hansen, S. T.. *Det stod i avisen... - kildekritiske overvejelser ved brug af aviser*. Småskrifter fra Historiestudiet, Aalborg Universitet, 3 /2001. <http://www.aau.dk>. Lokalisert (2012-03-05) på internett:
http://vbn.aau.dk/files/40508130/No3Historieskrifitserie_S_renToftHansen_.pdf.

Haukland, L. *Skjuler sin identitet*. Artikkel i VG+. Lokalisert (2013-03-30) på internett:
http://pluss.vg.no/2012/11/11/1021/1021_20298350.

Jacobsen, T. *Lars Aagaard Meyer*. Lokalisert (2013-09-08) på internett:
https://nbl.snl.no/Lars_Aagaard_Meyer.

Jensen, M.A. *Derfor fikk Bodø verdens nordligste asyl*. Lokalisert (2013-11-6) på internett:
<http://bodonu.no/derfor-fikk-bodo-verdens-nordligste-asyl/>.

Kelly, J. *Breivik: What's behind clenched-fist salute*. Lokalisert (2015-11-1) på internett:
<http://www.bbc.com/news/magazine-17739105>.

Kjeldstadli, K. *Eugène Olaussen*. Lokalisert (2014-7-26) på internet:
https://nbl.snl.no/Eug%C3%A8ne_Olaussen.

Malt, U. *Internalisering*. Lokalisert (2015-10-28) på internett:
<https://sml.snl.no/internalisering>.

Schörle, E. *Der "Welt-Dienst". Eine antisemitische Nachrichtenagentur*. Lokalisert (2015-10-12) på internett: <https://www.antifainfoblatt.de/artikel/der-%C2%BBwelt-dienst%C2%AB-eine-antisemitische-nachrichtenagentur>.

Simkin, J. *Sturmabteilung (SA)*. Lokalisert (2014-10-28) på internett:
<http://spartacus-educational.com/GERsa.htm>.

Svendsen, T.O. *Salten Museum*. Lokalisert (2015-9-13) på internett:

https://snl.no/Salten_Museum.

Teigen, K.H. *Holdning*. Lokalisert (2015-11-11) på internett: <https://snl.no/holdning>.

Ukjent forfatter. *Ang. opførelsen av skuespillet «Guds gønne Enger»: Henstilling til regj. Fra repr. Hundseid og forslag fra repr. Belland*. Lokalisert (2015-04-08) på internett: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Saksside/?pid=1925-1934&mtid=153&vt=a&did=DIVL148182>.

Ukjent forfatter. *Biografier 1905-1945: Redvald Knudtson*. Lokalisert (2013-2-10) på internett: http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=&lan=&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=33&person=11646.

Ukjent forfatter. *Biografier 1905-1945: Thorgrim Røed*. Lokalisert (2012-11-17) på internett: http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=33&person=12509.

Ukjent forfatter. *Historiske hendelser på Alstahaug fra 1900-tallet*. Lokalisert (2015-11-11) på internett: http://www.silfotball.no/articles/2012/20120603_historiske_hendelser.php. Opprinnelig kilde: www.nrk.no/nordland/fylkesleksikon/index.php/1900-tallet-i-Alstahaug, men denne er nylig blitt slettet.

Ukjent forfatter. *Kongeriket Norges Grunnlov*. Lokalisert (2015-9-17) på internett: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17>.

Ukjent forfatter. *Mo Industriparks tidlige historie*. Lokalisert (2013-3-4) på internett: www.mip.no/mo-industripark/tidlighistorie.

Muntlige kilder:

Steinar Aas. Foredrag Nordlandsmuseet 14.3.2013.

Linda Haukland. Seminar 9.10.2012: *Mellom rett og ansvar - Yrkesutøverens etiske utfordringer i praksis.*

Annet:

Sitat på forside hentet fra Nordlandsposten 28.8.1939: «Vår opgave.»

Sitat side 3 hentet fra Kahlil Gibrans *Profeten* (1923/2003). Damm & Søn AS. Side 57.